

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. Драгоманова
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
СКЛАДНИХ СИСТЕМ

DRAGOMANOV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
INTERDISCIPLINARY RESEARCH CENTER
FOR COMPLEX SYSTEMS

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
СКЛАДНИХ СИСТЕМ**

**INTERDISCIPLINARY STUDIES
OF COMPLEX SYSTEMS**

Номер 17 • Number 17

Київ • Kyiv

2020

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23840-13680Р від 27 березня 2019 року

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 22 жовтня 2020 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

EDITORIAL BOARD

В. П. Андрущенко

*головний редактор,
Ректор Національного Педагогічного
Університету імені М. П. Драгоманова*

V. P. Andruschenko

*Editor-in-Chief,
Rector of Dragomanov National
Pedagogical University, Kyiv, Ukraine*

Ю. Г. Кондратьєв

*виконавчий редактор,
директор Міждисциплінарного науково-
дослідного центру складних систем НПУ;
університет м. Білефельд, Німеччина*

Yu. G. Kondratiev

*Managing Editor,
Director of Center of Interdisciplinary
Studies, NPU, Kyiv, Ukraine;
Bielefeld University, Germany*

Редактори:

Editors:

С. Альбеверіо

Бонський університет (стохастика)

S. Albeverio

Bonn University (stochastics)

Р. Андерсоне

Латвійський університет (педагогіка)

R. Andersone

University of Latvia (pedagogy)

К. Болдрігіні

*університет «La Sapienza»,
Рим (математична фізика)*

C. Boldrighini

*University «La Sapienza»,
Rome (mathematical physics)*

В. Б. Євтух

НПУ (соціологія, психологія)

V. B. Yevtukh

NPU (sociology, psychology)

Р. В. Мендеш

Лісабонський університет (фізика)

R. V. Mendes

Lisbon University (physics)

Н. Г. Мозгова

НПУ (філософія)

N. G. Mozgova

NPU (philosophy)

М. В. Працьовитий

НПУ (математика)

N. V. Pratsovytyi

NPU (mathematics)

Г. М. Торбін

НПУ (математика)

G. M. Torbin

NPU (mathematics)

В. І. Федоришин

НПУ (музика та музична освіта)

V. I. Fedoryshyn

NPU (music and musical education)

Д. Л. Фінкельштейн

*університет м. Свансі,
Велика Британія (математика)*

D. L. Finkelshtein

*Swansea University,
UK (mathematics)*

Л. Штрайт

*Білефельдський університет
(теорія складних систем)*

L. Streit

*Bielefeld University
(complex systems)*

Секретар: Л. В. Савенкова

Secretary: L. V. Savenkova

М 57 Міждисциплінарні дослідження складних систем : [збірник наукових праць]. —
Номер 17. — Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. — 118 с.

ISSN 2307-4515 — Print

УДК 001.5

ISSN 2415-3761 — Online

© Редакційна колегія, 2020

© Автори статей, 2020

© НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020

Освіта в умовах пандемії

Education in times of pandemic

POST-PANDEMIC EDUCATION

*Victor Andrushchenko*¹

ОСВІТА ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ

Віктор Андрущенко

Цивілізаційний досвід людства засвідчує, що суперечливий і постійно змінний світ упродовж видимої нам історії залишається одним і тим же світом людей — унікальним творінням, поки що єдином відомим у Великому Космосі. Люди живуть, працюють, створюють соціальні інститути, культуру, народжують і виховують дітей, спілкуються між собою... «Покоління приходять і відходять, а земля вічно стоїть» і «...нема нічого нового під Сонцем». Цілком закономірним є сформована тисячоліттями традиція підготовки майбутніх поколінь до життя здійснюється за мірками і принципами традиційно усталеного світу. В той же час, справедливим є й інше: у світі постійно відбуваються малі і великі, незначні (косметичні) і фундаментальні зміни, які створюють нові обриси світової реальності, змінюють філософію життєвого процесу, потребують нових підходів підготовки людини до життя у відповідності до його нових викликів. Як правило, зміну реалій відомого нам світу викликають великі (глобальні) історичні події — наукові відкриття, що змінюють уявлення про світ (коперніканська революція, теорія відносності, розщеплення ядра атома); війни (хрестові походи, світові війни); глобальні катастрофи, здатні завдати величезної шкоди навколишньому середовищу, людському виду або планеті Земля (космічна катастрофа, мегацунамі, виверження супервулканів, розгул невиліковних хвороб (пандемії) тощо. Чи відноситься до них сучасна пандемія і, якщо так, то за якими параметрами відбудеться зміна світу та його філософське переосмислення, які фундаментальні зміни відбудуться в системі підготовки людини до життя, зокрема засобами освіти? Якою стане освіта після пандемії? Що в ній залишиться традиційним, а що зміниться? Пропоную з цього приводу свої попередні роздуми.

Ключові поняття: людина, культура, наука, цивілізація, глобальні зміни, пандемія, освіта, виховання

«Tempora mutantur et nos mutamur in illis» (часи змінюються, і ми змінюємося разом з ними) — цей латинський вислів постійно нагадує нам про плинність людського життя, зміни, які його постійно супроводжують, необхідність реалізації нових підходів підготовки людини до життя.

¹ National Pedagogical Dragomanov University
rector@npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

Змінний соціум формує нову філософію життєвого процесу, а разом з нею — нову парадигму підготовки людини до життя та праці. Епіцентром останнього є основний механізм соціалізації особистості — освіта. Спираючись на науку, культуру, соціальний досвід, інші форми та результати духовно-практичного освоєння світу, освіта озброює дитину знаннями, формує необхідні компетенції, виховує цінності та світогляд, забезпечує системну підготовку до самостійного життя. Нові життєві реалії потребують нових знань, нової культури, нової філософії життя і освіти. В цьому, зрештою, й приховується глибоке таїнство прогресу, яке через віки залишається основним джерелом цивілізаційного розвитку людства.

Між тим, притаманний людині унікальний спосіб життя, який відрізняє її від тваринного, залишається практично незмінним. Люди живуть, працюють, створюють і відтворюють культуру, народжують і виховують дітей, переживають притаманні їм життєві екзистенції (радість і страх, віру, надію і любов), переосмислюють історію тощо. В своїй сутності людське залишається людським, таким же, як і створене мільйони років тому природою, Богом або ж прибульцями з Великого Космосу.

Торуючи свій шлях у майбутнє, людина хитається між старими і новими пріоритетами в пошуках істини. Вона ж, як східна принцеса, дозволяє побачити своє обличчя тільки обраному... То ж до якої істини ми маємо прихилити свої голови у ході подолання сучасної пандемії, до яких змін треба готувати людину і як, щоб захистити її (а вона вміла б захищатись самостійно) від смертоносного вірусу, зберегти й продовжити життя, гідне свого високого покликання людини? Відповіді на ці запитання лежать далеко не на поверхні. Для їх пошуку, як тисячі років тому, людство має заглибитись у власні основи, вчергове спробувати відкрити «покривало Ізиди», переосмислити місце й роль Людини в Природі, визначити шлях, який веде до Храму. Упереджуючи майбутні більш розгорнуті роздуми, відзначу: світ, безсумнівно, залишиться тим же світом людей, які живуть в усталено-людський спосіб і водночас він зміниться, стане іншим — післяпандемійним. Саме тут і виникає питання про його філософію і обриси, їх виклики щодо підготовки людини до життя, про зміну освітньої парадигми в післяпандемійному світі.

Сучасна пандемія є явищем глобальним, цивілізаційним. З її подоланням світ, безсумнівно, стане іншим. Якщо він «зміниться», то в якому напрямі, а якщо «ні», то що залишиться в ньому традиційним, усталеним? Тож за якими параметрами (перспективними орієнтирами) потрібно навчати, виховувати наступні покоління, які могли б жити за стандартами, обумовленими змінно-незмінним світом, жити гідно, справедливо, щасливо, тобто, як люди? Які традиційні моделі (принципи, підходи, технології) ми маємо зберегти в системі підготовки людини до життя й водночас до яких змін маємо вже зараз готувати нові покоління, які могли б жити в ньому усталеним людським чином?

Як відомо, терміном «пандемія» позначається ситуація поширення інфекційного захворювання — чума, холера, грип, коронавірус — не тільки на території однієї країни, але й на території багатьох країн різних континентів світу. Пандемія виникає в ситуації відсутності колективного імунітету в людства й, зазвичай, ефективних засобів профілактики (вакцини)

й лікування. Історія пам'ятає десятки епідемій, що в свій час сягали рівня пандемії: Афінська моровиця (430 р. до н. е.); чума Антоніна (165–180 рр.); натуральна віспа, перенесена до італійського півострова солдатами, що поверталися з країн Близького Сходу; чума Кипріяна — пандемія невідомої хвороби, яка прокотилася Римською імперією у 249–262 рр.; чума Юстиніана (541–750 рр.), що зародилася у Єгипті й розповсюдилася світом; чорна смерть кризи XIV-го ст.; третя пандемія чуми в Китаї середини XIX-го ст.; іспанка; азійський грип; гонконгський грип; пандемія «свинячого грипу» і т.п. інфекційні хвороби забрали життя десятки й сотні мільйонів людей.

Переживши чергову пандемію (чи якусь іншу глобальну катастрофу) людство змінює свій соціальний одяг, створює нову соціокультурну реальність, в яку вводить новопідготовлені покоління з надією про те, що вони зможуть продовжити загальнолюдську історію. Досі вважалося, що люди розпізнали згубну загрозу перелічених хвороб й відшукало щодо них ефективну протидію. Проте **поширення** інфекційного захворювання, спричиненого останнім виявленим коронавірусом (SARS-CoV-2), змусив замислитись над ситуацією на новому рівні розуміння проблеми не тільки як боротьби з конкретною хворобою, але й на рівні нового усвідомлення меж власного фізичного виживання. Мобілізовані ресурси (людські, фінансові, власне медичні), повідомлення зі спеціалізованих лабораторій світу про нібито створені вакцини протидії пандемії вселяють оптимізм, а разом з ним активізують роздуми про контури світу «після пандемії», місце і роль в ньому речей і процесів, які, здавалося б, вже зайняли своє стабільне місце в системі людської життєдіяльності й не підлягають переосмисленню.

Серед багатьох життєво важливих (економічних, політичних, соціокультурних) проблем, що потребують переосмислення в контексті викликів пандемії, одним із невідкладних і першочергових є проблема підготовки людини до життя, зокрема засобами освіти та виховання. І це не випадково. Адже саме освіта — батьківська, шкільна, професійна — формує фундаментальну (фізичну і духовну) платформу людини, спираючись на яку вона входить у широкий світ, реалізує себе як особистість. Філософія цього процесу зрозуміла. Вона формується як відповідь на виклик духу оновлення світу і людини в контексті змінної ситуації фундаментального порядку.

У відповідь на перебіг подій сучасного пандемічного світу (за даними ЮНЕСКО, 91% учнів та студентів по всьому світу опинилися на карантині; це перше глобальне закриття шкіл та університетів від часів Другої світової війни) освіта практично миттєво здійснила необхідне перезавантаження, змінила звичні для традиційного світу моделі, технології, засоби навчання — перейшла на дистанційну форму навчання та спілкування, обмежила внутрішні та зовнішні (міжнародні) академічні комунікації, посилила роль і значення самостійної роботи студентів, розширила практику проведення онлайн-конференцій (англ. *online*, від англ. *on line* — «на лінії», «на зв'язку», «у мережі»), активізувала використання електронних засобів навчання та Інтернету тощо. Поза всяким сумнівом, ці та багато інших інновацій залишаться в освіті (як кажуть, «приживуться») післяпандемічного простору та часу. Проаналізувавши всі можливі плюси на мінуси, педагогічна громадськість визначить їх місце та роль у контексті загальноцивілізаційного процесу підготовки людини до життя засобами освіти.

Вітаючи перші уроки, пошуки та прогнози, що вже розпочалися [1], хочу звернути увагу на сутнісну сторону справи: *зміну філософії життєвого процесу (а разом з ним і на зміну філософської парадигми освіти) післяпандемічного періоду.*

Пандемія — це тяжка, практично невиліковна хвороба, яка тягне за собою переживання, страждання, психологічну напругу, а то й розлад. У центр загальної філософії життєвого процесу переміщуються одвічні питання історії — «істина» й «похибка», «добро» й «зло», «життя» і «смерть». Дехто говорить про безвихідь, традиційну для людства, сотні раз обговорену, зокрема в релігійній філософії, проблему «кінця світу», актуалізує питання, поставлене ще древніми мислителями: «Чи варте життя того, щоб його прожити?». За варіантом відповіді А. Камю — «не варте!», адже воно страждальне й тільки декілька життєвих хвилин дозволяють відчутити те, що ми називаємо щастям. І все ж, розмірковує далі філософ, кожна людина хоче жити. Покінчити життя самогубством означає здатися у цій боротьбі з самим собою і своїми страхами. Звідси висновок: «Хоча я знаю що програю у цій боротьбі, бо на всіх чекає смерть, я не хочу здаватись без бою... Втеча з поля бою нікому не приносила слави... Треба жити!»

Людська спільнота далека від одноманітності, а тим паче — від одностайності. Є люди — діти, підлітки, дорослі — схильні до умисного спричинення власної смерті, до суїциду. Потрапляючи у нестандартну ситуацію й не маючи (не знаючи) можливості виходу з неї, відчуваючи психологічний і соціальний дискомфорт, відчужене ставлення до них з боку інших, зневірившись у цінностях, які пропонують батьки, школа і суспільство, переживаючи своєрідну вікову чи соціокультурну (життєву) кризу, вони знаходять лише один вихід — суїцид. За оцінками фахівців, щороку від 800 тис. до мільйона осіб вмирають через самогубство, що складає 10-ту за чисельністю причину смерті в усьому світі. Рівень самогубств серед чоловіків в три-чотири рази вищий ніж серед жінок. Щороку відбувається від 10 до 20 млн спроб самогубства без смертельних наслідків. Спроби найбільш поширено серед молодих людей та жінок.

Пандемія посилює відчуття безперспективності й завершеності життя, зайвості, непотрібності своєї присутності в ньому. Вона зрощує страх, доводить його до відчаю, спонукає до прийняття крайнього рішення. Досить часто такою крайністю є суїцид.

Причини самогубства різні: психічні розлади (депресія, біполярний розлад, шизофренія, алкоголізм), стресові фактори (фінансова скрута чи труднощі в міжособистісних стосунках), ігрова залежність тощо. Пандемія загострює їх, часто доводить до абсурдного сприйняття, до розуміння безперспективності, непотрібності власного буття в цьому світі. Дехто при цьому впадає у прірву алкоголізму чи наркоманії, інший іде до церкви... На жаль, надто чисельна когорта розгублених, обездолених, зневірених впадає у відчай, завершує своє життя самогубством.

Як соціальне явище самогубство має індивідуально-суспільний характер. Саме тому його треба долати як індивідуальними, так і суспільними засобами. Матеріальне й духовне оздоровлення життєвого середовища, актуалізація життєво-творчих імпульсів культури, створення належної атмосфери в колективі, підвищення добробуту і т. п. заходи мають су-

проводжуватись роз'яснювально-виховною діяльністю просвітницьких організацій, засобів масової інформації, культури та особливо освіти. Центральною метою їх застосування є зміна свідомості людини, викорінення занепадницьких настроїв, формування оптимістичного світогляду. Цілком зрозумілим є те, що основну роль у цьому має відіграти освіта та культура, елементарне просвітництво та виховання. Післяпандемійна освіта насамперед має модернізувати свій зміст. *Його (змісту) світоглядною, філософсько-методологічною та ціннісно-орієнтовною основою мають стати життєствердні, оптимістичні сюжети. Саме через освіту, культуру, виховання людина має сказати пандемії «ні!» й організувати власне життя так, як належить жити людині.* Мільйонні жертви, які заплатило людство в боротьбі за виживання, особливо в період сучасної пандемії, поступово формують переконання про *самоцінність людського життя, необхідність його захисту, убезпечення від будь-яких загроз.*

Життя людини — безцінний, божественний дар. Воно крихке і майже не захищене. З його втратою зникає цілий світ. Отже, треба навчитись його берегти, захищати, підтримувати. Цінність життя, благоговіння перед ним, все більш переконливо утверджується як принцип життєоблаштування цивілізаційного штибу. На передовій означеного утвердження, виховання відповідних морально-етичних якостей людини стоять освіта, наука й культура. А це означає, що освіта, а разом з нею наука, культура, релігія та інші форми духовно-практичного освоєння світу мають навчити мистецтву життя, берегти життя, виховати здатність боротись і перемагати щоб виживати і жити.

Пандемія актуалізувала, здавалося б, просту, відому в історії, але таку важливу для сьогодення і для майбутнього істину: *освіта має здійснити стратегічно-змістовну переорієнтацію; її завданням має стати не тільки ознайомлення дитини із законами та закономірностями світобудови, а підготовка людини до виживання заради життя, його продовження в майбутньому. Центром освітнього процесу має стати Людина, її здатність (уміння, готовність) виживати, жити, боротись і перемагати.*

«Виживання» — категорія суперечлива. Можна навести багато прикладів, коли людина, попри обставини, родинні, товариські, соціальні та професійні зобов'язання, турбується тільки про себе, своє життя та здоров'я. І ні про що більше! Нехтуючи нормами моралі, гуманістичними соціальними правилами, релігійними настановами тощо, такі люди переймаються лише собою, причому в багатьох випадках, за рахунок здоров'я, а може й, життя інших. Ті, що «йдуть по трупах», керуються давно вже віджилою формулою «людина людині вовк», здатні на будь-який антисоціальний вчинок, навіть убивство того, хто стоїть у них на шляху, аби вижити. Таке виживання не гідне людини й не може розглядатись інакше, як злочин.

Історія засвідчує, що значно більша частина людей переймається гуманістично-колективістською свідомістю, підпорядковують свою діяльність загальнолюдським інтересам. Виживання вони розглядають не тільки, як особисту справу, а як обов'язок турботи за виживання всіх, своє найближче оточення, колектив, людство загалом.

Виховати таку здатність людини — основне завдання сучасної освіти. Не тільки боротьба з пандемією, але й протидія загрозам багатьох глобальних проблем, що стоять перед людством, потребують від освіти справжнього людиноцентризму, який виходить за національні межі й реалізується у змісті освіти як загальнолюдська проблема. Освіта має навчити людину цінувати життя — своє й інших людей, потребу й вміння піклуватись про нього у будь-якій ситуації, в будь-якій сфері життєдіяльності й у будь-якій частині світу. Незалежно від культурних особливостей та відмінностей країн світу, національних, релігійних, класових і т.п. розбіжностей, освіта повинна мати вселюдський характер, стати провідником гуманізму і людяності в духовний світ кожної особистості.

Чи можливим є таке явище в історії? Чи не є означена пропозиція черговою утопією, привабливою, але нездійсненою мрією людства? Згадаймо ідею «вічного миру» знаменитого німецького мислителя Іммануїла Канта; філософію ненасильства індійського державного і політичного діяча, одного з керівників та ідеологів національно-визвольних рухів Індії Махатма Ганді; «благоговіння перед життям» німецького філософа, музиканта, лікаря та місіонера Альберта Швейцера... Хіба їх ідеї не мали вселюдського значення? Безсумнівно, мали. Тоді чому ж вони не були підтримані всіма? Відповідь проста: означені ідеї випередили свій час, людство ще не було готовим до їх повноформатного, змістовно-світоглядного сприйняття, а відтак не могло віддати цим ідеям належне. Воно (людство) мало пройти випробування декількома війнами, остаточно подолати рабство, расизм та колоніалізм, збагатитись досвідом боротьби за виживання в умовах розгулу вбивчих хвороб, перезавантаження світу в контексті протидії глобальним загрозам тощо. Не слід забувати й загальний знаннево-духовний прогрес, сходянами якого суспільство рухається до вершин пізнання природного й соціального світів.

Нині ситуація змінилась. Доступ до знань, інформації, соціально-культурного досвіду піднімає людей до вершин нового самоусвідомлення, самовідчуття меж власного існування, до розуміння загроз, які можуть покласти йому край. Воно в буквальному розумінні «викарабкалось» на нову платформу світобачення й тому цілком готове до сприйняття означеної ідеї, до розуміння її як невідвортної й безальтернативної. Освіта має роз'яснити й прищепити цю ідею всім і кожному, переконати людей у тому, що людина є істотою колективною, залежною від подібних собі, що виживання є можливим лише як довготривале й послідовне, глибоко усвідомлене й вивірене (унормоване) загальнолюдське колективне дійство, а не як одноразовий акт (спрямований переважно на себе) одноосібної героїки, навіть пасіонарної особистості.

Вимога навчитись «жити разом», жити по-людськи має стати основним принципом організації і змісту освіти XXI століття в більшості (а з часом і у всіх) країн Європи і світу.

Статистика засвідчує, що масове поширення пандемії відбувається в країнах та регіонах, які характеризуються найбільш інтенсивним рівнем комунікацій, що здійснюються без дотримання рекомендацій органів охорони здоров'я, правил елементарної санітарії. Далеко не випадково своєрідними «лідерами» у поширенні корона вірусу виявились найбільш успі-

шні й розвинені країни світу, контури комунікацій в яких мають нічим не обмежений характер — США, Китай, Бразилія, Росія, Італія, Іспанія та Франція. Головною причиною цього є недостатня обізнаність більшості людей з вимогами загальних принципів протидії коронавірусу, нехтування визначеними правилами поведінки у сфері виробництва, суспільних комунікацій та побуту. Мовляв, «не така вже й страшна ця хвороба», «нас вона не торкнеться», «країна має потужну індустрію охорони здоров'я, а тому...». Ця позиція хибна. Вірус вражає всіх. Застереження від нього має стати установкою, дотримання якої є першим і головним принципом збереження здоров'я, як власного, так і колективного. Просвітництво в свою чергу зобов'язане донести її до кожної особистості, виховати відповідальність не тільки за себе чи свій маленький колектив, але й за все людство.

Попри кордони, кліматичні, релігійні і культурні відмінності, за останні кілька десятиліть людство почало зростатися в єдине ціле. Інтернет, розвиток бізнесу, транспорту і туризму невпинно зменшує відстані, забирає перепони між людьми, інтенсифікує їх спілкування між собою. Зупинити й навіть обмежити цей процес практично неможливо. Але ж упорядкувати не тільки можливо, але й необхідно. На думку В. І. Вернадського, сучасне людство — це єдине глобальне утворення, нова геологічна сила, що спроможна внаслідок прояву творчих сил частково трансформувати довкілля, втягуючи його в ноосферу. З погляду соціології, людство — найбільш загальна форма людської спільноти, що представлена множинністю всіх наявних конкретних спільнот та відносин між ними. Історія бачить у людстві сукупність усіх культур і цивілізацій, що коли-небудь існували й про які відомо сучасній людині. Забезпечити усвідомлення цього — одне з основних завдань сучасної освіти. Пандемія переорієнтовує просвітництво на розкриття й донесення до кожної людини ідеї органічної єдності людей у єдину геологічну силу — людство, яке має виживати, жити, працювати, боротись і перемагати разом.

У відповідь на виклики пандемії, сучасна освіта потребує радикальної модернізації. Ключовими категоріями цього процесу мають стати поняття «самоцінності людини і її життя», «вселюдська єдність», «взаємодія», «колективна безпека» і «відповідальність». Найважливішим кроком у цьому напрямі є належна організація навчання людей упорядкованим формам спілкування за міжнародно прийнятими стандартами. Вже найближчим часом за рішенням урядів країн світу та міжнародних просвітницьких центрів і організацій у системі освіти мають актуалізуватись сюжети (курси, програми, тренінги) з колективної (спільної) глобальної безпеки життєдіяльності людини як громадянина власної держави і суб'єкта світової спільноти. В системі нинішньої освіти ці сюжети торкаються здебільшого галузевої проблематики. Нововведені курси мають зосередити першочергову увагу на засобах і технологіях безпеки життєдіяльності як такої, на вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їхніх властивостей, наслідків впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини й людства. Особливим розділом цього курсу мають стати стандарти безпечної міжнародної масової комунікації, міжнародні правила протидії пандемії та інших глобальних проблем сучасності, боротьби з різноманітними загрозами в разі їх виникнення. Означені сюжети (та напрями) мо-

дернізації освіти мають бути затверджені міжнародними домовленостями такого ж плану (і значення), як Лісабонські, Болонські і т.п. декларації.

Інтелектуальна еліта світу має розробити й затвердити як документ для обов'язкового виконання педагогічними системами всіх країн нову Велику хартію університетів світу.

Виклики до стратегічно-змістовної переорієнтації освіти на виховання життєздатності людства подвоюються, а може й, потроюються в контексті загострення світової екологічної ситуації, низки інших глобальних проблем сучасності. Численні спостереження показують, що найбільш сприятливими умовами для поширення пандемії є найменш екологічно захищені соціуми, воюючі народи, країн гострої енергетичної залежності. Глобальні загрози та пандемія немов би інфікують одне одного, об'єднуються в одну життєруйнівну, цунамоподібну хвилю, без протидії якій людство не має майбутнього. Чи варто наголошувати на тому, що ідея, контури, технології означеної протидії мають насамперед сформуватись в головах людей, що першим і головним стимулятором цього є належна життєствердна освіта?

Пандемія виникає не в безповітряному просторі, а реальному життєвому середовищі. Вона об'єднується з малими і великими загрозами, підсилює небезпеки, створює нові суперечності. Особливо, коли мова йде про глобальні проблеми людства. Там, де вирішення цих проблем затягується або не відбувається загалом, пандемія знаходить найбільш сприятливі умови для свого смертноносного розгулу. Візьмемо для прикладу таку глобальну проблему як голод. Статистика засвідчує, що найбільша кількість людей, померлих від пандемії, характерна найбільш бідним, голодуючим країнам світу. А це означає, що боротьбу з пандемією слід проводити одночасно з вирішенням глобальних проблем сучасності, особливо з такими, як ядерна та екологічна загрози, проблема потепління, енергетичні виклики тощо. Люди, зрештою, мають зрозуміти, що в разі загострення цих проблем, індивідуального захисту не існує. Високооснащені бункери, підземні сховища, інші захисні споруди, які вже підготували для себе найбагатші представники «золотого мільярду», можуть забезпечити тільки тимчасовий захист. І не більше. Індивідуальне виживання в умовах пандемії (та інших глобальних загроз) — це ілюзія, яка може задовольнити й заспокоїти тільки самовпевнених і водночас неосвічених, нездатних до раціональної оцінки ситуації особистостей.

Людство зможе вижити тільки в єдності, за умови розумних, цілеспрямованих злагоджених дій, зміст і спрямованість яких має визначити наука, а донести до свідомості людей мають такі інституції, як освіта, культура, релігія та інші форми духовно-практичного освоєння світу.

Головну роль при цьому має виконати освіта. По-перше, тому що вона охоплює найбільшу кількість людей (систему освіти в цивілізованих країнах проходить практично кожен); по-друге, здійснює свою просвітницьку діяльність цілеспрямовано і системно; по-третє, формує переконання людей на міцному фундаменті науки. Сьогодні ми говоримо про **нову історичну місію** освіти, яка впродовж історії зміцнює духовно-світоглядну платформу життєздатності людства, посилює жагоду до життя, формує

впевненість людей у майбутньому. Нині освіта отримує нову соціальну за-
требність. Саме тому *розвиток освіти (науки, культури, просві-
тництва) я розглядаю як своєрідний посох (нитку Аріадни),
спираючись на який людство не тільки забезпечить своє вижи-
вання, але й піде сходинами підйому до нових сяючих вершин.*

Література

- [1] Кисельова К. Як зміниться освіта після пандемії: 5 прогнозів світових експертів. *Освіторія. Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-zminytsya-osvita-pislya-pandemiyi-5-prognoziv-s>.

References

- [1] Kyselova K. Yak zminytsia osvita pislia pandemii: 5 prohnoziv svitovykh ekspertiv. *Osvitoriiia. Media*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-zminytsya-osvita-pislya-pandemiyi-5-prognoziv-s>.

DISTANCE EDUCATION IN THE CONTEXT OF VISUALITY: PRO AND CONTRA

*Vasyl Kremen*¹

Abstract. The paper analyzes the problem of implementing the achievements of visual culture in distance education. The evolution of the discourse of visual culture and its specificity in relation to visual studies, which perform special functions in cognition, language, education, art, science, religion, is shown. The main parameters of the relations between visual culture and distance learning as a natural result of the development of the information-digital age are determined. The efficiency of including visual presentations in the variety of their forms in distance learning is substantiated, it is proved that they carry a certain semantic load, make the subject material visible, generate various visual metaphors that form new images and visual schemes, and develop visual literacy.

Keywords: visual culture, distance learning, education, information technologies, visual thinking, visual literacy

Urgency of research. Analysis of education in its epistemological, cognitive, cultural, social dimensions remains today the most important matter of philosophical research. Furthermore, education retains its peculiarities, which gain new concretization, is filled with unusual meanings and, at the same time, reveals the relationship with the achievements of the information age, and with the field of visual culture in particular. The emergence and spread of the Internet has given a new revolutionary leap in the field of learning, which aims to understand visual culture as one of the most important factors in the educational process. The experience of social life shows that the spectacle in its diversity affects all spheres of life, including education, politics, cognition, psychology, and so on. The world of spectacles and vision is not limited to the circus, theater, cinema, television. Modern information technologies demonstrate the gap with traditional forms of spectacles, which lose the specific character of direct contact and communication. Society in the information age enters the world of visual environment, which is realized for most people not only in the individualized space, but also in the system of communications — socio-cultural, political and educational features. Today, the achievements of visual culture and visual studios in general are actively correlated with distance learning, which has become extremely relevant in relation with the spread of COVID-19.

¹ National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
president@naps.gov.ua, <https://orsid.org/0000-0001-5459-1318>

The purpose of the article is to identify and study the main strategies for the development of the educational process, in which distance learning is gaining priority, in the context of visual culture, which determines the nature and specifics of perception of knowledge and information, identifies and actualizes new forms of education, which create the virtual self and virtual space in which the differences between the real world and the imaginary world are lost, generates new images and visual schemes that are autonomous in relation to the object of sober perception.

The state of scientific elaboration of the problem. The problem of “visuality” was posed by H. Foster, who tried to distinguish it from the concept of “vision”. According to N. Bryson, the nature of visuality is formed under the influence of social discursiveness, mental and linguistic practices of behavior caused by the needs of the socio-cultural situation [8, p.91–92]. The condition for understanding the postmodern form of visuality, according to V. Rozin, is media visuality, which has absorbed many different visual nuances [4, p.155]. In the context of visuality, a “visual culture” is emerging, which studies the visual aspects of social life, including education, in the sociological aspect. The most famous representatives of this area are N. Bryson, K. Jenks, L. Cartwrights [11, p.4–5]. In the new theoretical trend, “visual studies”, which represent the works of T. Mitchell, N. Mirzoeva, M. Dykovytska [10], are studied in combination with the history of art, culture, theory of literature, which have developed in line with the “pictorial turn” [11, p.4–5]. Research of strengthening the content of theoretical and practical classes by means of multimedia presentations in the process of formation and development of critical thinking of students and cognitive perception of educational material in modern visual media reality, using information-visual presentations, etc., is performed by N. Cherepovska [6, p.6–7]. In addition, existing visual research includes new concepts, including ocular centrism, vision hegemony, visual paradigm, rational vision, visual communication, and others. G. Ilyina studies visual thinking in existential, phenomenological, postmodernist discourses [2]. In this situation, it is important to fill distance learning with opportunities and ways of visual culture in its numerous manifestations.

The scientific novelty of the study is determined by the mainstream visuality of the modern era, deviation from which leads to a misunderstanding of social reality, its institutions and prospects for development. The problem of visual culture is a new area that allows us to study the structure of modern education and the learning process in its various forms, including distance learning practices. Its productivity today is determined by the active introduction of achievements of visual culture in interaction with verbal thinking in its various manifestations into the field.

Research methodology. In the process of analyzing the problem, the methods and principles of social philosophy, philosophy of media, visual sociology, sociology of mass communications are used. The main focus is made on the principle of interdisciplinarity, which is the ability of the researcher to work at the “junctions” of sciences, with the ability to integrate concepts, approaches,

scientific methods and methodological reflections. The principle of reification allows to load visibility and distance with an ontological status that is independent of human activity. The address to the sociology of knowledge allows to “see” special processes in the field of functioning of the theory of cognition as a specific virtual phenomenon. Semantic synergy led to the cognition of concrete-practical and abstract-theoretical semantic aspects in their proportionality.

Research results. In the dynamics of information technology development, education is increasingly incorporating and applying their achievements for a better quality educational process. One example of such new forms is distance learning. It is the product of the information world, in which, along with the virtual reality, the visual-digital reality is asserted, the deep basis of which is the ability to obtain knowledge and meanings by means of vision, to make them “visible”. Visibility appears in the world of “active eyes”, which opens reality for a person from the standpoint of clarity, understanding, creating new parameters for cognition and thinking. After all, “overloading” people with information changes their way of perceiving, as well as knowledge, mental, cognitive abilities and resources. At the same time, computers, smartphones, televisions, etc. have become ways to make knowledge more accessible. As a result, there was a transition to a new perspective of science, education, cognitive and educational processes. This means the transition to educational practices in which the distance between the “Self” and the outside world is overcome. Modern “practice of vision involves the elimination of subject-object rupture, asserting the merger of the observer and what is being observed” [1, p. 59], while neutralizing the distance between them. As a result, the individual (observer) places himself in the world of images, the world of what is observed, trying to penetrate “inside of their visual flesh” [1, p. 50].

The possibilities of “informationalism” (M. Castells) in the condition of pandemics, due to the spread of the COVID-19 virus, have expanded the option of distance learning, which has become widely accepted for most schoolchildren and students around the world. There is another question of the day: will distance education be able to completely replace the traditional forms of learning that are practiced primarily in secondary schools, colleges and universities? From R. Godon’s point of view, the task of education is to introduce children to learning by means of the real, social world; the task of pedagogical science is to develop an adequate to the present day concept of human learning by means of the contexts that most optimally lead to it. The concept which emphasizes the importance of their own existence in the world and combines educational theory and practice under this idea. This way the “openness” of thinking is achieved in pedagogical activity, adequate to the “open” society (against one-sided perception), and the intersubjective nature of cognition as a factor of cognitive diversity [12, p. 593–599].

Such diversity is, of course, revealed by distance education, among the obvious advantages of which is its accessibility, flexibility and variability. In particular, pupils and students are able to independently choose the time and place of study. This is a valuable opportunity for people who combine education and work, want to learn from different courses and even in several

educational institutions, live in hard-to-reach places, raise young children or due to limited opportunities can not attend classes. Training materials are also becoming more accessible. The teacher, departing from the usual form of lecturing, creates educational and methodological support of the discipline in electronic form. This may not be just the text of the lecture—the variability of audiovisual material also increases, which undoubtedly has a positive effect on the perception of information by pupils and students. Moreover, access to all necessary scientific, educational, methodological, visual materials remains open throughout the course. Thus, there are no problems with the lack or absence of textbooks, monographs, necessary books, articles, etc.

Along with this, a number of educational platforms that make knowledge more accessible to a wide range of people, regardless of age, gender, nationality or other characteristics emerge. Many students use video platforms for foreign language classes (although online learning is not limited to them), especially for native speakers. Coursera, one of the most popular online educational platforms is an example. It is the project that provides thousands of online courses (free and paid ones) in a variety of disciplines, authored by professionals from the world's leading universities. The subjects of the courses vary—humanities, natural sciences, courses on personal development, business, politics, learning foreign languages, etc. The number of those who have already taken advantage of Coursera training is more than 50 million. These facts confirm the popularity of this platform.

The enormous possibilities of using visual images (pictures, diagrams, schemes, films, photos, etc.) are important for mastering the material in the process of conducting a remote lesson. Vision in distance learning is understood as the process of obtaining information from the outside world about images and ideas, which as a result of intellectual activity are transformed into something new, cognitive and meaningful. By analogy, visibility is rooted in education and “shows” educational activity, therefore, it is a way of intellectual intelligence, associated with creative thinking. Based on Aristotle's assessment of vision as a property that elevates it above other senses, G. Jonas proposes to consider the features of vision by three characteristics of images or vision: simultaneity in the presentation of diversity; neutralization of the causality of sensory attachment; distance in spatial and mental senses [13, p. 507].

An important factor and result of the process of distance learning is “spatial distance”, which is a characteristic of visual orientation, because “vision is the only sense, the advantage of which lies not in proximity, but in distance, — says H. Jonas. — The best view is, by no means, the closest view; to get the right view, we take the right distance, which may be different for different objects and different purposes, but which is always realized as a positive rather than a defective feature in the phenomenal presence of the object” [13, p. 518]. No other mode of perception than sight benefits from spatial distance. And in the process of conducting a distance lesson, the individual (subject of study) is able to determine the correct distance for the most appropriate visual contemplation of a particular object. However, the distance in space that exists during a distance lesson, which is covered or not covered by the gaze, gives rise to the idea of infinity, that is important to open a certain perspective for the objects of visual contemplation and study, in which it is impossible to establish or identify boundaries [2, p. 179].

Proponents of distance learning believe that it is one of the main areas of education reform, as its traditional foundations are outdated and unable to prepare the child for modern life. The priority goal of general education from now on should be the development of students' ability to independently set learning goals, design ways to implement them, monitor and evaluate their achievements. In other words, today the most important task is to teach students the ability to learn. This skill is a significant factor in improving the effectiveness of students' mastery of subject knowledge, the formation of their competencies, a holistic picture of the world and value-semantic orientations. The teaching technologies may be different. An approach based on the principle of "More knowledge in less time / resources / money" is important. It is not worth spending three years on what can now be learned in three months [5].

According to V.M. Spivakovsky, an active adept of radical reforms in the education system, it is necessary to change everything in modern educational institutions—from technology and content to infrastructure, personnel, governing and funding. Modern education must move from the presentation of educational material to its understanding, from subject lessons to case studies, from offline to online, from general to individual, from tradition to design, from local to general, from processes to results, and so on. In contrast to the current state of education, he offers an 80 by 20 formula, where 80% of the learning process takes place online. While only 20% of all training is devoted to offline classes. First of all, these are 3D lessons. They are gradually displacing half of the teachers' work. Second, the attention to nanotechnology, which provides the replacement of the old with new. Since the work with updating knowledge "manually" is too slow and unsystematic, the computer program is developed and patented to search for such new knowledge that can be automatically taken from open sources: world scientific journals, reports, research, dissertations, popular science literature, books -articles of famous journalists and popularizers of science [5, p. 113].

However, to what extent can the proposed ratio (80 to 20) in favor of online learning give the desired result? Even with regard to the psycho-emotional component, because the student is in a comfortable atmosphere and can choose the most comfortable pace of learning, being able to pay more attention to complex and unclear issues. There is also no need to adjust to the schedule of the educational institution, there are no (especially for pupils) problems with the peers, which also have a negative impact on the educational process.

In the same time, despite the undeniable advantages, distance learning, firstly, does not provide direct communication between students and teachers. Instead, there is an impersonal transfer of information, and the methods of subject-object communication make it less effective. As a result, students and especially pupils do not develop the necessary communication skills and teamwork. After all, a school or university has always been a kind of mini-model of society for students. This allows the child or young person to learn to interact with a large number of different people, to make agreements or compromises necessary to achieve a common or individual goal. In addition, during schooling, children are instilled with cultural norms, they get their first skills of behavior in the team. Obviously, the traditional form of education is designed not only to present, deliver certain educational material, but also to instill the necessary cultural models of social behavior, the system of social values.

Taking it into consideration, modern pedagogical theory and practice should focus on the return of man to the learning system, with a view to overcoming the impersonal approach and the formation of a holistic person, rather than a “solver” of educational problems; it is necessary to focus on the formation of a “living” individuality in the context of social requirements and subjective potentials. Such education-formation reveals a fundamental connection with the “creation” of the individual. In this regard, it is necessary to take into account the influence of socio-cultural factors on the content of knowledge and the educational process [3, p.207–210]. One of such factors is visual culture.

In this context, the thesis that a child can better socialize by attending clusters of his or her interest or communicate online, because there are cases of bullying at school, the child experiences many stressful situations, is not very convincing. After all, a young person who enters “adult life” after school and university must be able to interact with society. It should be borne in mind that society does not and can not consist of identical or similar people. For a healthy society to function, each of its members must be aware of the importance of the existence of the “Other”, its difference, the factor of natural variability. Schools, in this case, aim to show children this diversity and instill tolerance, which usually reduces (both in the past and in the future) the existence of national, religious, racial or any other intolerance. Along with this, the responsibility for the quality of the mastered material, its timely processing depends entirely on the student. Hence, there is difficulty of assessing such knowledge and its objectivity. Apart from that, distance learning becomes a real challenge, requiring considerable willpower and responsibility, which not every pupil or student possesses.

Given the difficulty of distance learning at this stage, we note that one of the effective ways to improve it is the active introduction of achievements, opportunities, methods and forms of visual culture, on the basis of which visual literacy is formed. The inclusion of selected visual materials will expand the range of online lessons, get to the heart of its problems, to involve visual thinking in the learning process. Coexisting with verbal thinking, it helps to enhance the perception of the material being studied.

Conclusions. An important indicator of modern socio-cultural life is the active development of visual practices, objectified in the discourse of visual culture, which has a cardinal influence on the educational process. Active introduction of distance learning in it, despite its positive significance, creates a number of problems of social, psychological, cognitive, moral nature. Given the lack of necessary resources and its significant shortcomings, it is difficult to talk about its complete replacement of traditional forms and methods of teaching. It is more expedient to distribute online classes as a supplement to the established traditional methods, during advanced training courses, etc., but not to use them as the only form. In order to increase the effectiveness of distance learning it is important to fill its content with the achievements of visual studios, visual culture, video lessons that can help better understand the material, to form visual literacy along with verbal and linguistic one, the literacy one can not be considered an educated person in information and digital reality.

References

- [1] Bataeva, E. V. 2013. Visible society. Theory and practice of social visualization: a monograph. Kharkiv: FLP Lysenko IB. [in Russian]
- [2] Ilyina, G. V. 2018. Genesis of the culture of thinking: logos, ratio, vision: monograph. Kyiv, Nizhyn: Publisher P. P. Lysenko M. M. [in Ukrainian]
- [3] Mikeshina, L. A. 2008. Philosophy of cognition. Problems of epistemology of humanitarian knowledge. Moscow: Canon + ROOI "Rehabilitation". [in Russian]
- [4] Rosin, V. M. 1996. Visual culture and perception. How a person sees and understands the world. Moscow: URSS Editorial. [in Russian]
- [5] Spivakovsky, V. M. 2011. Educational explosion. Kiev: Grand Expo. [in Russian]
- [6] Cherepovska N. 2014. Visual media culture: the development of critical thinking and creative perception. Kyiv: Millennium. [in Ukrainian]
- [7] Elkins, D. 2010. Exploring the visual world. Vilnius: EHU. [in Russian]
- [8] Bryson, N. 1988. The Gaze in the Expanded Field. *Vision and Visual-ity*; [Edited by Hal Foster]. Seattle: Bay Press.
- [9] Coursera. Official site: <https://coursera.org>
- [10] Dikovitskaya, M. 2005. *Visual Culture: The Study of the Visual after the Culture Turn*. Massachusetts: MIT Press.
- [11] Elkins, J. 2003. *Visual Studies. A Skeptical Introduction*. New York: Routledge.
- [12] Godon, R. 1993. Understanding, Personal Identity and Education. *Journal of Philosophy of College Press*, Columbia University. Vol. 38, No. 4.
- [13] Jonas, H. 1954. The Nobility of Sight. *Philosophy and Phenomenological Research*. Vol. 14, No. 4.

Філософія. Філософське
підґрунття у науці та мистецтві

Philosophy. Philosophical
background in science and art

PHILOSOPHICAL EDUCATION: THE TURN TO THE APPLIED PHILOSOPHY

Leonid Hubersky^{1,2}, *Liudmyla Shashkova*^{1,3}

Aim. Focusing on the substantiation of the process of modernization of the model of philosophical education, the study aims to represent the turn to applied philosophy as a new educational and professional program for training the philosopher. The theoretical basis of the study consists of two main points: the economic position of social epistemology, within which the emphasis is on understanding the social process of knowledge production and distribution of cognitive work, which requires a basis of interdisciplinarity. As well as practical application of a competent approach to philosophical education, which requires its modernization in the context of the requests and practices of today. Scientific novelty is to justify a turn to applied philosophy in the training of professionals, which enables practice in real-world situations and contexts beyond the realm of philosophy. The normative content of the preparation of the Master of Applied Philosophy, which is provided with a complex of competencies, is first formulated in the main learning outcomes as a methodology, moderation, performance. Practical significance. New techniques introduced in the program of applied philosophy, aimed at the organization and presentation of applied philosophical and scientific project, the purpose of which is to make their own intellectual inquiry in the chosen practical and applied fields. The transition from a rigid academicism to the reinforced practical aspect of teaching philosophy is fully explained in order for a new understanding of the role of university education to be understood. Namely: to ensure that the student's knowledge does not remain misconstrued or misused.

Keywords: applied philosophy, philosophical education, competencies, performance, moderation, interdisciplinarity, transdisciplinarity

Introduction

Modern fast and often unpredictable changes in the realities of social and individual existences in the World and the Ukrainian contexts cause a change in the very understanding of human preparation for life, philosophy of education and educational technologies, and in a broader sense — a more for a constructive socialization of an individual. As a global and central in the context of the reform of the education of the first quarter of the 21st century, the question arose as to what to teach and what priorities to choose in the organizational,

¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

² rector@univ.net.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4391-4385>

³ profshashkova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2054-0405>

communicative, managerial dimensions, what competences should be formed specifically and in general, for a person to find his place in life, to be successful and competitive.

A modern university not only does provide a set of specific knowledge, but it also develops relevant skills in the field of the humanities / natural sciences for analyzing and critically comprehending material, conducting independent scientific research, applying evidence-based reasoning and methodological tools to solve problems in the field of cognition and activities. Such skills and competences are required by the modern information and innovation society [2]. The arrays of information that students have to work with are steadily increasing, so the learning process is geared to develop the ability to find in a huge amount of various sources and available information that will allow to successfully and effectively achieve the set goals, make sound forecasts, choose the best solutions in the best situation.

A systematic approach to the set of problems and problems that arise requires understanding at the philosophical level. Despite the informational multilayer and the constantly ongoing process of educational reform, the philosophy in the educational strategy system traditionally remains 1) integrative, 2) human-centered, 3) methodological orientation and fundamental. Referring to the European tradition, this means: first, justifying the unity of cognitive and educational practices; secondly (and perhaps first), the affirmation of the ideal of man and the broadest range of self-determination in the global world, given the particular sensitivity to value-based and cultural attitudes; third, understanding the latest trends in the development of science, its methodological tools, topics of interdisciplinary and transdisciplinary research.

In the current situation of increasing mobility, the conditions of activity and requirements for professional training are constantly changing, and in order for the educational model to become truly effective and successful, it must be oriented towards the formation of a complex of new type of abilities and skills, which enable rapid recognition of new and practice in real situations and contexts.

The purpose of this article is to focus on the substantiation of the process of modernization of the model of philosophical education, the study aims to represent the turn to applied philosophy as a new educational and professional program for training the philosopher.

Research done so far. The authors distinguish between the two main research vectors in the topic of transformation of philosophical education, taking into account changes in social and cultural realities, which is presented in the Ukrainian philosophical discourse. The first is based on the analysis of discussion materials and round tables presented on the pages of the professional journals "Philosophical Thought" [1 a, b, c], "Philosophical Problems of the Humanities" [4 a, b], "Philosophy of Education" [7], which are dedicated to clarifying the application of the competency approach. The transition to the principle of competency as the defining criteria for modern education (Report from the International Commission on Education for the 21st Century "Learning: The Treasure Within", 1996) is based on four main strategies: learning to know, learning to do, learning to live together and learning to be [7, p. 88]. Also, a competent approach is one of the priorities of the TUNING project and

European strategies for creating a common educational space [6]. The authors of the article are involved in the development of standards of higher education in philosophy at the educational levels of bachelor, master and doctor of philosophy, made by a group of Ukrainian specialists (A. Karas, I. Karpenko, V. Menzhulin, S. Proleev, L. Shashkova) based on a competent approach. According to the four educational strategies mentioned above, they are aimed at shaping: the ability and heuristic thinking, the development of reflection and research consciousness, scientific and expert communication and adherence to scientific ethos and academic integrity [7, p. 91–95].

The theoretical vector of the study (being the second research one) is defined as the economic position of social epistemology (S. Fuller, F. Kitcher) [9, 12, 13]. Within its limits, cognition is viewed from an interdisciplinary perspective and requires the involvement of political, institutional, organizational, economic and other contexts to understand the social process of knowledge production and the distribution of cognitive work. This guideline is relevant to the rationale for turning to applied philosophy presented by the authors.

The scientific novelty of the study is to justify the turn to applied philosophy in the training of professionals, which enables practice in real-world situations and contexts beyond the realm of philosophy. The normative content of master's degree in applied philosophy, which is provided with a complex of competencies, is first formulated in the main learning outcomes as a) methodology, b) moderation, c) performance.

Research methodology. Modern science goes beyond laboratories and crosses disciplinary boundaries, leading to the formation of some new cognitive situations in which in search of its validity science makes a transcendent movement in the territory of life, responding to the requests and requirements of an applied strong field. Therefore, the autonomy of scientific knowledge is deeply disturbed, the boundaries of disciplines becoming flexible, the question of the combination of truth and practical utility rising. Scientific experience is being transformed into a new transdisciplinary amalgamation to absorb diversity and unity. Therefore, transdisciplinarity is a strategy for combining the progress of scientific knowledge and solving specific problems of our everyday lives.

It should be noted that the ideas of cooperation and the transfer of cognitive schisms from one disciplinary field to another uses an interdisciplinary approach, so there is a practice of using the terms “interdisciplinarity” and “transdisciplinarity” as synonyms. At the same time, some conceptual distinctions can be drawn. Interdisciplinarity is an interaction at the level from the simple exchange of ideas to the integration of disciplinary concepts and methodologies. Transdisciplinarity, though, means, in a narrow sense, the integration of different forms and methods of research to solve scientific problems. But “broadly” transdisciplinarity means rather “meta-methodology” and claims the development of a common system of foundations and the formation of common principles [3]. Increasing the value of problem-oriented forms of research activities (designing, forecasting, constructing) only reinforces the relevance of the application of a certain methodology.

Educational Strategy as Philosophical at its Very Core

Can educational strategy be philosophically based? This question may seem rhetorical, but the positive answer to it is that philosophy has always appealed to the thinking of a human being, their ability to acquire knowledge that is not only a result of experience, enshrined in the form of clear and consistent provisions, but also a process to be learned.

The modern educational process is filled with life-practical concepts and questions that students need to understand through discussion, juxtaposition of opinions and approaches practiced in a real socio-cultural environment. The openness of philosophy is present in the educational process, both in the theoretical plane — discussions between representatives of different conceptual schemes, theories and paradigms, as well as in the practical sphere of communication and critical discussion. It is achieved by forming an independent position of the individual based on confidence in their knowledge and beliefs. But a person must be convinced of the effectiveness of his knowledge. It is well known that many conflicts are caused by a lack of awareness and understanding of the nature and specificity of the socio-cultural context in which a person is involved.

Thus, education changes its emphasis and the main indicator of effectiveness is the ability to independently acquire knowledge and apply them to solve non-standard tasks and problems, to act in unpredictable situations, and in the end — to realize their own project of self-realization. This leads to the transition to new educational technologies aimed at the formation of information-analytical and practically-oriented personality abilities, built on the use of the potential of interdisciplinarity and transdisciplinarity. In order to make such a transition, it is necessary to draw bridges between the theoretical and practical parts of teaching and teaching, which are often lacking in the real educational process.

As one realizes, the need to take into account the combination of knowledge and the world of life, theoretical understanding and the construction of new creative practices is predetermined by the purely philosophical task of finding a rationally understood path of man, leading to a worthy human existence. So, in the educational process, philosophy must be represented not only as a philosophical theory, but as a vital position. Both images define and combine the accentuated critical attitude of philosophy to the present state of affairs, to the critical analysis of values and life meanings, reflection on the principles of knowledge and culture. We are talking about the increasing attention that philosophy is paying to understanding the real social changes that challenge existing values. These are the processes of globalization, the social risks, the interaction of cultures and religions, the latest processes in the political, legal or moral spheres. That is, the current situation requires a person the ability to work not only with knowledge, but also with cultural situations, different mentalities, and in the end — with such complex complex problems, the understanding of which requires a systematic, complex thinking, able to work with new meanings and use heuristic tools.

The special requirements to the education system as the basic mechanism and means of purposeful formation of the person, its preparation for life and

professional activity in the globalized world is the ability to respond as quickly as possible to new challenges and demands. Globalization processes form a new order of interaction of economic and political systems, change the concept of borders and borders, significantly expand cultural and informational contacts between peoples and states, which affects the activities of social institutions and processes. All of the above significantly influences the conceptual foundations of the modern model of education as a complex of competences, which defines the semantic horizon of the educational process.

A special place in the discussions of Ukrainian philosophers regarding the definition of complexes of competences in education is given to the discussion of the universal value of value-worldview competence for obtaining higher education in any professional field, i.e. the need to develop an educational standard of such competence as a general requirement for any specialty [4b, p. 55]. After all, value and ideological competencies play a significant role in professional success, provide the creative potential of the individual, the ability of intellectual search. After all, it is the solution of specialized professional tasks based on the acquisition of knowledge and skills in other sciences and subject areas. In addition, value-based competencies are the component of education that first and foremost ensures human effectiveness, its ability to meet the requirements of the modern world and to meet the needs of personal life. Moreover, the ability to live and professionally exercise oneself on the basis of the values and worldviews of humanity is inextricably combined with the skills of critical thinking, mastering and defending civic virtues, social responsibility and caring for the productive development of society and the state. However, the philosophical competencies offered by my fellow philosophers have not been included as general norms for the Bachelor's standard, but the discussions continue.

Discussion of the latest challenges to the education of the philosopher in contemporary realities touches many dimensions and aspects. There is a different understanding of the role of university education in the sense that the student's knowledge should not be left untapped.

The Metaphor of “Knowledge Production” and Fair Distribution

A set of questions regarding what knowledge has to convey and whether management needs such knowledge so that they are not left untapped is one of the realms of social epistemology. The focus of such developments is on the study of the social dimensions of knowledge or information, and more specifically, the study of social practices in terms of their influence on the true values of the beliefs of subjects (A. Goldman, D. Bloor, S. Fuller, F. Kitcher, etc.). That is, the task is to identify those social forces responsible for the production of knowledge and to study the peculiarities of the institutionalization of beliefs in a particular context. It is a question of combining social practices with the process of social production of knowledge, when the structure of knowledge and its content begin to be understood as social processes. In fact, this means that the problem of “knowledge production” arises with the active involvement of the economic context, when the knowledge society turns to knowledge management and the process of knowledge production and distribution is at the center of consideration.

It should be noted that, compared to the earlier knowledge being evaluated in the light of one's own ideas, regardless of material factors, the economic perspective of understanding knowledge (in which cognition emerges as the activity of producing knowledge as material goods) is neither traditional nor familiar to the educational environment. Indeed, knowledge is associated with validity, truthfulness, reliability, as its essential attributes. However, such attributes testify to the boundaries of the study or the foundations of knowledge and do not explicitly indicate that it is inherent in the methodological autonomy of the research. The last from the point of view of social epistemology means that every process of knowledge production must be judged as the best, effective and successfully achieved. And truth and rationality are by no means the ultimate goals of the existence of knowledge production practices.

It is reinforced by such arguments and the position of modern economists, which is to believe that the active dissemination of knowledge turns it into the public good. This is especially true of the university, because it is within its limits that knowledge is produced as a product. One of the founders of social epistemology, S. Fuller, in the article "Social Epistemology of the University: How to Preserve the Integrity of Knowledge in the So-called Knowledge Society", analyzes ways of producing knowledge: "Method 1" — pure research, knowledge for the sake of knowledge; "Method 2" is modern [9, p.163]. The difference of methods encompasses the distinction between research driven solely by academic interests and research conducted in a more relevant social interest. In practice, Fuller points out, the possibilities of "Method 1" are closer to the possibilities of discipline or research program, and the concept of "Method 2" is much more blurred, it is closer to the concept of "market attractor". In essence, it is about understanding the purpose of knowledge, and ultimately, the goal of education, which is being transformed markedly in today's mobility environment. It is understood that the knowledge acquired by the student during the years of study can quickly lose its relevance and remain unused. And the educational model, which focuses only on knowledge, loses its effectiveness. It adds to the uncertainty of finding your place of intellectual work and the absence of constant inquiries. Therefore, on the one hand, it is important to manage the production and equitable distribution of knowledge, and on the other, to learn through engaging in real professional environments and social contexts.

S. Fuller proposed an economic metaphor for the conditions of knowledge production, and identified the problem of cognition in terms of the economics of text production. The author departs from classical individualism and argues that the individual cannot control and anticipate the results of his own cognitive activity, and that epistemic processes do not take place at the level of individual psychology. Knowledge is produced through social interactions and discursive practices. In order to understand this process, it is necessary to consider the processes of production and functioning of knowledge at the level of social interactions. The production of knowledge thus appears as a phenomenon more complex than that described by classical epistemology. Fuller redefines knowledge in terms of economics: the production of knowledge is an economic process, due to the fact that one has more knowledge, the other less. The fundamental issue is not the accumulation of knowledge but their fair distribution [13, p.29]. The process of knowledge production is considered by Fuller as consisting of two levels. The first level is at which each new

knowledge redistributes the overall balance of awareness, and the second level is when knowledge is rather circulated and stored than transmitted. Therefore, “to have knowledge” does not mean to “possess knowledge”, and the producer of knowledge, participating in cognitive processes, has the opportunity to make a profit on it.

Philosophers and economists view knowledge as a public good, given its free distribution, and special efforts must be made to limit this process. Therefore, in the long run, knowledge becomes available to practically everyone and increases the overall level of freedom and well-being. At the same time, concerted joint action is required to make knowledge universally accessible, but the real mechanism behind such efforts remains unclear. Indeed, the role of knowledge in the knowledge society has changed, the number of people who can receive university education has increased many times, university education has become widely available, so the university can be regarded as a kind of “business organization”. In this case, the justification of knowledge management defines the “post-academic” concept of knowledge. From the point of view of social epistemology, the following question becomes relevant: is the ideal of knowledge autonomy undermined? After all, the classic mission of the university is to combine learning and research, and to preserve such integrity of knowledge requires a balance between the learning process and the focus on achieving competitive research excellence.

The Turn to the Applied Philosophy

Let us return to the consideration of the two main questions posed by the authors, but no longer in the theoretical but the practical and applied dimensions. That is, what should be the philosophical component of education and how can the model of philosophical education be modernized so that the knowledge acquired by the student in the learning process is not used? The practical answer to these questions was the introduction of a fundamentally new master’s educational and professional program “Applied philosophy” at the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv [5]. Without exaggeration, the emergence of such a program in the academic educational philosophical space of Ukraine can be considered an important event that outlines a new strategy for solving the time-consuming tasks.

The idea to appeal to the Applied Philosophy as a whole is determined by the purpose of disseminating philosophical studies that have a direct practical dimension, address topics and issues in different areas of social life: economics, law, science, politics, medicine, education, etc. An example of this is *The Routledge Handbook of Applied Epistemology*, 2019 [10].

Applied turnaround in philosophical education is related not only to updating the disciplines of the curriculum, but its main strategy is the updating of methodological tools and teaching methods, which allow to form a complex of professional competences for the possibility of their application in various non-philosophical spheres. That is, philosophers are given the opportunity to work outside the realm of philosophy and in the boundaries with it. Therefore, the Master’s Degree Program in Applied Philosophy focuses on the analysis of philosophical issues as they are presented in specific contexts, practices, and

situations. The program is classically oriented to draw on the acquired knowledge of philosophy, but to be able to use them in a wider context, and not always this context is even humanitarian.

The defining goals of the program are set by its main vectors — Cognition, Communication, Values. *Cognition*: Critical Thinking, Innovation, Applied Cognition. *Communication*: Understanding Topics Emerging from Certain Social Issues Development in Complex Contexts that Require Teamwork, Common Experiences and Solutions, and the Application of Interdisciplinary and Transdisciplinary Strategies. *Values*: Rationale behind the Problem of different values, as they are Applicable to the Themes of Creating a Common Future Through the Incorporation of ideas of Humanity, Morality and New Technologies. Based on the above, applied philosophy is defined as an *interdisciplinary sphere of philosophical discourse*, focused on practical contexts and requests, monitoring contemporary socio-cultural practices, forecasting trends and consequences of their development. Applied philosophy, designed to develop new concepts for innovation and support critical thinking, serves as a communicative basis for the interdisciplinary linkages of philosophy, science and other fields of activity and current practices.

Responding effectively to new meanings and challenges, unforeseen situations, unfamiliar socio-cultural contexts requires appropriate training and learning. Therefore, the applied philosophy program focuses on reflecting on the principles of knowledge and culture, understanding the processes of social change and awareness of the possible risks, the presence of philosophy in the virtual space and social networks. The disciplines in the program are selected in such a way that they provide an opportunity to receive education not only for philosophers by profession, but also for specialists from other fields interested in teaching philosophy, in its application to solving practical and applied problems. In turn, such requests for the study of philosophy from outside contribute to the modernization of philosophical practices.

The list of disciplines in the program “Applied Philosophy” is organized as follows. 1) *Normative disciplines*: Innovative thinking; Communication and transdisciplinary discourse; Contemporary topography of philosophy; Civilizational perspectives of humanity; Modes of critical thinking; Diagnosis of our time; Practical analytics; Applied Rhetoric; Professional and corporate ethics. 2) *Disciplines of specialization*: Philosophical practices: criticism and introspection; Philosophical practices: philosophy of creative action; Philosophical practices: philosophical language, text; Philosophical practices: virtual space, social networks. 3) *Disciplines to choose from, among which*: Mentality and Economics: Causes of Nation’s Wealth Formation; Anthropological horizon of culture; Innovative features of information societies; Science Art and others.

The new techniques introduced in the program are aimed at *organizing and presenting an applied philosophical and scientific project*, the purpose of which is *to fulfill one’s own intellectual inquiry* in the chosen practical and applied field. To do this, theoretical studies will discuss the philosophical and scientific literature to build methodological work on the design of the future research program, and in practical classes the analysis and evaluation of the results presented for discussion. Depending on the topic chosen, the research project also includes fieldwork. *These elements make up the philosophical*

and scientific performance as an independent creation of an intellectual event. Therefore, the normative content of the preparation of the Master of Applied Philosophy, which is provided with a set of competencies, can be formulated in the main learning outcomes as **methodology, moderation, performance**.

We describe the following results as an example of some of the major disciplines contained in the Applied Philosophy program. The leading idea of the course “*Modern Topography of Philosophy*” is *the study of modern forms of functioning and places of presence of philosophical knowledge, peculiarities of its transformation, correlation of academic, public and applied philosophy on the basis of acquaintance with the real experience of philosophical activity in scientific and educational context of Ukraine*. All the proclaimed dimensions form the basis for the preparation of an independent master’s research project as one’s own experience of monitoring, organizing and implementing research and educational projects in a real Ukrainian context. The applied teaching methods are aimed at obtaining the main result: *self-realization of intellectual inquiry in the sphere of organization of philosophical space and management of philosophical-educational and philosophical-scientific projects*.

The main purpose and result of studying the discipline “*Innovative Thinking*” is *to create a philosophical and scientific innovative startup of humanitarian direction based on familiarization with real experience of innovative activity in the humanitarian sphere of modern Ukraine*. As a result of their own research efforts, masters have to master the essence and features of innovative thinking, both through conceptualization of this phenomenon and real experience of its application in the humanities, mastering the skills and mechanisms of innovative thinking. An applied learning outcome is the development of a *final philosophical-humanitarian project (startup) as one’s own experience of innovative thinking*.

The discipline “*Communication and Transdisciplinary Discourse*” focuses on the organization of *applied philosophical and scientific research* in the chosen field in order to demonstrate and improve the skills and competencies that enable modeling of communication situations, which allow one to act as a *philosopher-moderator of a communication event or as a causal mediator during an event regarding humanities*. Students must acquire new philosophical tools that provide contemporary communicative, interdisciplinary and transdisciplinary approaches. Theoretical and practical classes present a specific topic (updated today), which is constructed and analyzed as a complex communicative event. The researcher and participant in such an event should explicate the notion of “exchange zone” as a place where problematic communication occurs and propose their own scenarios for solving the proposed topic [8, 11]. Methodological tools are discussed in accordance with the presentation of complex problems as disciplinary, interdisciplinary and transdisciplinary.

One of the creative approaches to updating teaching methods is offered within the framework of the discipline “*Models of Critical Thinking*”. The leading idea of this course is to create a *philosophical and scientific performance of critical thinking* in one of the proposed fields of application, namely, *problem, disease, crisis, risk*. The course is aimed at organizing applied philosophical and scientific research in the chosen field in order to demonstrate and improve the elements and skills of critical thinking.

A distinctive feature of the discipline “*Civilization Perspectives of Humanity*”, the sense hardwired to be herein with us is the creation of a *philosophical and economic narrative of civilization* in one of the proposed application areas. The philosophical and scientific narrative is represented as an independent creation of an intellectual situation with the aim of designing a common social future.

The discipline “*Diagnosis of Our Time*” is aimed at creating a *philosophical and conceptual image of the Present* as well as strategy for mastering theoretical understanding of the very present. Training course is focused on organization of *applied philosophical and scientific analysis in multidimensional reality* in order to obtain a meaningful interdependent (or “holistic”) system of semantic coordinates for understanding the various phenomena and processes of the modern world. For this purpose, the lessons discuss the key historiosophemes of M. Heidegger and juxtaposition of their heuristic potential with other theoretical versions of modern times to build a systemic conceptual model of the present, as well as mastering the method of understanding the determining foundations of the organization and existence of the human world.

Therefore, any discipline of the program is organized as innovative and project-oriented since discussing the latest challenges of educating a philosopher in the Ukrainian reality touches upon multiple dimensions and aspects. It is a transition from rigorous academicism to strengthening the practical aspect of teaching, changing the format and model of the learning process: orientation to the development of intellectually innovative, communicative, creative skills, orientation to practical contexts and requests; a combination of interdisciplinary skills, mobility and competitiveness. Essentially, an applied philosophy program is experimental and needs adequate time to test its effectiveness and success, but the timeliness of implementing such a philosopher training program is obvious. In the end, there is a different understanding of the role of university education in the sense that the student’s knowledge should not be left untapped.

References

- [1] a) Academic philosophy. 2018. *Philosophical Thought*, 6; b) Philosophy in the public space. 2019. *Philosophical Thought*, 1; c) Philosophy at the University, 2013. *Philosophical Thought*, 5. [in Ukrainian]
- [2] *Zakon pro vyschu osvitu* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556--18>; *Zakon pro osvitu* <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. [in Ukrainian]
- [3] Kiyashchenko, L. 2017. *Events. Personality. Time. (To the philosophy of transdisciplinarity)*. Institute of philosophy of RAS. Russian Federation. [in Russian]
- [4] a) Modernization of philosophical education: the potential of the master’s programe. 2018. *Philosophical Problems of the Humanities*, 1(27): 5–21; b) Philosophy in the public space. 2019. *Philosophical Problems of the Humanities*, 2 (28): 5–13. [in Ukrainian]
- [5] *Master’s program “Applied philosophy”*. 2018. http://philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Osvit_nauk_prog. [in Ukrainian]

- [6] *EU TUNING project*, <http://www.unideusto.org/tuningeu>.
- [7] Proleiev, S. 2016. Philosophical Competencies: What Should They Be? *Philosophy of Education*, 2 (19): 88–96. [in Ukrainian]
- [8] Thagard P. 2014. Being Interdisciplinary: Trading Zones in Cognitive Science. *Logos*, 1 (97): 35–60. [in Russian]
- [9] Fuller, S. 2008. Social Epistemology of the University: How to Preserve the Integrity of Knowledge in the So-called Knowledge Society. *Epistemology & Philosophy of Science*, 1: 158–186. [in Russian]
- [10] Coady, David and Chase, James. 2019. *The Routledge Handbook of Applied Epistemology*, New York, Routledge.
- [11] Galison, P. 1999. *Trading zone. Coordinating Action and Belief*. The Science Studies Reader / Ed. by M. Biagioli. N. Y: Routledge.
- [12] Kitcher, Philip. 1990. The Division of Cognitive Labor. *Journal of Philosophy*, 87: 5–22.
- [13] Fuller, S. 2002. *Social Epistemology*. Bloomington: Indiana University Press.

PHILOSOPHY OF NATURAL NUMBERS

Yuri Kondratiev^{1,2}

Abstract. We discuss an extension of classical combinatorics theory to the case of spatially distributed objects.

Keywords: combinatorics, Newton polynomials, Stirling operators, correlation functions

2010 Mathematics Subject Classification: 60J25, 60J65, 60G22, 47A30

1 Introduction

The set of natural numbers $\mathbb{N} = \{0, 1, 2, \dots\}$ is a fundamental object in the mathematics. In certain sense \mathbb{N} is the root of all modern mathematics. Other mathematical structures may be created as a logical development of this object. The latter motivated L. Kronecker who summarized “God made the integers, all else is the work of man”. There is famous citation from I. Kant: “Two things fill the mind: the starry heavens above me and the moral law within me”. A mathematician may continue: “and natural numbers given to my mind”.

From the time of Pithagoras philosophers was trying to see hidden meaning of natural numbers and their mystical properties. Considering \mathbb{N} as a set of real things in mathematics we will ask ourself about possible ideas behind these numbers. The myth of Plato’s Cave served as one of the motivations for developing his concept of a world of ideas and a world of things. In the dialogue “State” he gives several examples illustrating this concept. As we know, Plato considered mathematics as one of the most important building blocks used to construct his philosophical system. Mathematical theories can serve as simple and illustrative tools for the existence of a world of ideas and a world of things. In a number of model situations, we are dealing with objects that appear from our observations in physics, biology, ecology, etc., yet full understanding of the mathematical structures of these models requires consideration of more general mathematical theories, which under some canonical mapping leads to the model situations in question.

The first and essentially obvious observation here is the following. A number $n \in \mathbb{N}$ we interpret as a number of objects (a population) located in a location space X . For simplicity we take $X = \mathbb{R}^d$. The collection of all n -point subsets (or configurations with n elements) form a locally compact space $\Gamma^{(n)}(\mathbb{R}^d)$.

¹ Bielefeld University, Germany. kondrat@math.uni-bielefeld.de

² National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

It is the space (quite huge) of ideas for the number n . Then to \mathbb{N} corresponds the set

$$\Gamma_0(\mathbb{R}^d) = \cup_{n=0}^{\infty} \Gamma^{(n)}(\mathbb{R}^d)$$

of all finite configurations. We can consider additionally the set $\Gamma(\mathbb{R}^d)$ consisting all locally finite configurations. This set may be considered as the space of ideas which corresponds to natural numbers and additionally to the actual infinity which is absent in the classical framework on natural numbers.

In such extension of \mathbb{N} we arrive in the main question. Namely, most important mathematical theories related to natural numbers we need to develop to this new level. It concerns, first of all, the combinatorics that play central role in many mathematical structures and applications from probability theory to genetics. In this note we will try to show such possibility trying to be as much as possible on technically simple ground. To be friendly to more wide audience, we restrict our explanations to descriptions of main constructions and formulation of some particular results. For detailed discussions and extended references we refer to the recent paper [2].

2 Classical combinatorics

The combinatoric is dealing with the set of natural numbers \mathbb{N} and relations between them. As an important object we introduce binomial coefficients:

$$\binom{n}{k} = \frac{n(n-1)\dots(n-k+1)}{k!}$$

defined for $n \in \mathbb{N}$ and $0 \leq k \leq n$. Introducing the falling factorial $(n)_k$ we can write

$$\binom{n}{k} = \frac{(n)_k}{k!}.$$

These coefficients may be extended using embedding $\mathbb{N} \subset \mathbb{R}$ to polynomials

$$N_k(t) := \binom{t}{k} = \frac{t(t-1)\dots(t-k+1)}{k!} = \frac{(t)_k}{k!}, \quad t \in \mathbb{R}$$

which are called Newton polynomials. For Newton polynomials hold Chu-Vandermond relations:

$$(t+s)_n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} (t)_k (s)_{n-k}.$$

An alternative definition is given by the generation function

$$e_{\lambda}(t) := e^{t \log(1+\lambda)} = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{\lambda^n}{n!} (t)_n = \sum_{n=0}^{\infty} \lambda^n N_n(t).$$

Such transition to continuous variables makes possible to apply in discrete mathematics methods of analysis. Note that using many particular generation functions we may create different polynomial systems.

Transition to continuous variables makes possible to apply in discrete mathematics methods of analysis. In particular, let us define for functions $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ difference operators

$$\begin{aligned}(D^+ f)(t) &= f(t+1) - f(t), \\ (D^- f)(t) &= f(t-1) - f(t).\end{aligned}$$

By a direct computation we obtain

$$\begin{aligned}D^+(t)_n &= n (t)_{n-1}, \\ D^-(t)_n &= -n (t-1)_{n-1}.\end{aligned}$$

Additionally,

$$D^+ e_\lambda(t) = \lambda e_\lambda(t).$$

In this way we arrive in the framework of difference calculus closely related with the combinatorics [3]. There are specific questions inside of difference calculus as, e.g., an analysis of Newton series

$$\sum_{n=0}^{\infty} a_n N_n(t)$$

and many others.

For functions $a : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$ we define $b : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$ as

$$b = Ka, \quad b(n) = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} a(k).$$

This operator K (aka combinatorial transform) is very useful in combinatorics and its inverse gives so-called inclusion-exclusion formula:

$$a(n) = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} (-1)^{n-k} b(k).$$

Note that for $a : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$, $a(j) = 0, j \neq k, a(k) = 1$

$$(Ka)(n) = \binom{n}{k} = k! N_k(n).$$

3 Spatial combinatorics

Any $n \in \mathbb{N}$ we interpret as the size of a population. It is convenient in the study of population models. There is a natural generalization leading to spatial ecological models. Now we would like to consider objects located in a given locally compact space X . For simplicity we will work with the Euclidean space \mathbb{R}^d . For the substitution of \mathbb{N} in this situation we can use two possible sets. Denote $\Gamma(\mathbb{R}^d)$ the set of all locally finite configurations (subsets) from \mathbb{R}^d .

$$\Gamma(\mathbb{R}^d) = \{\gamma \subset \mathbb{R}^d \mid |\gamma \cap K| < \infty, \text{ any compact } K \subset \mathbb{R}^d\}.$$

It is the first version of the space in the spatial (continuous) combinatoric we will use.

Another possibility, is to introduce the set of all finite configurations $\Gamma_0(\mathbb{R}^d)$. Then

$$\Gamma_0(\mathbb{R}^d) = \cup_{n=0}^{\infty} \Gamma^{(n)}(\mathbb{R}^d),$$

where $\Gamma^{(n)}(\mathbb{R}^d)$ denoted the set of all configurations with n elements. We will see that in the continuous combinatoric the spaces $\Gamma(\mathbb{R}^d)$ and $\Gamma_0(\mathbb{R}^d)$ will play very different roles. It is a specific moment related with transition to the continuum. In this sense \mathbb{N} is splitting in these two spaces of configurations that makes corresponding combinatorics essentially more reach and sophisticated.

Configuration spaces present beautiful combinations of discrete and continuous properties. In particular, in these spaces we have interesting differential geometry, differential operators and diffusion processes etc., see e.g. [1]. From the other hand side, discreteness of an individual configuration makes possible to introduce proper analog of the difference calculus.

Note from the beginning, that the analog of the extension $\mathbb{N} \subset \mathbb{R}$ now naturally play the pair $\Gamma(\mathbb{R}^d) \subset \mathcal{M}(\mathbb{R}^d)$ where we have in mind an imbedding of configurations in the space of discrete Radon measures on \mathbb{R}^d and, as a result, in the space of all Radon mesures on \mathbb{R}^d :

$$\Gamma(X) \ni \gamma \mapsto \gamma(dx) = \sum_{y \in \gamma} \delta_y(dx) \in \mathcal{M}(\mathbb{R}^d).$$

Therefore, instead of pair

$$\mathbb{N} \subset \mathbb{R}$$

we have

$$\Gamma(\mathbb{R}^d) \subset \mathcal{M}(\mathbb{R}^d).$$

As a result, the transition to “continuous” variables in the considered situation leads to functions on $\mathcal{M}(\mathbb{R}^d)$. In spatial combinatorics many objects will be measure-valued.

Now we will introduce an analog of the generation function from classical combinatorics. For a test function from the Schwarz space of test functions $\mathcal{D}(\mathbb{R}^d)$ $0 \leq \xi \in \mathcal{D}(\mathbb{R}^d)$ consider a function

$$E_{\xi}(\omega) = e^{\langle \ln(1+\xi), \omega \rangle} \quad \omega \in \mathcal{D}'(\mathbb{R}^d)$$

that is a function on the space of Schwarz distributions. The power decomposition w.r.t. ξ gives

$$E_{\xi}(\omega) = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{n!} \langle \xi^{\otimes n}, (\omega)_n \rangle .$$

Generalized kernels $(\omega)_n \in \mathcal{D}'(\mathbb{R}^{nd})$ are called infinite dimensional falling factorials on $\mathcal{D}'(\mathbb{R}^d)$. Define binomial coefficients (Newton polynomials) on $\mathcal{D}'(\mathbb{R}^d)$ as

$$\binom{\omega}{n} = \frac{(\omega)_n}{n!} .$$

Note that these objects are defined now on the very big space of distributions. In particular cases we shall restrict them on the space of configuration or Radon measures.

In particular, infinite dimensional Chu-Vandermonde relations on configurations is

$$(\gamma_1 \cup \gamma_2)_n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} (\gamma_1)_k \otimes (\gamma_2)_{n-k}.$$

Theorem 1. For $\omega \in \mathcal{M}(\mathbb{R}^d)$

$$(\omega)_0 = 1,$$

$$(\omega)_1 = \omega,$$

$$(\omega)_n(x_1, \dots, x_n) = \omega(x_1)(\omega(x_2) - \delta_{x_1}(x_2)) \dots (\omega(x_n) - \delta_{x_1}(x_n) - \dots - \delta_{x_{n-1}}(x_n)).$$

In the particular case $\omega = \gamma = \{x_i \mid i \in \mathbb{N}\}$

$$(\gamma)_n = n! \binom{\gamma}{n} = \sum_{\{i_1, \dots, i_n\} \subset \mathbb{N}} \delta_{x_{i_1}} \odot \dots \odot \delta_{x_{i_n}},$$

where $\delta_{x_1} \odot \dots \odot \delta_{x_n}$ denotes symmetric tensor product.

We have

$$\Gamma(\mathbb{R}^d) \ni \gamma \mapsto \gamma(dx) \in \mathcal{M}(\mathbb{R}^d).$$

Due to our construction

$$(\gamma)_n \in \mathcal{M}(\mathbb{R}^{nd})$$

is a symmetric Radon measure. Therefore, we arrive in measure valued Newton polynomials. The latter is the main consequence of continuous combinatoric transition.

4 Difference geometry for spatial combinatorics

For any $x \in \gamma$ define an elementary Markov death operator (death gradient)

$$D_x^- F(\gamma) = F(\gamma \setminus x) - F(\gamma)$$

and the tangent space $T_\gamma^- (\Gamma) = L^2(\mathbb{R}^d, \gamma)$. Then for $\psi \in C_0(\mathbb{R}^d)$

$$D_\psi^- F(\gamma) = \sum_{x \in \gamma} \psi(x) (F(\gamma \setminus x) - F(\gamma))$$

is the directional (difference) derivative.

Similarly, we define for $x \in \mathbb{R}^d$

$$D_x^+ F(\gamma) = F(\gamma \cup x) - F(\gamma)$$

and the tangent space $T_\gamma^+ (\Gamma) = L^2(\mathbb{R}^d, dx)$. Then for $\varphi \in C_0(\mathbb{R}^d)$

$$D_\varphi^+ F(\gamma) = \int_{\mathbb{R}^d} \varphi(x) (F(\gamma \cup x) - F(\gamma)) dx$$

is another directional (difference) derivative.

For $\varphi \in C_0(\mathbb{R}^d)$ define a function

$$E_\varphi(\gamma) = \exp(\langle \gamma, \log(1 + \varphi) \rangle), \quad \gamma \in \Gamma.$$

It is the generation function for the system on falling factorials (Newton polynomials) on Γ :

$$E_\varphi(\gamma) = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{n!} \langle \varphi^{\otimes n}, (\gamma)_n \rangle.$$

Then

$$D_\psi^+ E_\varphi(\gamma) = \langle \varphi \psi \rangle E_\varphi(\gamma).$$

An explicit formula for the falling factorials (as measures on $(\mathbb{R}^d)^n$) is

$$(\gamma)_n = \sum_{\{x_1, \dots, x_n\} \subset \gamma} \delta_{x_1} \odot \delta_{x_2} \odot \dots \odot \delta_{x_n},$$

where $\delta_{x_1} \odot \delta_{x_2} \odot \dots \odot \delta_{x_n}$ denotes the symmetric tensor product of measures.

The action of difference derivatives on Newton monomials is given by

$$D_\psi^+ \langle \varphi^{(n)}, (\gamma)_n \rangle = n \int_{\mathbb{R}^d} \psi(x) \langle \varphi^{(n)}(x, \cdot), (\gamma)_{n-1}(\cdot) \rangle dx,$$

$$D_\psi^- \langle \varphi^{(n)}, (\gamma)_n \rangle = -n \sum_{x \in \gamma} \psi(x) \langle \varphi^{(n)}(x, \cdot), (\gamma \setminus x)_{n-1}(\cdot) \rangle.$$

5 Stirling kernels

We have polynomial equality

$$(\gamma)_n = \sum_{k=1}^n s_k^n \gamma^{\otimes k},$$

where

$$s_k^n : \mathcal{D}'(\mathbb{R}^{kd}) \rightarrow \mathcal{D}'(\mathbb{R}^{nd})$$

is a linear mapping.

On other side

$$\gamma^{\otimes n} = \sum_{k=0}^n S_k^n (\gamma)_k,$$

where

$$S_k^n : \mathcal{D}'(\mathbb{R}^{kd}) \rightarrow \mathcal{D}'(\mathbb{R}^{nd})$$

is a linear mapping.

Kernels s_k^n and S_k^n we will call Stirling kernels of first and second kind respectively. In the classical combinatorics Stirling coefficients play a very important role.

For $f^{(n)} \in \mathcal{D}(\mathbb{R}^{nd})$

$$\langle (\gamma)_n, f^{(n)} \rangle = \sum_{k=0}^n \frac{n!}{k!} \langle \gamma^{\otimes k}(x_1, \dots, x_k), \sum_{i_1+\dots+i_k=n} \frac{(-1)^{n+k}}{i_1 \dots i_k} f^{(n)}(\underbrace{x_1, \dots, x_1}_{i_1 \text{ times}}, \dots, \underbrace{x_k, \dots, x_k}_{i_k \text{ times}}) \rangle .$$

For the second kind kernels

$$\langle \gamma^{\otimes n}, f^{(n)} \rangle = \sum_{k=0}^n \frac{1}{k!} \langle (\gamma)_k(x_1, \dots, x_k), \sum_{i_1+\dots+i_k=n} \binom{n}{i_1 \dots i_k} f^{(n)}(\underbrace{x_1, \dots, x_1}_{i_1 \text{ times}}, \dots, \underbrace{x_k, \dots, x_k}_{i_k \text{ times}}) \rangle .$$

6 Harmonic analysis on $\Gamma(\mathbb{R}^d)$

Functions $G : \Gamma_0(\mathbb{R}^d) \rightarrow \mathbb{R}$ we call quasi-observables. Note that G restricted on $\Gamma^{(n)}(\mathbb{R}^d)$ is given by a symmetric kernel $G^{(n)}(x_1, \dots, x_n)$ and then

$$G = (G^{(n)})_{n=0}^{\infty}.$$

Functions $F : \Gamma(\mathbb{R}^d) \rightarrow \mathbb{R}$ we call observables. For a quasi-observable G define an operator

$$(KG)(\gamma) = \sum_{\eta \subset \gamma, |\eta| < \infty} G(\eta), \quad \gamma \in \Gamma(\mathbb{R}^d)$$

that is an observable. To be well defined we need certain assumptions about G [4].

For $G_1, G_2 : \Gamma_0(\mathbb{R}^d) \rightarrow \mathbb{R}$ define

$$(G_1 \star G_2)(\eta) = \sum_{\eta_1 \cup \eta_2 \cup \eta_3 = \eta} G_1(\eta_1 \cup \eta_2) G_2(\eta_2 \cup \eta_3).$$

Then

$$K(G_1 \star G_2) = KG_1KG_2.$$

Let $\mu \in \mathcal{M}^1(\Gamma(\mathbb{R}^d))$.

$$K : Fun(\Gamma_0) \rightarrow Fun(\Gamma),$$

$$K^* : \mathcal{M}^1(\Gamma) \rightarrow \mathcal{M}(\Gamma_0),$$

$$K^* \mu = \rho, \quad \rho = (\rho^{(n)})_{n=0}^{\infty}.$$

The measure ρ is called correlation measure for μ (Fourier transform of μ).

Assume absolute continuity

$$d\rho^{(n)}(x_1, \dots, x_n) = \frac{1}{n!} k^{(n)}(x_1, \dots, x_n) dx_1 \dots dx_n.$$

We call $k^{(n)}(x_1, \dots, x_n), n \in \mathbb{N}$ correlation functions of the measure μ .

Transition from measures to CFs is one of the main technical aspects of the analysis on CS in applications to dynamical problems.

Alternatively define the Bogoliubov functional

$$B_\mu(\phi) = \int_{\Gamma(\mathbb{R}^d)} e^{\langle \gamma, \log(1+\phi) \rangle} d\mu(\gamma).$$

Assuming B_μ is holomorphic in $\phi \in L^1(\mathbb{R}^d)$ we obtain

$$B_\mu(\phi) = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{n!} \int k^{(n)}(x_1, \dots, x_n) \phi(x_1) \dots \phi(x_n) dx_1 \dots dx_n.$$

7 From spatial to classical combinatorics

Having developed combinatorial structures in the continuum, we may consider the inverse direction. Namely, how looks like our infinite-dimensional objects in the one dimensional reduction. Surprisingly, it may give some new structures even in this classical case.

Let $a, b : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$. Define a convolution

$$(a \star b)(n) = \sum_{j+k+l=n} a(j+k)b(k+l).$$

As before

$$(Ka)(n) = \sum_{k+0}^n \binom{n}{k} a(k).$$

Then

$$K(a \star b) = Ka \cdot Kb.$$

Introduce coherent states

$$e_\lambda(\cdot) : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{C}, \quad e_\lambda(n) = \lambda^n, \quad \lambda \in \mathbb{C}.$$

$$(Ke_\lambda)(n) = (1 + \lambda)^n.$$

The configuration space $\Gamma(\mathbb{R}^d)$ is the space of microscopic states in the classical statistical physics of continuous systems. A measure $\mu \in \mathcal{M}^1(\Gamma(\mathbb{R}^d))$ is a macroscopic state of a continuous system in the statistical physics. Coming back we can interpret (a bit naively) a measure $\mu \in \mathcal{M}^1(\mathbb{N})$ as a state of $0D$ system.

For example, the Poisson measure for $\sigma > 0$ is defined as

$$\pi_\sigma(n) = e^{-\sigma} \frac{\sigma^n}{n!}.$$

Several characteristics we can incorporate in such a case from the analysis on $\Gamma(\mathbb{R}^d)$. Introduce the Bogoliubov functional:

$$B(\lambda) = \int_{\mathbb{R}_+} (1 + \lambda)^x d\mu(x).$$

$$(1 + \lambda)^x = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{\lambda^n}{n!} (x)_n.$$

Theorem 2. *Let $\mu \in \mathcal{M}^1(\mathbb{R}_+)$. Then $\mu(\mathbb{N}) = 1$ iff $B(\lambda)$ has a holomorphic extension.*

Similarly we can define correlation measures

$$\int_{\mathbb{N}} (Ka)(x) d\mu(x) = \int_{\mathbb{N}} a(x) d\rho_{\mu}(x).$$

$$\rho_{\mu}(n) = \frac{1}{n!} \int_{\mathbb{N}} (x)_n d\mu(x) = \sum_{m=n}^{\infty} \binom{m}{n} \mu(m).$$

Acknowledgment

The financial support by the Ministry for Science and Education of Ukraine through Project 0119U002583 is gratefully acknowledged.

References

- [1] Alberverio, S., Kondratiev, Y.G., Röckner, M. 1998. Analysis and geometry on configuration spaces. *J. Funct. Anal.* 154, 444–500.
- [2] Finkelshtein, D., Kondratiev, Y., Lytvynov, E., Oliveira, M. J. 2020. Spatial combinatorics. *ArXiv* 2007.01175v1.
- [3] Flajolet, P., Sedgewick, R. 2009. *Analytic Combinatorics*. Cambridge University Press.
- [4] Kondratiev, Y.G., Kuna, T. 2002. Harmonic analysis on configuration space. I. General theory. *Infin. Dimens. Anal. Quantum Probab. Relat. Top.* 5, 201–233.

PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC DIMENSIONS
OF VITAISM IN THE WORK OF MIROSLAV SKORYK

Victor Andrushchenko^{1,2}, *Liubov Kyuanovska*³, *Vasyl Fedoryshyn*^{1,4}

ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ВИМІРИ ВІТАЇЗМУ
У ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА СКОРИКА

Віктор Андрущенко, Любов Кияновська, Василь Федоршин

Abstract. The article is dedicated to the memory of the outstanding Ukrainian composer Myroslav Skoryk. From the standpoint of aesthetic analysis, the vital philosophical dimension of the composer's work is revealed. An example of the interpretation of the philosophical and aesthetic principles of vitalism in the work of M. Skoryk is one of his early opuses — the cantata “Spring” on the poems of Ivan Franko and one of the brightest orchestral works “Carpathian Concert”. The aesthetic and philosophical principles of vitalism are singled out, namely: synergetic artistic concept, harmonious correlation of opposite poles, vitality of the vital element of his music in different guises, synthesis of different levels of historical, national, stylistic elements dominated by nationally oriented constants.

Keywords: Myroslav Skoryk, philosophical and aesthetic dimensions, compositional work, vitalism

Анотація. Стаття присвячена пам'яті видатного українського композитора Мирослава Скорика. З позиції естетичного аналізу розкрито вітаїстичний філософський вимір творчості композитора. Прикладом інтерпретації філософсько-естетичних засад вітаїзму в творчості М. Скорика представлено один з ранніх його опусів — кантата «Весна» на вірші Івана Франка та один із найяскравіших оркестрових творів «Карпатський концерт». Виокремлено естетико-філософські засади вітаїзму, а саме: синергетичність художнього концепту, гармонійна співвіднесеність протилежних полюсів, життєствердність вітальної стихії його музики у різних іпостасях, синтез різнорівневих історичних, національних, стилєвих елементів з домінуванням національно зорієнтованих констант.

Ключові слова: Мирослав Скорик, філософсько-естетичні виміри, композиторська творчість, вітаїзм

¹ National Pedagogical Dragomanov University

² rector@npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

³ Lviv National Music Academy named after M. Lysenko

luba.kyjan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0117-5078>

⁴ v.i.fedoryshyn@npu.edu.ua, <http://orcid.org/0000-0002-0994-1910>

У поданій статті запропоновано роздуми щодо філософських характеристик творчої спадщини одного з найвидатніших українських композиторів другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Мирослава Скорика. Автори цілком усвідомлюють всю багатовимірність, неоднозначність, дискусійність такого ракурсу дослідження музичної творчості. Адже позбавлений конкретних дефініцій звуковий «образ світу», створений композитором, може лише доволі умовно кореспондувати з раціональним баченням універсальної світобудови і людини в ній, що складає основну мету даної фундаментальної гуманітарної науки. Тому говорити про філософські виміри композиторської творчості, тим більше в її індивідуальній версії, можна лише доволі умовно.

Найбільш очевидним способом, який дозволяє розкрити філософське підґрунтя музичних артефактів, є аналіз поглядів самого композитора, прямо ним висловлених, записаних у його щоденниках, листах, висловлених в бесідах, лекціях, інтерв'ю, або опосередковано закодованих у літературно-поетичних чи живописних програмах, поясненнях, ремарках до його творів. Можемо окреслити умовну сукупність цих текстів як вербальний компендіум, спрямований на розуміння інтелектуально-духовного світу композитора в тій площині, яку він сам бажає оприлюднити, в тій іпостасі, в якій він бажає постати перед сучасниками і залишитись в історичній пам'яті.

Наступним гносеологічним об'єктом, істотним для пізнання індивідуальних світоглядних пріоритетів митця та його філософії творчості стає дослідження відповідності чи, навпаки, невідповідності авторської музичної візії світу до загального соціокультурного контексту того чи іншого історичного періоду, національного ареалу, регіонального середовища, іншими словами: наскільки його звуковий образ світу органічно вписується у систему універсалій, притаманну сучасному йому часопростору, а наскільки його випереджує, чи ідеалізує минуле, чи ж взагалі закривається у замкнутій «башті зі слонової кості», ігноруючи зовнішню дисгармонійну реальність.

Врешті і сам вибір виразових засобів та конструювання системи звуко-смислів для втілення авторської художньої ідеї не може відбуватись лише на рівні ремісничого засвоєння основ композиторської техніки та суто інтуїтивного пошуку відповідних елементів виразності. В основі будь-якого талановитого, значимого для суспільства музичного артефакту закладена образно-змістовна предиспозиція, яка в тій чи іншій формі відображає уявлення автора про ієрархію цінностей, універсалії світобудови, парадигму «індивід — соціум — універсум» тощо, тобто виражає у специфічній звуковій матерії філософське бачення світу і себе у ньому.

Тож не викликає сумніву важливість пізнання згаданих аспектів індивідуального світогляду митця, що неодмінно знаходить свій відбиток у тематичних, жанрових уподобаннях, образно-смислових «текстах, контекстах і підтекстах»¹, та й у інтонаційних моделях і принципах розвитку того чи іншого твору, дозволяє глибше збагнути сенс його духовних послань, спрямованих не лише до сучасників, але й до нащадків. В та-

¹Йдеться про алюзію до статті однієї з авторок: Кияновська Л. Опера «Мойсей» Мирослава Скорика — тексти, контексти і підтексти (естетико-критичне есе) // Журнал «Просценіум». № 1, 2002. С. 55–60.

кому ракурсі універсальні засади творчості і в музичному мистецтві загалом, і в окремих національних та історичних середовищах, і відносно до творчості композиторів аналізуються в багатьох музикознавчих працях ХХ — ХХІ ст.¹ В українському музикознавстві філософські рефлексії композиторської творчості набувають актуальності в останні кілька десятиліть і пов'язані передусім з працями О. Самойленко, Г. Джулай, Л. Шаповалової, О. Рощенко, О. Козаренка, О. Рубан, Н. Завісько² та ін.

Ймовірно, справжній вибух наукового дослідницького інтересу до названих аспектів національної музичної культури у різноманітних її ракурсах пов'язаний з істотною «філософізацією» змісту артефактів провідних українських композиторів, серед них передусім «трьох видатних С»: Валентина Сильвестрова, Мирослава Скорика та Євгена Станковича, а також Лесі Дичко, Віталія Губаренка, Івана Карабиця та багатьох-багатьох інших. Доводиться аргументовано визнати, що філософське підґрунтя творчих пошуків музикантів виступає в останні десятиріччя, надто ж — від моменту інтелектуального перелому українського мистецтва, творчих пошуків і звершень «шістдесятників»³, набагато інтенсивніше, аніж раніше. Більше того, кореспондування творчих задумів композиторів з провідними гуманістичними течіями сучасності і минулого стає однією з провідних тем, які зацікавлено обговорюються з самими митцями в інтерв'ю, відзначаються в критичних рецензіях і оглядах, на них фокусуються дослідники в монографіях і наукових розвідках, тобто активно реалізуються у зазначеній вище формі «вербального компендіуму особистості».

Згадана зміна орієнтирів, окрім інших predisposicій, зумовлений зміною соціального статусу академічного музичного мистецтва, на що звертають увагу дослідники: «Музика як «мистецтво вічності», незважаючи на її практичні передумови виникнення в архаїчних культурах та практичну спрямованість у численних культурних контекстах, у модерну добу підкреслено дистанціює себе від буденності. Артистичне капсулювання

¹Adorno Theodor W. Beethoven. Philosophie der Musik: Fragmente und Texte. Rolf Tiedemann (Herausgeber). Suhrkamp taschenbuch wissenschaft, 2004. Theodor W. Adorno: Gesammelte Schriften, Band 12: Philosophie der neuen Musik. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1975. Jagna Dankowska U podstaw filozofii muzyki. Niemiecka filozofia XIX wieku a muzyka. Warszawa: wyd-wo. UMFC, 2001. Лосев А. Ф. Мироззрение Скрябина // Лосев А. Ф. Форма — Стиль — Выражение / Сост. А. А. Тахо-Годи; Общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. Москва: Мысль, 1995. С. 734–779. Лосев А. Ф. Очерк о музыке // Лосев А. Ф. Форма — Стиль — Выражение / Сост. А. А. Тахо-Годи; Общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. Москва: Мысль, 1995. С. 638–666.

²Самойленко А. И. Музыкаведение и методология гуманитарного знания. Проблема диалога. Ред. Н. Александрова. Одесса: Астропринт, 2002. Джулай Г. Музична ментальність: соціально-культурний аналіз: Дис. ... канд. філософ. наук.; 09.00.03. Південно-український держ. педагогічний ун-т (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. Шаповалова Л. В. Рефлексивний художник. Проблеми рефлексії в музикальному творчестві: Монографія. Харків: Скорпион, 2007. Рощенко О. Г. Діалектика міфологеми і нова міфологія музичного романтизму. Дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. К., 2006. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови Львів: вид-во НТШ, 2000. Українознавча бібліотека НТШ, число 15. Завісько Н. З. Прояви кордоцентризму в українській музичній культурі. Дис. ... канд. мист. 17.00.03 Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. Львів, 2013.

³Тобто унікальної мистецької формації в Україні 1960-х років, періоду «хрущовської відлиги».

музики постає як переконливий теоретичний та життєвий факт»¹. В цій цитаті вельми цікаво знайдена метафора «артистичного капсулювання»: вона передбачає спрямованість музичного артефакту сучасного автора, який відноситься до царини серйозного мистецтва, не на широке коло публіки, нерідко доволі невибагливої у своїх духовних потребах, а на вузьку аудиторію інтелектуалів, знавців і поціновувачів.

Цей процес розпочався ще на початку ХХ ст. і породив ситуацію, в якій ще до сьогодні доводиться перебувати суспільству: прихильників модерного інтелектуального мистецтва стає все менше, adeptів масового субкультурного продукту — все більше. Розрив між цими двома пластами реципієнтів помітив ще Хосе Ортега-і-Гассет в 20-х роках ХХ ст.: «Новому мистецтву маси будуть завжди протистояти. Воно непопулярне за суттю, більше того, воно антипопулярне. Будь-який його витвір автоматично справляє досить цікавий соціологічний вплив на публіку. Він ділить її на дві групи: одну, дуже маленьку, складає невелика кількість прихильників; іншу, велику — ворожа більшість... Отже, витвір мистецтва виступає як соціальний агент, утворюючи дві антагоністичні групи з безформної маси юрби, розмежовуючи масу на дві різні касты»². Ім'я Х. Ортега-і-Гассета згадане тут не випадково: він також обґрунтовує концепцію «віталізму», яку потім підхоплять і переінакшать відповідно до своїх амбітних цілей літератори з ВАПЛІТЕ — автори філософсько-естетичної течії вітаїзму, до якої звернемося детальніше згодом.

Звертаючись до слухачів елітарної категорії, зацікавлених в співпереживанні і розумінні нових форм звукового універсуму, композитори цілеспрямовано скеровують до них меседжі, цікаві і потрібні саме homo cogitandi, тобто людині мислячій. Звідси і у дослідників їх творчості виникає природний інтерес до пильнішого студіювання не просто системи виразових засобів, які митці обирають для втілення своїх задумів, і не тільки їх тематики, образності, жанрового вибору, стильових характеристик, а проникнення вглиб тих універсальних філософських смислів, які вони вкладають у свої творіння і доволі часто їх декларують.

На протилежному полюсі масової музичної субкультури спостерігаємо в сьогоднішньому суспільстві — і то не лише в Україні, а у всьому глобалізованому просторі — поступове зникнення будь-якого зрозумілого сенсу, без логічної взаємопов'язаності складових елементів, без володіння елементарним фаховим ремеслом. Про інтелектуальні, філософські меседжі чи інші прояви духовності не йдеться від слова «зовсім», це чисто фізіологічні подразники, які відсилають слухача до рівня розвитку первісного суспільства.

Поміж цими двома полюсами вміщується значний пласт музичної творчості, який більш чи менш органічно намагається примирити ускладненість сучасної композиторської техніки і потребу промовити до широкої слухачької аудиторії зрозумілою лексикою. Завдання, звісно, архіскладне, тож тих митців, яким це насправді вдається, можемо з повним правом визнати геніальними. Одним з них, поза всяким сумнівом, є Мирослав Михайлович Скорик.

¹Гомілко О. Філософія музики як нова філософська дисципліна: постметафізичні перспективи // Філософія освіти. 2012. № 1–2 (11). С. 231.

²Хосе Ортега-і-Гассет. Дегуманізація мистецтва // Хосе Ортега-і-Гассет. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. С. 239.

Хоча він отримав фундаментальну професійну освіту і навчався в провідних педагогів свого часу — Станіслава Людкевича, Романа Сімовича, Адама Солтиса у Львові, Дмитра Кабалевського в Москві — його творчість ніяк не вкладається в рамки тільки елітарного академічного мистецтва. На противагу до непримиренності двох полюсів, яку постулює Ортега-і-Гассет, Скорик знаходить напрочуд логічне й переконливе вирішення поєднання «поважного» і «розважального», «елітарного» і «масового», долаючи категоріальні стереотипи. Взагалі у своїй творчій позиції він неймовірним чином сполучає протилежності і досконало концентрується у їх точці перетину: окрім вищезазначених опозицій згадаємо ще одну, вельми суттєву: з одного боку, композитор завжди дуже дбав про те, щоби бути зрозумілим, знайти відгук в душі не лише високих професіоналів й інтелектуальних знавців, але й широкої публіки — а з іншого боку, одночасно залишався переконаним індивідуалістом, ніколи не вагався піти всупереч загальноприйнятим художнім канонам або вимогам, що в той чи інший час висувались офіційними ідеологами культури. «Спочатку його підозріливо не сприймав офіційний радянський істеблішмент — Скорик був для нього надто націоналістичний. Пізніше непрості випробування пройшли його твори „перелому тисячоліть“ — вже через виключну прихильність до традиційної музичної мови. Сучасне культурне середовище, достатньо категоричне у виразі своїх суджень — часто цілком протилежних! — з великими дискусіями сприйняло і оперу „Мойсей“, і Третій фортепіанний концерт, і Духовний концерт-реквієм, і хорову кантату „Гамалія“. Калейдоскоп думок про ці твори вражає барвистістю вражень і містить всі кольори спектру від найтемнішого (нищівної критики) до найяснішого (відвертого захоплення)»¹.

Отже, в парадигмі «Мирослав Скорик — сучасна публіка» виокремлюються кілька комунікативних констант: композитор ніколи не боявся бути популярним і апелювати до найширшої слухацької аудиторії; демократичність, зрозумілість музичної мови не завадили йому витворити свій оригінальний стиль і виражати ним духовні цінності найвищого філософсько-етичного порядку; проте таке послідовне поєднання різних полюсів художнього виразу: елітарного і демократичного — отримувало вельми диференційовані оцінки як критики, так і публіки, в тому сенсі, що позитивно сприймалось далеко не всіма, але нікого не залишало байдужим.

Вищенаведені спостереження почасти виявляють особливості комунікації композитора з соціумом, що його на початку статті було визначено другим рівнем, істотним для пізнання індивідуальних світоглядних пріоритетів митця та його філософії творчості. Повертаючись до першого із зазначених рівнів — аналізу особистих рефлексій автора на тему його світоглядних переконань, то доводиться констатувати, що як особистість інтровертивного плану Мирослав Скорик доволі рідко і неохоче декларував свої філософські погляди, тим самим його вербальний компендіум у цій сфері не надто об'ємний. Хоча, якщо уважно перечитати його власні текс-

¹Кияновська Л. Опера для одного композитора з увертюрою і мораліте (творчий портрет Мирослава Скорика) // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. Вип.1(1). К.: Міленіум, 2013. С. 145.

ти, то з них, хай і у непрямій алегоричній формі, вимальовується доволі цілісна картина світобуття, яку він сповідував і втілював у своїх творах.

Відтак в поданій статті варто зосередитись не стільки на його власних вербальних рефлексіях, скільки на найголовнішому, третьому із зазначених рівнів: на деяких смислових меседжах, які прочитуються в музичних посланнях композитора. Очевидно, що представити їх ширше і докладніше в стислій статті ніяк не вдасться, проте ескізно зазначимо одну з провідних, на нашу думку, філософських ліній художнього універсуму Скорика. Вона своєрідно розкривається і проходить червоною ниткою в більшості його шедеврів, по-різному виявляючись у жанровій, програмній символіці, у інтонаційних архетипах, у ритмічній, фактурній організації, тембровій палітрі та інших виразових засобах. Кілька таких взаємопов'язаних — і водночас контрастних — прикладів з вельми об'ємного творчого доробку композитора подаються нижче на підтвердження концепції вітаїстичного філософського виміру його творчості.

Вельми своєрідна і свого часу впливова течія вітаїзму в сучасних гуманістичних дослідженнях розглядається здебільшого як істотне націєтворче явище в модерній українській літературі періоду до «Розстріляного Відродження». Їй часто приписують виключно національну специфіку, хоча насправді український вітаїзм кореспондує з рядом західноєвропейських філософсько-естетичних теорій, в тому числі й з вищезгаданою теорією «віталізму» Х. Ортеги-і-Гассета. «Цінності культури не загинули, однак вони стали іншими за своїм рангом. У будь-якій перспективі з'ява нового елемента тягне за собою перетасовку всіх інших в ієрархії. Таким чином у новій спонтанній системі оцінок, яку несе з собою нова людина, яка і структурує цю людину, виявилась одна нова цінність — *вітальна* (виділення наше — Л.К.) — і простим фактом своєї присутності почала витіснити інших»¹.

Коментуючи умовний діалог іспанського філософа і українських літераторів, Л. Кавун окреслює як їх спільні, так і відмінні риси: «Філософська парадигма віталізму органічно „вписується“ у світоглядно-естетичну позицію та філософування М. Хвильового і його прихильників. Бо віталізм — плюралістично-філософська система, яка поєднує язичництво з християнством, гармонізує елементи різних мисленневих сфер — релігії, науки, мистецтва, повсякденного життя тощо. Інакше кажучи, це своєрідна синергетична система, що значною мірою відповідає синкретизму художнього мислення „ваплітян“. Концепція романтики вітаїзму має типологічну дотичність до концепту „щедрого пориву життєвої потенції“ у філософії „раціовіталізму“ Х. Ортеги-і-Гассета»².

В українській літературі вітаїзм асоціюється здебільшого з «Сонячними кларнетами» П. Тичини та творчістю членів ВАПЛІТЕ, передусім з Миколою Хвильовим. «„Романтика вітаїзму“ — це своєрідна „ваплітянська“ версія еволюції української літератури, поєднання імпульсів світової культури з національною традицією і стихією, з національними можли-

¹ Ортега-і-Гасет Х. Тема нашого времени // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в совр. об-ве. Москва: Политиздат, 1991. С. 267.

² Лідія Кавун. «Романтика вітаїзму» як світобачення // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки, 2009. С. 5–14 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N159/N159p005--014.pdf (18.09.2020).

востями»¹. В цьому визначенні наголошується принцип, притаманний національній культурі далеко не лише у перших десятиліттях ХХ ст., але й визначальний для українського мистецького світосприйняття загалом: взаємодія національних духовно-екзистенційних архетипів (названих дослідницею «стихією» і «традицією») — з естетичними пошуками і течіями, що утворювались у провідних центрах європейської думки на етапі *fin de siècle*, тобто злам у ХІХ і ХХ ст., та відверто заявлених після Першої світової війни.

Вітчизняне музикознавство лише розпочинає дослідження засад вітаїзму в спадщині українських композиторів, хоча в музичній сфері, глибинно пов'язаній з архетипами прадавніх обрядів та їх відображенням у пісенному фольклорі, втілення вітаїстичних ідеалів видається абсолютно органічним. Як вказує Л. Шевчук-Назар в аналітичних студіях прелюдій В. Барвінського: «Триєдиність біосу-етносу-космосу в першій прелюдії, коломийкова семантика принципів пластики архаїки колового руху в другій, пасторальна ідилія рідної природи в третій, епопея історичної драми народу в хоральній прелюдії («Молитві за Україну»), динаміка патетики життєвого змагу в п'ятій, додавши до цього нововіднайдені прелюдії ... експресивно-романсову (F-dur), фантазійно-символістичну (As-dur) та сповнену вітаїстичних сил життєвої молодечої енергії гру (Cis-dur), постають яскраві мозаїчні картини світу — і глибоко національного, і всесвіту, що підлягає всеєдиним законам буття»². Та ж дослідниця відзначає оптативну вісь творчості Станіслава Людкевича в контексті національного вітаїзму³.

Проектуючи його на творчість М. Скорика, заакцентуємо передусім «стихійність», неймовірну енергетичність життєвої сили, виражену в звуковому просторі індивідуального стилю композитора із застосуванням елементів модерних технік другої половини ХХ ст., що сформувались в паризьких студіях, дармштадтській школі, були апробовані на європейських і американських фестивалях сучасної музики, в тому числі й в найближчій до українських молодих митців фестивалі «Варшавська осінь».

Проте для української версії модернізму притаманне ще й дещо таке, що у інших європейських мистецьких школах, звернених до культу «первісної сили», як до первинної стихії, позбавленої індивідуальності і об'єднаної колективним архаїчним обрядом⁴, не знайшло свого відображення: «Ренесансний дух українського модернізму лише частково споріднений з „історичним європейським Ренесансом“, оскільки властиве цій добі пожадливе прагнення потамування спраги повноти життя у вітаїзмі сполучається з почуттям трагізму „відповідального серця“»⁵.

¹ Там само.

² Назар-Шевчук Л. Й. Світські моделі онтологізму в музиці Василя Барвінського // Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство. 2011. №2. С. 35.

³ Назар-Шевчук Л. Доповідь «Оптативна вісь творчості Станіслава Людкевича в контексті національного вітаїзму», виголошена на міжнародній конференції, присвяченій постаті та творчості Станіслава Людкевича в рамках Другого фестивалю «Людкевич-Фест» у Львові 5 жовтня 2019 р.

⁴ Тут можна згадати і фонізм, і дадаїзм, і деякі інші швидкоплинні художньо-естетичні тенденції поч. ХХ ст.

⁵ Лаврінченко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія — проза — драма — есей [упоряд., передм., післямова Ю. Лаврінченка; післямова Є. Сверстюка]. К. : Смолоскип, 2004. С. 957

Трагізм «відповідального серця» природно виводить нас на український кордоцентризм, який в інших національних духовних традиціях не отримує такого послідовного втілення. У музиці Скорика спостерігаємо питомий для українських світоглядних традицій синтез, причому, якщо в ранній творчості переважає означена «стихийність» і буяння життєвих сил, то у зрілий і пізній період на перший план виступає трагічність світосприйняття ліричного героя, що намагається прийняти і осмислити переміни оточуючого його мінливого і суперечливого соціуму.

Розглянемо уважніше ще одну синтетичну категорію, яка торкається як вітаїзму *per se* у його літературній версії, так і його проєкції на творчість Мирослава Скорика. Ця категорія — «романтика вітаїзму», яка начоно засвідчує не відмежування нового модерністичного способу мислення від попереднього етапу художньої еволюції, як це трапилось у більшості європейських культурних осередків, а навпаки, знаходить їх гармонійне поєднання і природне продовження. Зважаючи на те, що для української культури романтична (і ще барокова) духовна константа була однією з провідних і ніколи не зникала з національного мистецького континууму, лише перевтілювалась у нових, відповідних до духу часу формах, такий синтез обіцяв бути — і справді став — вельми плідним. Його стрімкий злет зупинило лише тотальне винищення носіїв цієї ідеї — «Розстріляне Відродження».

«„Романтика вітаїзму“ у свідомості ваплітян від початку матиме величезний морально-філософський вимір, у глибинах якого генеруватимуться всі визначальні для „м'ятежних геніїв“ світоглядні концепції. Через означену дефініцію, яку (Хвильовий — Л. К.) трактував як „суму — нового споглядання, нового світовідчування, нових складних вібрацій“, „ваплітяни“ намагалися раціонально осмислити і висловити світоглядові істини, що самочинно відкрилися їм в словесно-образній сфері. Філософсько-естетична парадигма української „романтики вітаїзму“ зумовлена не стільки систематичним вивченням „олімпійцями“ філософії, як її життєвою іманентністю: філософія „ваплітян“ впливає із самого буття і органічно „ословлена“ (М. Гайдеггер) в тексті»¹.

Звертаємо увагу на те, що у поданих визначеннях питомої української версії прагнень й ідеалів модернізму, відчитуються не лише нонконформістські гасла «нового мистецтва», що прагне наново вибудувати світ і максимально розширити його мистецькі обрії, але й спадкоємність до романтичних ідеалів, тобто зв'язок з глибинними пластами національної свідомості. Разом з тим постулюється незалежність творчого процесу талановитого митця від зовнішнього тиску і кон'юнктури; сприйняття природи і оточуючого світу як гармонійної цілості, навіть якщо ця гармонія порушується втручанням агресивної людської сили; здатність тонко відчувати і вловлювати «нерв» свого часопростору, в якому перебуває митець. Визначаючи засади романтизму, що знаходять своє продовження у вітаїзмі, насамперед виокремлюються ті, в яких художній зміст «виражається у визначеній душевно-емоційній настроєвості окремої особистості, у прагненні до певного ідеалу, що відрізняється від оточуючих її реальних умов,

¹Л. Кавун. «Романтика вітаїзму». С. 9.

у постійному пориві особистості до нового, у стремлінні до таємничої безкінечності, у запереченні статичності повсякденного буття»¹.

Подані засади художнього світогляду ідеально вписуються у характеристику філософсько-естетичних пріоритетів Мирослава Скорика, який, будучи вихованцем і почасти спадкоємцем львівської композиторської традиції підхопив і розвинув одну з фундаментальних світоглядних складових представників західноукраїнського музичного модернізму перших десятиліть ХХ ст. Вище вже зазначалось, що його творчість постійно оновлювалась, відповідно до духу часу набувала незвичних відтінків змісту і смислових обертонів. «Заперечення статичності повсякденного буття» та прагнення до ідеалу поза реальними умовами проявлялось, наприклад, у виключному, а навіть зухвалому зверненні молодого «академічного» композитора до естрадної пісні і вільному оперуванні ритмами рок-н-роллу і блюзу в період жорсткого соцреалізму, або навпаки — трансформації стилістичних знаків опери кінця ХІХ — початку ХХ ст. у опері «Мойсей», в час, коли традиційність музичної мови у сценічних творах вважалась мало чи не «ляпасом» високому мистецтву. Скорик на усі ці кон'юнктурні вимоги і конвенціональні переконання ніяк не зважав, а керувався — від початку до кінця свого понад шістдесятирічного творчого шляху власними імпульсами «м'ятежного генія», як про це висловився Микола Хвильовий. Тож чи не через цей трагізм «відповідального серця» композитору іноді вдавалось містичним чином передбачати події. Наприклад, один із своїх найтрагічніших творів, Третій скрипковий концерт композитор написав навесні 2002 р. на замовлення українського скрипаля Юрія Харенка, який тепер мешкає у США. Скрипаль згодом стверджував, що Скорик немовби передбачив трагедію 11 вересня у цьому концерті.

Яскравим прикладом інтерпретації філософсько-естетичних засад вітаїзму в творчості Скорика стає вже один з ранніх його опусів — кантата «Весна» на вірші Івана Франка, якою він завершував навчання на композиторському факультеті Львівської консерваторії ім. М. В. Лисенка у 1960 р. «Нова фольклорна хвиля», до якої згодом митець так інтенсивно долучився, лише зароджувалась, і все ж у цьому п'ятичастинному циклі для хору, солістів і оркестру юний випускник вже прозріливо накреслив основні естетичні принципи нового художнього напрямку.

Вже сам вибір текстів з поезій Франка безпосередньо апелює до естетики і філософських постулатів вітаїзму. В монографії Л. Кияновської, присвяченій творчості М. Скорика, аналізується драматургічна концепція кантати: «... хоча поет називає свій цикл із збірки „З вершин і низин“ „Веснянками“, проте в п'яти віршах, обраних композитором для кантати «Весна», йдеться не про опис природи, віршований пейзаж, чи змалювання весняних обрядів. Франко ставить за поширеними в українській поезії весняними образами значно більш узагальнені, філософські символи. Так, у першому вірші „Дивувалась зима“ він дещо перегукується із славнозвісною поезією М. Шашкевича „Цвітка дрібная“ — („Як посміли над сніг проклонутись квітки, запахуці дрібні“), тобто і тут, як у Шашкевича, в пере-

¹Дмитриев А. С. Теория западноевропейского романтизма // Литературные манифесты западно-европейских романтиков. Под ред. А. С. Дмитриева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. С. 5–6.

носному сенсі йдеться про «весну народу», про утвердження його самосвідомості всупереч всім перешкодам („шуря-буря пройшла — вони (квітки) знов піднялись“). Ця ідея проводиться вже більш прямолінійно в другій частині „Гримить“, де весняне очікування благодатного дощу, провісником якого є перший грім, у другому куплеті прямо протиставляється переломному моменту в історії людства і пристрасного очікування („мільйони чекають щасливої зміни“)¹.

В музичному плані Скорик знаходить до поетичного змісту дуже точні «вітаїстичні» за своєю природою ритмоінтонаційні відповідники. Одним з них — архаїчним веснянковим мотивом як алюзією до прадавньої єдності й гармонії людини і природи розпочинається вся кантата. Забігаючи наперед, підкреслимо, що цей же мотив ще кілька разів промайне протягом всього циклу у видозмінених варіантах, тобто він мислиться автором як один з наскрізних символів — тематичних лейтмотивів твору. Другий важливий інтонаційний зворот, що теж вписується в естетику вітаїзму, — пристрасний заклик до дії, активний висхідний хід, що часто зустрічається в українських народних піснях і думках героїчного змісту, а водночас має аналогію і в європейській системі риторичних фігур — як фігура *exclamatio*, часто вживана в аріях афекту *egoïca* в західноєвропейських, головню італійських операх, а услід за ними і в інструментальних та хорових духовних творах.

Продовжують розгортання драматургічної послідовності як втілення філософсько-естетичної, а передусім національно-етичної провідної ідеї, і наступні частини кантати. «Третій вірш («Гріє сонечко» — Л. К.) в змістовному плані обертається навколо ключового заклику — «Встань, орачу, встань», де під збірним образом орача теж розуміється національна інтелігенція, для якої прийшов час сіяти «в щасливий час золоте зерно». Четверта частина теж підхоплює... думку про піднесення нації («Зеленійся, рідне поле, українська ниво»). І врешті фінал має більш всезагальний характер поетичного символу — він прямує від національного до загальнолюдського, проте все одно тільки через єдність із своєю землею («Земле моя, всеплодющая мати»). Він може асоціюватись як з античним героєм Антеєм, сином Землі, доторкнувшись до якої він отримував нездоланну силу, так і з давніми традиціями українців-землеробів, в язичницьких обрядах яких збереглося дуже багато елементів прохання, заклинання до землі»².

Багатозначність поетичної символіки, паралельні пласти відтворення досконалості природи і його трансформація у гуманістичній площині, як образу пробудження національної самосвідомості теж знаходить свої переконливі художні відповідники в інтонаційній сфері Скорикової кантати. Життєдайність «золотого зерна» яке належить сіяти у «щасливий час», звернення до «орача» передається веснянковими мотивами, знайомими з першої частини, проте видозміненими у скерцозно-радісному тоні. Так само і заклик до орача частково асоціюється з вигуком з попередньої частини «Гримить», але її інтонаційний прототип швидше сягає календарно-обрядових пісень з їх закличними зворотами до могутніх сил природи. Натомість ліричний центр кантати — четверта частина «Зеленій-

¹Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець. Львів: вид-во незалежного культурологічного часопису «І», 2008. С. 137.

²Там само.

ся, рідне поле» — в якій композитор зіставляє дві теми, що теж містять яскраві образні асоціації. Розповідна неквапна перша тема символізує далекі обрії ниви, друга ж тема, наближена до танцювального жанру великодніх гаївок, доповнює її енергією безупинного колоподібного руху, немовби звертаючись до слів першого (невикористаного композитором) куплету поезії Франка «Розвивайся, лозо, борзо» — «Оживає помертвіла природа наново», відтворюючи безупинний колообіг природи. Та і сама складна поліфонічна форма подвійної фуґи, в якій написана частина, отримує символічне навантаження «проростання зерна», перекидання тематичних мотивів у різних голосах і регістрах як їх «сходження» у звуковому просторі.

Врешті фінал кантати — «Земле моя, всеплодющая мати» — чи не найбільш безпосередньо в поетичному тексті передбачає майбутні філософські ідеали вітаїзму. Дослідниця справедливо відзначає в ньому як нерозривний зв'язок людини і природи, так і відповідну до нього синтетичну єдність жанрових формул: «можемо сформулювати цю позицію ліричного героя як повернення до першоджерел, до усвідомлення не стільки абсурдності сучасного йому довкілля, скільки первісної єдності людини з природою, де земля, вода, повітря, вогонь, рослини, тварини, пори року тощо становлять єдиний комплекс буття. ... Названий твір є синтезом обрядової пісні та молитви, до якого залучено елементи ліричного монологу, гімну, оди, дифірамба»¹. Відповідно вирішується і музична концепція фіналу кантати Скорика. В ній дивовижно суголосно відобразились ті ж жанрові моделі, які зазначені у літературознавчому аналізі, лише у музичній версії: ліричний монолог знаходить своє відображення у патетичній рецитації соліста, в характері гімну переосмислюється веснянковий мотив, закличні інтонації, теж знайомі слухачеві з попередніх частин, звучать особливо стверджувально і вагомо — в характері оди і дифірамбу.

Таким чином, кантата «Весна» «знаменувала дуже важливий перелом, незвичний поворот у хоровій манері письма, котрий наступає на початку шістдесятих років не лише в творчості Скорика, а й взагалі в українській культурі, і свідчить про прагнення „вписати“ сформовані історично принципи ставлення до фольклорних джерел, до засад національної професійної школи в сучасний творчий процес, поєднати його з сучасними художніми відкриттями. Тому вельми показово, що традиційні задуми, „вічні“ теми, звернення до фольклорних символів і традицій нашого народу, озвучення знакових для української культури і ментальності текстів найвидатніших корифеїв, серед них патріотично спрямованих поезій І. Франка, молодий композитор зумів втілити через систему достатньо сучасних засобів виразності»².

Якщо в кантаті «Весна» авторське прочитання художніх знаків вітаїзму інспірувались ще й поетичними текстами Івана Франка, то у написаному дванадцять років згодом «Карпатському концерті» вітаїстична сутність розкривається виключно іманентними музичними засобами. На кульмінаційній вершині завершуючи етап «нової фольклорної хвилі» у творчості

¹Науменко Н. Російські переклади поезії Івана Франка «Земле моя, всеплодющая мати...»: нові підходи // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнарод. конгресу, присвяч. 150-річчю від дня народження І. Франка. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — С. 1119.

²Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець. С. 148–149.

Скорика, «Карпатський концерт» для оркестру став одним із найяскравіших музичних творів української культури другої половини ХХ ст.

Спробуємо обґрунтувати, чому цей твір вписуємо в образно-сміслову поле вітаїзму — адже в українській композиторській школі не бракує музики з опорою на фольклорні мотиви, жанри, тематику, в тому числі й дуже популярних, пов'язаних з карпатським регіоном творів: від Михайла Вербицького до Анатолія Кос-Анатольського. Та чи можна їх пов'язувати із зазначеною філософсько-естетичною течією? Висуваємо гіпотезу, що, поперше, при надзвичайно об'ємному музичному доробку з фольклорною тематикою лише окреслена їх частка може трактуватись з позицій вітаїзму, по-друге, далеко не всі композиторські артефакти, в яких спостерігається переосмислення вітаїстичних засад, використовують фольклорний матеріал. Щодо творчості самого Скорика це спостереження так само слушне: в поданому ракурсі зокрема можна розглядати деякі його концерти та партити пізнього періоду, написані після 2000 р., в яких немає безпосереднього зв'язку з народнопісенною чи танцювальною основою.

«Карпатський концерт» обраний для аналізу авторського переосмислення філософсько-естетичних засад вітаїзму, насамперед, через дуже яскравий, енергетично-життєствердний образ, втілений в ньому. Прикметно, що навіть сам процес написання твору опосередковано відобразив «суму — нового споглядання, нового світовідчуження, нових складних вібрацій», до якої закликав Хвильовий, і яку — як європейські віталісти, так і українські вітаїсти — пізнавали не стільки раціонально, скільки інтуїтивно-спонтанно, як таємничу «вітальну силу».

«... на початку 70-х років одне московське видавництво замовило мені твір, щоби в ньому був національний колорит. Я погодився, підписав угоду і навіть отримав якийсь аванс — а самі розумієте, в той час доходи наші були дуже скромними і кожна можливість підзаробити, ще й на такому почесному творчому замовленні, було не абищо. Я почав працювати, і мені зразу чомусь цей твір пішов дуже важко — я над ним бився, бився, навіть досить довго, на кінець вирішив, що до того терміну, на який ми домовлялись, ніяк не встигну, а те, що зробив — не можу дати. І мусив повернути аванс. А потім пройшов якийсь час, і яюсь навіть не в час праці, а на відпочинку в Дубині¹, раптом зрозумів, що саме я повинен написати — і написав «Карпатський концерт». Віддав потім ноти в те ж московське видавництво і, таким чином, наш контракт був поновлений, а твір досить швидко виконався»². Звертаємо увагу на те, що «інсайт»³ написання «Карпатського концерту» виник саме в пленері, в оточенні карпатської природи, тобто в момент ідеальної єдності митця з природою, яка до того ж була для нього найтіснішим чином пов'язана з його родинними «сердечними» спогадами.

В цьому чотиричастинному оркестровому циклі, що проте розвивається наскрізно-безперервно, композиторові вдається геніально синтезу-

¹Дубина — село в Карпатах, неподалік м. Сколе, де знаходився родинний будинок Скориків, куплений Соломією Крушельницькою.

²Цит. за: Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець. С. 51.

³Інсайт — термін, що в психології, в тому числі й у психології творчості, використовується для опису ситуації, коли рішення проблеми з'являється швидко і неочікувано. Це раптове відкриття правильного рішення після невдалих спроб на основі спроб і помилок.

вати різні, а навіть на перший погляд віддалені за стилем, національно-культурною традицією й історичним хронотопом жанрові і ритмоінтонаційні пласти. В концерті з винятковою винахідливістю експонуються мотиви і виразові прийоми архаїчного карпатського звукопростору, колористично імітуються звучання народних інструментів, передусім трембіти. Весь цей компендіум національних музичних знаків уособлює «щедрий порив життєвої потенції», до якого закликали філософи-віталісти та українські літератори-вітаїсти на початку ХХ ст., тобто більш, ніж за півстоліття до написання концерту. Проте ці питомі національні знаки-символи природно вміщуються у найбільш сучасний на той період (а концерт був написаний у 1972 році) комплекс авангардної композиторської техніки, сполучаються з прийомами алеаторики у вільному імпровізаційному розгортанні в часі, з сонористикою, яка допомогла передати ефекти відлуння звуків у горах, нетемперовану звучність народних інструментів у їх природній стихії. «Нові складні вібрації», розуміння яких вимагав від митців М. Хвильовий, передбачав можливість перехрещення, взаємодії, перетікання різних образно-сміслових пластів. В «Карпатському концерті» — окрім архаїчно національного та авангардово модерністичного полюсів — органічно співдіють і численні інші музично-стильові маркери, серед них особливе місце займає джазова стилістика¹, окрім неї — барокові концертно-імпровізаційні елементи². Весь цей строкатий різнорівневий «набір» об'єднують ті спільні характеристики, які особливо акцентуються у філософії вітаїзму: стихійність, свобода (передана в музиці через імпровізаційність), активна ритмічна пульсація як символ неперервного оновлення і життєдайності. Всі вони існують в нерозривному зв'язку і проявляються у всіх елементах виразової системи: «Сам же оркестровий, фактурний, регістровий контекст настільки розмаїто-колористичний, що один раз в аналогічних мотивах яскравіше проступають риси джазовості, а інший — типова гуцульська коломийка. Така ж мінливість виникає щодо імпровізаційно-речитативних епізодів, де неможливо провести грань між бароковою ляментозною речитацією і народнотанцювальними награшами. Принцип безконечної розмаїтості, неочікуваної мінливості в єдиному і єдності у найбільш віддалених начебто сферах — основний драматургійний принцип і провідна лінія образно-естетичної концепції „Карпатського концерту“»³.

Разом з тим можна погодитись з висновком дослідниці, що «народнописанне ядро тут істотно інтелектуалізоване, доповнене і переосмислене крізь призму численних інших стилістичних тенденцій, насамперед, через ідею джазової імпровізації, а попри те і через експресію барокової концертності»⁴.

Тобто, можемо стверджувати, що вже в нових соціоісторичних умовах, з іншим поглядом на співвіднесення «традиційного — новаторського»,

¹Скорик був великим знавцем і цінителем джазу, сам прекрасно імпровізував в джазовій манері, використовував його елементи у своїх естрадних піснях, а в зрілий період зробив ряд блискаучих обробок класичних шедеврів у джазовому стилі.

²Барокова традиція, яка залишилась в національній музичній історії, як «золота доба» — ще один важливий художній пріоритет Скорика, який охоче звертався до як до барокових форм, до партит, концертів, поліфонічного циклу, так і до характерних інтонаційних знаків та фігур тієї доби.

³Там само — С. 273.

⁴Там само — С. 263.

із використанням значно розширенішої і радикалізованої системи музичного виразу Мирослав Скорик втілює «триєдиність біосу — етносу — космосу», спостережену дослідницею у фортепіанних прелюдях Барвінського, написаних в першому десятиріччі ХХ ст. Естетико-філософські засади вітаїзму — синергетичність художнього концепту, гармонійна співвіднесеність протилежних полюсів, життєствердність вітальної стихії його музики у різних іпостасях, синтез різнорівневих історичних, національних, стильових елементів з домінуванням національно зорієнтованих констант — перевіряються в його творчості зі свободою і природністю «м'ятежного генія».

Література

- [1] Гомілко О. 2012. Філософія музики як нова філософська дисципліна: постметафізичні перспективи. *Філософія освіти*. № 1–2 (11): 228–237.
- [2] Джулай Г. 2003. Музична ментальність: соціально-культурний аналіз : дис. ... канд. філософ. наук.; 09.00.03. Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського. Одеса.
- [3] Дмитриев А. С. 1980. Теория западноевропейского романтизма. *Литературные манифесты западно-европейских романтиков*. Под ред. А. С. Дмитриева. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 5–43.
- [4] Завісько Н. З. 2013. Прояви кордоцентризму в українській музичній культурі : дис... канд. мист. 17.00.03 Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. Львів.
- [5] Кавун Л. 2009. «Романтика вітаїзму» як світобачення. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*, 5–14 URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N159/N159p005--014.pdf (18.09.2020).
- [6] Кияновська Л. 2002. Опера «Мойсей» Мирослава Скорика — тексти, контексти і підтексти (естетико-критичне есе). *Просценіум*. № 1: 55–60.
- [7] Кияновська Л. 2013. Опера для одного композитора з увертюрою і мораліте (творчий портрет Мирослава Скорика). *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Вип. 1(І). Київ : Міленіум, 139–145.
- [8] Кияновська Л. 2008. Мирослав Скорик: людина і митець. Львів : Вид-во незалежного культурологічного часопису «І».
- [9] Козаренко О. 2000. Феномен української національної музичної мови Львів: вид-во НТШ, Українознавча бібліотека НТШ, число 15.
- [10] Лаврінченко Ю. 2004. Розстріляне відродження: антологія 1917–1933: поезія — проза — драма — есей [упоряд., передм., післямова Ю. Лаврінченка; післямова Є. Сверстюка]. Київ : Смолоскип.
- [11] Лосев А. Ф. 1995. Мирозозрение Скрябина. *Лосев А. Ф. Форма — Стиль — Выражение / Сост. А. А. Тахо-Годи; Общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова*. Москва : Мысль, 734–779.
- [12] Лосев А. Ф. 1995. Очерк о музыке. *Лосев А. Ф. Форма — Стиль — Выражение / Сост. А. А. Тахо-Годи; Общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова*. Москва : Мысль, 638–666.
- [13] Назар-Шевчук Л. Й. 2011. Світські моделі онтологізму в музиці Василя Барвінського. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. № 2: 29–37.

- [14] Назар-Шевчук Л. 2019. Доповідь «Оптативна вісь творчості Станіслава Людкевича в контексті національного вітаїзму», виголошена на міжнародній конференції, присвяченій постаті та творчості Станіслава Людкевича в рамках Другого фестивалю «Людкевич-Фест» у Львові 5 жовтня 2019 р.
- [15] Науменко Н. 2008. Російські переклади поезії Івана Франка «Земле моя, всеплодющая мати...»: нові підходи. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнарод. наук. конгресу, присвяч. 150-річчю від дня народження І. Франка*. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 1117–1126.
- [16] Ортега-і-Гасет Хосе. 1994. Дегуманізація мистецтва. *Хосе Ортега-і-Гасет. Вибрані твори*. Київ : Основи.
- [17] Ортега-і-Гасет Хосе. 1991. Тема нашего времени. Самосознание европейской культуры XX века : мыслители и писатели Запада о месте культуры в совр. об-ве. Москва: Политиздат, 264–267.
- [18] Самойленко А. И. 2002. Музыкаведение и методология гуманитарного знания. Проблема диалога. Ред. Н. Александрова. Одесса : Астропринт.
- [19] Рощенко О. Г. 2006. Діалектика міфологеми і нова міфологія музичного романтизму : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ.
- [20] Шаповалова Л. В. 2007. Рефлексивный художник. Проблемы рефлексии в музыкальном творчестве : монография. Харків : Скорпион.
- [21] Adorno Theodor W. 2004. Beethoven. Philosophie der Musik: Fragmente und Texte. Rolf Tiedemann (Herausgeber). Suhrkamp taschenbuch wissenschaft.
- [22] Adorno Theodor W. 1975. Gesammelte Schriften, Band 12: Philosophie der neuen Musik. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- [23] Dankowska Jagna. 2001. U podstaw filozofii muzyki. Niemiecka filozofia XIX wieku a muzyka. Warszawa: wyd-wo. UMFC.

References

- [1] Homilko O. 2012. Filozofia muzyky yak nova filozofska dystsyplina: postmetafizychni perspektyvy. *Filozofia osvity*. № 1–2 (11):228–237.
- [2] Dzhulai H. 2003. Muzychna mentalnist: sotsialno-kulturnyi analiz : dys. ... kand. filozof. nauk.; 09.00.03. Pivdenoukrainskyi derzh. pedahohichnyi un-t (m. Odesa) im. K.D.Ushynskoho. Odesa.
- [3] Dmytryev A. S. 1980. Teoriya zapadnoevropeiskoho romantyzma. *Lytera-turnye manyfesty zapadno-evropeiskyykh romantyykov*. Pod red. A. S. Dmytryeva. Moskva : Yzd-vo Mosk. un-ta, 5–43.
- [4] Zavisko N. Z. 2013. Proiavy kordotsentryzmu v ukrainskii muzychnii kul'turi : dys. ... kand. myst. 17.00.03 Lvivska natsionalna muzychna akademiia im. M. V. Lysenka. Lviv.
- [5] Kavun L. 2009. «Romantyka vitaizmu» yak svitobachennia. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia Filolohichni nauky*, 5–14 URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N159/N159p005-014.pdf (18.09.2020).

- [6] Kyianovska L. 2002. Opera «Moisei» Myroslava Skoryka — teksty, konteksty i pidteksty (estetyko-krytychne ese). *Protsenium*. № 1: 55–60.
- [7] Kyianovska L. 2013. Opera dlia odnogo kompozytora z uvertiuroiu i morali- te (tvorchyi portret Myroslava Skoryka). *Mizhnarodnyi visnyk. Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo*. Vyp. 1 (I). Kyiv : Milenium, 139–145.
- [8] Kyianovska L. 2008. Myroslav Skoryk: liudyna i mytets. Lviv : Vyd-vo nezalezhnogo kulturolohichnogo chasopysu «I».
- [9] Kozarenko O. 2000. Fenomen ukrainskoi natsionalnoi muzychnoi movy Lviv: vyd-vo NTSh, Ukrainoznavcha biblioteka NTSh, chyslo 15.
- [10] Lavrinenko Yu. 2004. Rozstriliane vidrozhennia: antolohiia 1917–1933: poeziia — proza — drama — esei [uporiad., peredm., pisliamova Yu. Lavri- nenka; pisliamova Ye. Sverstiuka]. Kyiv : Smoloskyp.
- [11] Losev A. F. 1995. Mirovozzrenie Skryabina. Losev A. F. Forma — Stil' — Vy'razhenie / Sost. A. A. Takho-Godi; Obshh. red. A. A. Takho-Godi i I. I. Makhan'kova. Moskva : Mysl', 734–779.
- [12] Losev A. F. 1995. Ocherk o muzy'ke. Losev A. F. Forma — Stil' — Vy'razhenie / Sost. A. A. Takho-Godi; Obshh. red. A. A. Takho-Godi i I. I. Makhan'kova. Moskva : Mysl', 638–666.
- [13] Nazar-Shevchuk L. Y. 2011. Svitski modeli ontolohizmu v muzytsi Vasylia Barvinskoho. Naukovi zapysky. Serii: *Mystetstvoznavstvo*. No. 2:29–37.
- [14] Nazar-Shevchuk L. 2019. Dopovid «Optatyvna vis tvorchosti Stanislava Liudkevycha v konteksti natsionalnogo vitaizmu», vyholoshena na mi- zhnarodnii konferentsii, prysviachenii postati ta tvorchosti Stanislava Li- udkevycha v ramkakh Druhoho festyvaliu «Liudkevych-Fest» u Lvovi 5 zhovtnia 2019 r.
- [15] Naumenko N. 2008. Rosiiski pereklady poezii Ivana Franka «Zemle moia, vseplodiushchaia maty...»: novi pidkhody. *Ivan Franko: dukh, nauka, dumka, volia : materialy Mizhnarod. nauk. konhresu, prysviach. 150-richchiiu vid dnia narodzhennia I. Franka*. Lviv : Vydavnytstvo LNU im. I. Franka, 1117–1126.
- [16] Orteha-i-Haset Khose. 1994. Dehumanizatsiia mystetstva. *Khose Orteha- i-Haset. Vybrani tvory*. Kyiv : Osnovy.
- [17] Ortega-i-Gaset Khose. 1991. Tema nashego vremeni. Samosoznanie evropej- skoj kul'tury' KhKh veka : my'sliteli i pisateli Zapada o meste kul'tury' v sovr. ob-ve. Moskva: Politizdat, 264–267.
- [18] Samoilenko A. I. 2002. Muzy'kovedenie i metodologiya gumanitarnogo znaniya. Problema dialoga. Red. N. Aleksandrova. Odessa : Astroprint.
- [19] Roshchenko O. H. 2006. Dialektyka mifolohemy i nova mifolohiia muzychno- ro romantyzmu : dys. ... d-ra mystetstvoznavstva : 17.00.03; Natsi- onalna muzychna akademiia Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. Kyiv.
- [20] Shapovalova L. V. 2007. Refleksivny'j khudozhnik. Problemy' refleksii v muzy'kal'nom tvorchestve : monografiya. Kharki'v : Skorpion.
- [21] Adorno Theodor W. 2004. Beethoven. Philosophie der Musik: Fragmente und Texte. Rolf Tiedemann (Herausgeber). Suhrkamp taschenbuch wis- senschaft.
- [22] Adorno Theodor W. 1975. Gesammelte Schriften, Band 12: Philosophie der neuen Musik. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- [23] Dankowska Jagna. 2001. U podstaw filozofii muzyki. Niemiecka filozofia XIX wieku a muzyka. Warszawa: wyd-wo. UMFC.

SINITIC CIVILIZATION'S WORLDVIEW FEATURES AND THEIR SYSTEM-FORMING ROLE IN THE COMPLEX OF SOCIAL RELATIONS IN MODERN CHINA

*Oleksandr Stovpets*¹

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНІТСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇХНЯ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА РОЛЬ У КОМПЛЕКСІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОГО КИТАЮ

Олександр Стівпец

Abstract. The article explores the worldview features of the Sinitic civilization, and China is its core. There is given an illustration of the system-forming role of mentioned worldview distinctions in the complex of public relations in modern Chinese society. In particular, this research analyzes those fundamental historical-cultural and legal-philosophic conditions that have been influencing upon the Chinese outlook formation, in respect of lifestyle inside China and the world conception outside. It is demonstrated how the worldview features of the Sinitic civilization can be implemented in the PRC contemporary social space, with its specific social practice. The worldview factors affect the development of the entire social relations system of today's China, but there are two specific subsystems — an ideological sphere, and a legal one. These two realms appear as the most illustrative environment for Sinitic features, which the article focuses on.

Keywords: sinology, China, civilization, society, traditions, worldview, mentality, complex social system

Аноація. Статтю присвячено дослідженню світоглядних особливостей Синітської цивілізації, ядром якої є Китай. Ілюструється системоутворююча роль зазначених світоглядних особливостей у комплексі суспільних відносин сучасного Китаю. Аналізуються ключові історико-культурні та філософсько-правові умови, які впливали й продовжують чинити вплив на формування світогляду китайського суспільства. Показано, яким чином світоглядні особливості Синітської цивілізації можуть втілюватися у сьогоденній суспільній практиці, зокрема, у публічному соціальному середовищі КНР. Світоглядний чинник позначається на розвитку всієї системи суспільних відносин нинішнього Китаю, однак найбільш ілюстративним середовищем ми бачимо ідеологічну й правову підсистему, на чому у статті фокусується особлива увага.

Ключові слова: синологія, Китай, цивілізація, суспільство, традиції, світогляд, менталітет, складна соціальна система

¹ Odessa National Maritime University
a.stovpets@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8001-4223>

Постановка проблеми. Ми все частіше чуємо про Китай, особливо в геополітичному, в економічному і в культурно-історичному дискурсах. Але якою є логіка його розвитку? Як він себе позиціонує сьогодні? Якими ідеалами живе? Які перспективи відкриває спілкування з Китаєм для інших країн, включаючи й нашу? Якими категоріями мислить Китай? Щоб знайти відповіді на подібні питання, необхідно довго й ретельно аналізувати різні сфери життя Китаю, різноманітні аспекти китайської сучасності та її глибоке історичне коріння. Зокрема, аналізові мають бути піддані китайські філософські традиції (в основі яких лежать різні етичні, духовно-світоглядні вчення, у першу чергу — конфуціанство, даосизм, легізм), китайська культура в її розмаїтті, китайський марксизм (соціалізм із китайською специфікою), нарешті, китайська правова система. Остання ж є багато в чому наслідком і продовженням філософії та культури Китаю, віддзеркалюючи основи китайської ідентичності у правовій політиці, в офіційній ідеології, та в усій соціальній практиці Китаю як ядра великої Синітської цивілізації.

Аналіз актуальних публікацій з досліджуваної тематики. Китайський світогляд, зовнішня і внутрішня політика в різноманітті її форм, і серйозні соціально-економічні та організаційно-правові зміни, які відбуваються в сучасному Китаї, природно, знаходяться у фокусі численних соціогуманітарних досліджень. Перш за все, йдеться про філософські пошуки в західному науковому співтоваристві, й про ті, що мають місце в самому Китаї.

Зокрема, достатньо ілюстративними бачаться публікації, спрямовані на осмислення певних історико-філософських та політико-культурних аспектів еволюції Китаю, насамперед, проблематики конфуціанської ідеології [11; 8; 24; 1; 15; 6; 18; 7; 3; 10; 12; 28; 23].

Не менш інформативними для даного дослідження вважаємо окремі джерела, автори яких фокусуються на філософсько-економічних та філософсько-правових питаннях стосовно сучасного Китаю [26; 9; 5; 32; 30].

Мета дослідження бачиться у тому, щоб *проаналізувати* ключові історико-культурні та філософсько-правові умови, які впливали й продовжують чинити вплив на формування світогляду китайського суспільства, та *проілюструвати*, яким чином світоглядні особливості Синітської цивілізації можуть втілюватися у сьогоденній суспільній практиці (зокрема, у правовому середовищі КНР). Такий аналіз має показати, як світоглядний чинник позначається на розвитку *всієї системи* суспільних відносин нинішнього Китаю, й окремих *її підсистем*, зокрема — ідеологічної, правової.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зазначимо, що методологія дослідження китайської філософської традиції базується на історико-культурному підході. Та враховуючи специфіку досліджуваної проблематики, застосовується *міждисциплінарний підхід*. Його застосування пов'язане із необхідністю переходу з історико-філософської площини (в якій увага акцентується на генезі конфуціанської етики, що склалася в процесі конкуренції конфуціанства з іншими традиційними синітськими доктри-

нами) — до філософсько-правової площини (зокрема, вивчення культурно-історичних та етико-філософських передумов до формування сучасного правового світогляду в китайському соціумі).

Щоб дещо поліпшити об'єктивне сприйняття китайської філософії, сформованої упродовж довготривалої китайської історії, будемо використовувати наступну періодизацію, засновану на традиційній ханській історіографії [7: 358–359]:

- I. Доімперський Китай: епохи Ся (夏朝, Xià cháo), Шан (商朝, Shāng cháo), Чжоу (周朝, Zhōu cháo) — до 221 р. до н.е.
- II. Імперський Китай (династія Цинь, 秦朝, Qín Cháo, III ст. до н.е. — імперія Цін, 大清國, Qīng Empire, поч. XX ст.).
- III. Новий Китай (1911 — теперішній час).

Глибокі соціально-політичні потрясіння в VII–III століттях до н.е. — «Період Весни і Осені» (період Чуньцю, 春秋時代, Chūnqiū shídài) та «Період Воюючих Царств» (період Чжаньго, 國代, Zhànguó shídài), супроводжувані розпадом прадавньої єдиної держави і зміцненням окремих царств, й гостра боротьба між найбільшими царствами — знайшли своє віддзеркалення в активній ідеологічній конкуренції декількох філософсько-політичних шкіл (із доволі різними етичними та світоглядними особливостями).

Період Чжаньго в історії Стародавнього Китаю часто називають «золотим віком китайської філософії». Саме в цей період вибудовуються поняття і категорії, які в подальшому стануть традиційними для всієї прийдешньої китайської філософії, аж до Новітнього часу. У цей період співіснували шість основних філософських шкіл:

- даосизм (дао-цзя, 道教, Dàojiào),
- конфуціанство (жусюэ, 儒学, Rúxué),
- моїзм (мо-цзя, 墨家, Mò jiā),
- школа законників (фа-цзя, 法家, Fǎ jiā, по-європейськи — легізм),
- школа імен (мін-цзя, 名家, Míng jiā) — у європейській термінології інколи ототожнювана з номіналізмом,
- школа «інь-ян» (інь-ян-цзя, 阴阳家, yīn yáng jiā) — в цілому наближалася до натурфілософії у європейському розумінні.

У більшості шкіл переважала практична філософія, пов'язана з проблемами життєвої мудрості, моральності, державного управління. Теоретична база була найбільш розвиненою в даосизмі. В інших же школах світоглядні канони були не настільки розроблені, й частково запозичувалися з інших шкіл. У I ст. н.е. до Китаю проникає буддизм. Однак головна полеміка для даного періоду відбувається між конфуціанством, легізмом й даосизмом. Зрештою, конфуціанство у цій полеміці починає домінувати як державна ідеологія й етична система.

Особливість китайської системи цінностей визначається тим, що в Китаї наявне чітке розуміння градуальності розвитку. Це означає, що Китай не мислить короткостроковими перспективами, й у цьому, ймовірно, криється таємниця його безперервної тисячолітньої історії. Даний підхід застосовний і до сфери економічного життя, що доволі детально проаналізовано в окремих джерелах [13: 23–176], і до інших сфер буття китайського соціуму.

Китай надзвичайно високо цінить свою історію, та оцінює її в цілому як позитивну. Підхід китайських істориків і філософів можна синтезувати

за допомогою наступної формули: «в розвитку Китаю не було критичних помилок». І цей підхід застосовний як до «імперського» Китаю, так і до «соціалістичного». Навіть Мао Цзедун, — вважають китайці, — був у своїй політиці на 80 % правий, і лише на 20 % помилявся. Нехай під час його правління, за різними оцінками, й загинуло від 20 до 40 мільйонів (!) людей [20: 1–29], в основному від голоду (в результаті політики т.зв. «Великого стрибка» 大), однак саме Мао заклав фундамент для китайського суверенітету в умовах нового світу, саме він підготував підґрунтя для реформ Ден Сяопіна. Дозволимо собі припущення, що тут позначається могутній вплив конфуціанської традиції відносно статусу правителя, який завжди був дуже високий у патріархальному Китаї. Й ця традиція почасти знаходить продовження у розвитку правової системи КНР.

Право (як невід’ємний атрибут будь-якої цивілізації) є тим середовищем, в якому яскраво проявляються світоглядні особливості, притаманні тій або іншій цивілізації. Вплив *філософії конфуціанства* на таку сферу, як право, в Китаї простежується в різних аспектах. Спробуємо розібратися, як в загальних рисах виглядає правова система Китаю сьогодні, та яку роль відіграє конфуціанська етика в сучасному житті цього суспільства і його держави?

Почнемо з того, що слід дещо розділяти поняття «правова система Китаю» і «правова система Китайської Народної Республіки». І відмінності ці — й хронологічного, й змістовного характеру. Відомо, що правова система Китаю належить до далекосхідної групи правових систем, та характеризується впливом давніх правових традицій на формування сучасного китайського законодавства. Традиції ці культивувалися в лоні конфуціанства, легізму та деяких інших філософських течій і шкіл Стародавнього Китаю. Істотний вплив на китайську систему права мають ідеї «соціалізму з китайською специфікою» і принципи романо-германської (континентальної) правової сім’ї.

Окремі українські дослідники, серед яких Р. Майданик, С. Погребняк, О. Скакун, фіксують в китайській юриспруденції тенденцію до переважаючого моралі над нормами права у регулюванні різноманітних питань суспільного життя, називаючи її однією з суттєвих відмінних рис. Зокрема, Р. Майданик стверджує, що західна традиція, сприйнята китайським правом, була істотно доповнена (особливо на рівні індивідуального регулювання) правовим менталітетом китайців, правосвідомість яких тримається в рамках традиційної для Китаю конфуціанської концепції правозастосування, де *праву* в процесах суспільного розвитку відводиться не головна, а допоміжна роль. Саме тому, хоча й китайським правом дійсно була сприйнята структура романо-германського права, а також система джерел, кодифікація, юридична техніка останнього, однак ця рецепція відбувалася у модифікованому вигляді, з огляду на специфіку конфуціанської етики [14: 65–73].

Узяти хоча б семантику слова «право» в китайському та європейському лінгвістичному просторі. Китайська етимологія слова «право» (кит. 法 «Fǎ», також 法律 «Fǎlǜ») відсилає нас у часи доімперського періоду (до 221 року до н.е.), коли воно мало значення «правило», «закон». Д. Бодде і К. Морріс роблять акцент на концепті «Fǎ» (кит. 法), що, на їхнє перекона-

ння, означало «справедливість», а у сполученні з «Үі» (кит. 義, «соціальна правота») могло означати «рівні права» [2: 14–15]. Разом з тим, китайський вчений і перекладач Ян Фу (复) застерігає про можливі розбіжності в західних і китайських трактуваннях поняття «права» [27: 139]. Так, англійське слово «law», яке в індоєвропейському мовному дискурсі має значення «право, закон», може мати у своїх китайських версіях такі варіанти перекладу, як: 1) «порядок, закон»; 2) «права» (майнові), 3) «права людини» (природні), та 4) «контроль». Очевидно, що усі ці варіанти перекладу мають принципово різні смислові відтінки.

На відміну від багатьох інших великих цивілізацій, де писане право шанувалося і нерідко сприймалося як таке, що має божественне походження, в Китаї закон здавна розглядався у суто мирських вимірах. Більш того, його появу спочатку було зустрінuto навіть в деякій мірі вороже з боку конфуціанських мислителів, для яких сам факт виникнення такої «штучної» системи соціальних норм свідчив про серйозний моральний занепад у суспільстві, про порушення всезагального космічного порядку.

Специфічною імпліцитною ідеєю конфуціанства є така презумпція, що переважна більшість людей по своїй суті хороші. Виходячи з такого оптимістичного погляду на людський потенціал, Конфуцій ратує за управління традиційними методами з опорою на суспільні звичаї, на моральні норми, які змушують людей переживати відчуття сорому за свої непристойні вчинки, та ставати більш гуманними не під тиском норм права й загроз легального насилля, а виходячи зі свого внутрішнього переконання. Ідея Конфуція полягає в тому, що люди здатні засвоювати прийнятні норми поведінки і самі вживати адекватних заходів. Це і повинно в підсумку привести до гармонійного соціального порядку (мабуть, представники постнекласичної філософії могли б сказати, що це «конфуціанська версія» синергетичного підходу щодо організації суспільного життя). Кодифіковані ж закони, навпаки, вимагають головним чином зовнішнього дотримання, і люди дійсно можуть додержуватися таких законів, але не розуміючи у повному обсязі істинну необхідність реалізації їхніх приписів. Таким чином, соціальний порядок, якщо він втілений лише у формальних законах, виявляється штучним. І до того ж, він начебто не приносить користі тим громадянам, що і так поводяться благочестиво.

Варто, однак, відзначити, що Конфуцій не закликав до повної ліквідації формальних законів. Скоріш, на його думку, закони мають використовуватися мінімально і тільки по відношенню до тих, хто зловживає переслідуванням своїх егоїстичних інтересів, не беручи до уваги добробут решти суспільства. Разом з тим, Конфуцій закликає до розуміння, що правові норми не є абсолютними або незмінними із плином часу, а скоріш фіксують соціальний контекст певного історичного часу.

Визнаючи, що різні люди в суспільстві мають різні інтереси, Конфуцій ставить правителя перед необхідністю координації цих інтересів для підтримання громадського порядку. Проте не шляхом диктатури, а особистим прикладом. Тому правителю не варто насильно примушувати свій народ вести себе належним чином. Замість цього правителю слід проявляти повагу, і тоді його піддані, будучи вдоволені його взірцевою доброчесністю, намагатимуться наслідувати його приклад [3: 221].

Тим не менше, правитель мусить мати не тільки належні морально-етичні якості, але й відповідні здібності до практичного вирішення конфліктів і проблем, з якими зустрічається суспільство. А оскільки конфуціанська етика визначає, що люди повинні дотримуватися моральних стандартів за прикладом свого правителя, то і «якість» правителя в значній мірі зумовлює існуючий політичний порядок. Для об'єктивності тут також слід сказати, що серед синологів немає абсолютного консенсусу в поглядах на особу Конфуція. Так, у вищенаведених доводах Конфуцій позиціонується як прибічник гуманізму.

Однак є серед китаїстів й інша думка: Конфуцій, високо цінуючи принцип людинолюбства, все ж ставив «ритуал» (禮 Lǐ) вище за «гуманізм» (仁 Rén). На обґрунтування цієї думки наводиться приклад, як Конфуцій наказав стратити свого підлеглого лиш за те, що той порушив *правила етикету* — відступив від стандартної форми звернення до правителя при складанні офіційного листа.

Традиційна конфуціанська парадигма не заперечує право, але вважає, що воно є необхідним лише для тих, хто нехтує мораллю, для явних злочинців, а також для іноземців — адже для них в цілому є незрозумілим етос Китайської (Синітської) цивілізації. Більшості ж людей в самому Китаї (котрі є носіями світоглядних цінностей китайської культури), згідно до конфуціанського концепту, можна (і навіть належить) обходитися без права, оскільки юридичні закони — це екстраординарний, неприродний механізм розв'язання конфліктів. Закони існують лише у розрахунок на потенційних правопорушників, але ідеальним конфуціанська етика вважає такий стан справ, за якого для застосування юридичних законів та винесення судових рішень немає підстав.

Приблизно таку ідеологію плекало конфуціанство в VI–V ст. до н.е. Однак вже в IV–III ст. до н.е. воно починає зазнавати конкуренції з боку куди більш приземленої й менш ідилічної системи поглядів на управління соціумом і державою — легізму. Він був головною філософською школою періоду Чжаньго 國代 (Воюючих царств) в історії «доімперського» Китаю, відомою також як «Школа законників» (кит. 法家 «Fǎ jiā»). Найбільш відомим її представником вважається Шан Ян — ініціатор реформ, за якими в Китаї було узаконено приватну власність на землю, та встановлено принцип централізації влади, принцип рівності усіх перед Законом незалежно від титулів.

На відміну від філософії Конфуція, заснованої на принципах благопристойності, етикету по відношенню до старших, ритуалу шанобливості (усього того, що можна виразити за допомогою категорії 禮 «Lǐ», у дослівному перекладі «церемонія»), етика легізму робить акцент на використанні кодифікованих законів, які походять від держави і гарантуються нею, в т.ч. із можливістю застосування суворих покарань для досягнення громадського порядку. Це пов'язано з переконанням легістів у тому, що нібито всі люди народжуються егоїстичними, зловмисними, розгнущаними і корисливими. Щоб зіцлити цей соціальний недуг і змусити людей поводити себе морально, єдиний ефективний спосіб, на думку легістів, — публічно оголосити чітко прописані закони та підкріпити їх жорсткими санкціями за невиконання.

Шан Ян був прибічником вчення про те, що влада спочиває не стільки на добротності правителів, скільки на верховенстві законів. Представники цієї філософії вважали, що саме суворі закони — єдиний дієвий засіб управління суспільством і державою. Центральною ідеєю легізму стала рівність всіх перед законом. Тоді ж прийшло і розуміння, що роздача державних титулів мусить здійснюватися не за родовим походженням, а за реальними здібностями і заслугам. А отже, будь-яка талановита людина потенційно одержувала право брати участь в управлінні державними справами, — констатує синолог Л. Переломов у своєму перекладі творів Шан Яна «Книга правителя області Шан» 商鞅 [16].

Після революції 1911 року — Синьхайської революції, внаслідок якої Цінська імперія (大清國, Маньчжурська династія) припинила своє існування — Китайська Республіка запозичила в основному принципи романо-германської правової сім'ї. Утворення ж в 1949 році Китайської Народної Республіки (中人民共和国) призвело до переорієнтації на систему соціалістичного права, в першу чергу, на радянську. Втім, і вона пізніше була переглянута, і набула китайської специфіки. Однак і попередні філософські традиції з багатовікової історії Китаю зберігають свій вплив. Правова система цієї країни, як і раніше, не відмовляється від базових цінностей конфуціанства, проте доповнюється «соціалізмом із китайською специфікою» 中国特色社会主义, з одного боку, та (у значно меншому ступені, на рівні підсвідомості) даоськими і буддійськими світоглядними традиціями — з іншого. А такі процеси, як розвиток громадянського суспільства (і китайського середнього класу), глобалізація й прагнення до геополітичного домінування, стимулюють подальші ціннісні трансформації, які знаходять віддзеркалення в тому числі у різних областях законодавства Китаю.

Ми не можемо в рамках даного дослідження охопити всі проблеми розвитку правової системи Китаю, тому зосередимося лише на тих моментах, котрі дозволяють, по-перше, констатувати еклектичність китайського філософського підходу до права як до інструменту впливу на національний менталітет, й, по-друге, можуть дати більш-менш чітке уявлення про *світоглядні особливості* сучасного китайського суспільства (та їхні прояви у площині права).

І якщо все вищевикладене націлене на ілюстрацію загальних правових принципів, на яких базується, як ми вважаємо, китайське розуміння законності, то далі вже поговоримо про деякі деталі. Зокрема, про те, як нинішнє китайське керівництво застосовує правові механізми для досягнення соціальної справедливості. Адже категорія «справедливість» постає однією з ключових у системі ціннісних орієнтирів кожного розвиненого суспільства, і китайське тут не є виключенням. Наприклад, такі явища, як організована злочинність (в цілому), і корупція (котра нерідко стає частиною організованої злочинності) несумісні з ідеалами соціальної справедливості ані на Заході, ані на Сході.

Однією з життєво важливих функцій будь-якої держави є правоохоронна, включаючи боротьбу із організованою злочинністю й корупцією, які суперечать самій сутності держави як суспільно-політичного союзу заради безпеки та колективного добробуту. А якщо врахувати масштаби населення тієї чи іншої країни, тоді очевидно стає залежність між ефективністю

виконання державою згаданої функції, та успішністю, стабільністю й безпекою в країні. Особливо якщо йдеться про країну настільки величезну, як Китай.

Боротьба з організованою злочинністю є одним з основних напрямків правоохоронної політики сучасної Китайської держави. Керівники КНР у своїх програмних заявах роблять особливий наголос на необхідності послідовної реакції держави на порушення чинних кримінально-правових приписів. Однак для початку варто розібратися зі змістом терміну «організована злочинність».

Якщо користуватися термінологією Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності, то організована злочинність — це групова діяльність трьох або більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їх ватажкам витягати прибуток, контролювати території і ринки (внутрішні та зовнішні) за допомогою насильства, залякування або корупції (зокрема, шляхом підкупу посадових осіб державних органів) як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку [22: clause 1].

Власне, корупція, у багатьох її різновидах, супроводжується проникненням у сферу легального підприємництва (інвестиції у будівництво, в ігровий бізнес і сферу розваг, у нерухомість, у сільськогосподарські підприємства, тощо) та міжнародну фінансову систему (відмивання грошей); прийманням негласної участі у державних конкурсах (тендерах) за різними прибутковими проектами, із отриманням (шляхом підкупу держпосадовців у відповідних галузях) державних контрактів на будівництво, надання послуг, тощо. Корупція також нерідко супроводжує імпорт й експорт сировини і товарів, що мають важливе значення для економіки, із застосуванням нелегальних схем, які дають злочинцям змогу отримувати надприбуток, наприклад, за рахунок неналежної якості послуг, під прикриттям корупційних змов. Більшість подібних проблем властиві й для сучасного китайського суспільства. Протиправні акти, згадувані вище, традиційно знаходили місце у практиці т.зв. «тріад» — злочинних організацій мафіозного спрямування в самому Китаї та серед його діаспор в інших країнах. Членство у цих таємних злочинних організаціях досі карається смертною карою за законодавством материкового Китаю.

Втім, історії новітньої китайської державності відомі періоди, коли рівень злочинності в суспільстві був надзвичайно низький. Так, під час правління Мао Цзедун Китаю були практично невідомі більшість сучасних складів злочинів, таких як незаконний обіг наркотичних (психотропних) речовин, легалізація злочинних доходів, рекет, шахрайство із нерухомістю й у фінансовій сфері, тощо. В період 1953–1978 рр. кількість кримінальних справ щодо організованої злочинності знижувалася й сягнула мінімуму за всю історію існування КНР [21: 48].

Після смерті Мао Цзедун в 1976 році та з початку широкомасштабних економічних перетворень під керівництвом Ден Сяопіна китайське суспільство вступило у період «політики реформ та відкритості» (改革开放). По мірі успішного економічного розвитку, і все більшої лібералізації відносин в утворюваному відкритому суспільстві, розпочалося й стрімке зроста-

ння числа економічних злочинів. КНР зіткнулася з новими видами злочинних діянь, які ширилися по всій країні. Так, повсюдно виникали злочинні групи і спільноти, метою яких ставала боротьба за контроль над тіньовим бізнесом. Значно підвищився рівень корупції в середовищі китайських чиновників, банківська система перетворилася на інструмент скоєння злочинів в економічній сфері, з'явилася проблема ухилення від податків у великих обсягах, виведення капіталу до офшорів, відмивання грошей і багато іншого [29].

Таким чином, із початком проведення політики реформ та відкритості (й відповідного послаблення державного контролю над приватними сферами життя суспільства) у Китаї бурхливим темпом стала зростати злочинність в економічній сфері. Неодмінним супутником організованої злочинності стає корупція [31]. Все це поставило китайського законодавця перед необхідністю прийняття відповідних нормативно-правових документів. Найбільш значущими для того періоду актами нормотворчості стають: Постанова Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників (далі — ПК ВЗНП) «Про посилення покарання осіб, які вчинили злочини, що серйозно підривають економіку» 1982 р.; Додаткові положення 1988 р. ПК ВЗНП «Про покарання за злочини у сфері контрабанди», «Про покарання за корупцію і хабарництво».

Потрібно зауважити, що перші в новому Китаї Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси було прийнято лише в 1979 році, через 30 років після утворення КНР. Однак й вони, як визнають китайські юристи, були вельми далекі від досконалості. Прописані в цих кодексах норми були надзвичайно неконкретизовані, в них було відсутнє закріплення деяких фундаментальних інститутів кримінального й кримінально-процесуального права.

Саме у період бурхливого економічного розвитку країни керівництво Китайської держави стало приділяти особливу увагу боротьбі з корупцією й економічною злочинністю. Великий китайський реформатор Ден Сяопін ще в 1982 р. заявляв: «Боротьба з економічною злочинністю є найважливішою гарантією впевненого руху Китаю соціалістичним шляхом і здійснення чотирьох модернізацій — оборонної індустрії, сільського господарства, науки і промислового виробництва... Це звичайна робота. Інакше як можна дотримуватися соціалістичного шляху? Якщо не займатися цією боротьбою, то ми зазнаємо поразки у досягненні чотирьох модернізацій, зовнішньої відкритості, та в економічній політиці всередині країни» [25: 159]. За словами колишнього Голови КНР Цзян Цземіня, у звітній доповіді XV з'їзду Комуністичної партії Китаю (中国共产党第十五次全国代表大会) у вересні 1997 року, «...боротьба із корупцією є серйозною політичною битвою, од якої залежить саме існування або загибель держави» (*Rénmín rìbào*, 13.09.1997: 1). З того часу кримінальне законодавство КНР пройшло серйозний еволюційний шлях.

Чинний Кримінальний кодекс КНР складається з трьох частин: Загальної, Особливої та Додаткової, й містить 452 статті. Загальна кількість складів злочинів, за якими особу може бути засуджено до смертної кари, сьогодні 46 (згідно з Кримінальним кодексом КНР 1997 року). Зокрема, смертна кара може бути застосована за такі ненасильницькі злочини,

як «корупція», «шахрайство із фінансовими інструментами та документацією», «підробка грошових знаків», «перевезення, зберігання, збут наркотичних речовин у великих розмірах», «контрабанда радіоактивних матеріалів», «сепаратизм», «державна зрада» й ін.

Хоча офіційна статистика досі не повідомляє точної кількості страчених у Китаї, відома орієнтовна цифра — до 5000 осіб на рік. Переважна більшість страт застосовується як покарання за незаконний обіг наркотиків. Смертна кара не використовується у Гонконзі та Макао, які є самостійними юрисдикціями відповідно до принципу «одна країна, дві системи» (国制). При цьому до засуджених за економічні злочини та корупцію найчастіше застосовується смертельна ін'єкція, у той час як розстріли вчиняються по відношенню до засуджених за вбивство і наркоторгівлю. Потрібно зауважити, що кількість складів злочинів, санкція щодо яких передбачає позбавлення життя, демонструє тенденцію до зменшення в сучасному Китаї. Однак лібералізація кримінального законодавства майже не стосується злочинів, котрі містять ознаки корупції.

У Китаї широковідома є стародавня стратагема: «Бити по траві, щоб сполохнути змію» (打草驚蛇). Пристосовно до боротьби з організованою злочинністю, жорстке покарання, нехай і однієї особи, виступає в якості «биття по траві», в результаті чого численні криміногенні елементи — «сполохані змії» — з переляку відвертаються від злочину [18: 289].

Боротьба з корупцією регламентується Гл. 8 Кримінального кодексу КНР. Кодекс передбачає вищу міру покарання (смертну кару) за корупційні злочини, проте найчастіше такий вирок виноситься Верховним народним судом з «відтермінуванням виконання на два роки». За цей час у вершителів правосуддя і захисників є можливість ще раз перевірити факти (щоб виключити судову помилку), а у слідства — виявити весь ланцюжок корупційних зв'язків засудженого. Тенденція правозастосовної практики КНР останніх років свідчить про те, що за корупційні злочини вирок щодо вищої міри покарання зазвичай «пом'якшується» до довічного позбавлення волі, а потім і його може бути скорочено до 25 років [19: 93]. З квітня 2016 року смертна кара для корупціонерів в Китаї призначається лише у випадку, якщо еквівалентна сума незаконно присвоєного (або хабара) перевищує 3 млн. юанів (приблизно 450 тис. доларів США).

Центральна комісія Компартії КНР з перевірки дисципліни повідомила, що з 2013 року в країні, в рамках програми по протидії корупції, що реалізується урядом Сі Цзіньпіна (近平), було покарано близько 1,34 мільйона чиновників [17]. Програма Сі Цзіньпіна має назву «Стратегія тигрів та мух». Вона спрямована на виявлення корупції як серед високопоставлених чиновників (що мають «апетити тигрів»), так і серед держслужбовців, які зловживають службовим положенням, працюючи на менш значних посадах. Реалізація згаданої стратегії бачиться в якості однієї з юридичних передумов до успіху в досягненні Китаєм більшої соціальної справедливості, такої важливої на шляху до розбудови «середньозаможного суспільства» — «Сяокан» (小康社会).

Висновки

Аналізуючи світоглядні особливості Китаю, як ядра Синітської цивілізації, констатуємо системоутворюючу роль специфічного китайського світогляду для консолідації й самоорганізації сучасного китайського соціуму. На наш погляд, показані світоглядні особливості, притаманні китайцям (як носіям традицій та найчисельнішим представникам Синітської цивілізації) доцільно розділяти на дві категорії: ті, що споконвічно визначаються цінностями духовного змісту, й ті, які мають матеріальне підґрунтя.

До *духовно-орієнтованих* (та, умовно кажучи, колективно-підсвідомих) світоглядних особливостей сучасного китайського суспільства, яке пройшло величезний історичний шлях, можна віднести переконання в необхідності сформулювати т.зв. «Китайську мрію». Це колективна мрія, пов'язана із прагненням китайців повернути собі (як вважає Китай) почуття національної гідності, «поранене» в XIX столітті. Уявляється, однак, що це намагання є не тільки честолюбною ідеологемою, адже «Китайська мрія» має також й цілком конкретні економічні виміри: створення «Сяокан» — «середньозаможного суспільства», подолання нерівномірності регіонального розвитку.

Концепт «Китайської мрії» на ментальному рівні підсилюється відчуттям серед китайців самодостатності власної культури, її неперервності, та беззаперечного домінування над некитайськими культурами. Саме слово «культура» в китайському дискурсі традиційно вживалося виключно щодо *китайської* культури (інші — це «варвари», які заслуговують толерантного, поблажливого ставлення до них з боку «носіїв культури», тобто китайців). Однак сьогодні ментальна традиція дещо змінюється, адже Китай робить висновки зі своїх минулих геополітичних невдач, й до того ж будує власну глобалізаторську стратегію. Остання вимагає, серед іншого, створення Китаєм позитивного іміджу в очах світової спільноти, що робиться через різні інструменти «м'якої сили».

До *матеріально-спрямованих* світоглядних особливостей соціуму в Китаї, на нинішньому етапі його розвитку, належить активна зовнішньо-економічна експансія, та прагнення Китаю створити науково-орієнтовану економіку і зайняти високотехнологічний сектор, потіснивши нинішніх світових лідерів.

Дослідження окремих історичних фрагментів минулого Китаю, а також поворотних моментів китайської новітньої історії, наводить на висновки, що традиційні культурні цінності (кристалізовані у конфуціанській філософії, у даоських й буддійських канонах) сьогодні зустрічаються із цінностями нової епохи. Мабуть, не випадково нинішній лідер КНР веде розмову про «соціалізм із китайською специфікою *в нову епоху*», і однією з ключових передумов реалізації даної моделі вважає безкомпромісну системну боротьбу із корупцією на всіх рівнях. Китайці називають дану антикорупційну стратегию алегоричним висловом «Стратегія тигрів та мух».

Однак це лише один із діючих механізмів, спрямований на редукцію зловживання владою на різних рівнях державного адміністрування в Китаї. Держава активно впроваджує не тільки комплекс санкцій, а й систему стимулів, які в цілому узгоджуються з давніми філософсько-правовими

традиціями Синітської цивілізації, з одного боку, та здатні адекватно відповідати на виклики сучасності, — з іншого. Таким чином, з огляду на сучасну практику в Китаї, де, задля досягнення суспільно-важливих (і нематеріальних, і прагматичних) цілей, держава вдається до найрізноманітніших інструментів впливу, які мають відношення до різних філософсько-світоглядних концепцій — конфуціанства, легізму, неомарксизму, капіталізму, соціалізму, тощо — можна охарактеризувати цю практику узагальнюючим словосполученням «філософсько-правовий плюралізм».

Власне, такий плюралізм у світогляді, а також майстерна комбінація різних організаційно-правових підходів у державному управлінні, у соціальному житті в цілому, майже протягом всієї історії існування Синітської цивілізації (з центром у Китаї) послужили, на наш погляд, в якості тих специфічних передумов, що тисячоліттями формували правову свідомість китайців, та їхню колективну свідомість в цілому. І сьогодні вона уявляється не чимось мозаїчним, а постає такою, що успішно інтегрує різні світоглядні традиції, суміщаючи їх у синкретичній єдності. Та головною інтегруючою ознакою «китайського світогляду» й світосприйняття досі залишається конфуціанська етика, яка нині співіснує з ідеологією та практикою «соціалізму із китайською специфікою в нову епоху». Уявляється, що комплекс зазначених факторів в цілому й визначає сьогодишню китайську стратегію репрезентації себе світові, та розбудови суспільного життя всередині країни.

References

- [1] 論語集解. 1994. 教学出版社 [Analects of Confucius (LúnYǔ). 1994. Chinese text, parallel English translation]. *Sinolingua*, Beijing: 385 p. (chinese; eng).
- [2] Bodde, D., Morris, C. 1973. Law in Imperial China: Exemplified by 190 Ching Dynasty Cases with Historical, Social, and Judicial Commentaries. *University of Pennsylvania Press*, Philadelphia: 14–15 (eng).
- [3] Farah, P. D. 2008. The Influence of Confucianism on the Construction of the Chinese Political and Juridical System. *Identità europea e politiche migratorie. Vita e Pensiero (V&P)*, Milano: 193–226 (italian; eng).
- [4] Fifteenth National Congress of the Communist Party of China. 12–18 September 1997. *Rénmín rìbào* 人民日報. 13.09.1997. Archive: 1–3 (chinese).
- [5] Guang Shen. 2018. Revision of China's Legislation Law: Towards a More Orderly, Fair and Just Legal System. *Hong Kong Law Journal* (香港法律志). 48(1): 1137–1158 (eng).
- [6] Guangqiu Xu. 2003. Imperial China, 617–1644. *Gale Group Publisher*, Detroit: 472 p. (eng).
- [7] 皋, 段秋关. 2005. 中国法律思想史: 北京大学出版社 [Hegao Yang, Qiuguan Duan. 2005. History of Chinese legal thought]. *Peking University Press*, Beijing: 668 p. (chinese).
- [8] 景凡, 荣根. 1984. 孔子的法律思想. 群出版社: 新店北京行所行 [Jingfan Yang, Ronggen Yu. 1984. Confucius' legal thought]. *Mass Publishing House, Xinhua Bookstore*, Beijing: 190 p. (chinese).
- [9] Lam, W. 2016. Xi Jinping's Ideology and Statecraft. *Chinese Law & Government*. 48(1): 409–417 (DOI: 10.1080/00094609.2016.1241098; eng).

- [10] Legge, J. 2011. Mencius (孟子 Mèngzǐ). Texts in Chinese and English; [ISBN 97875135040107513504016]. *Foreign Language Press*, Beijing: 289 p. (chinese; eng).
- [11] Liu, J. T. C., Weiming Tu. 1970. Traditional China. [edited by James T.C. Liu and Tu Weiming]. *Englewood Cliffs*, N.J., Prentice-Hall: 179 p. (eng; chinese).
- [12] Loubna El Amine. 2017. Classical Confucian political thought: a new interpretation. *Princeton University Press*, Princeton: 232 p. (eng).
- [13] Maddison, A. 2007. Chinese Economic Performance in the Long Run: 960–2030 AD. *OECD*, Paris. Available at: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Maddison07.pdf> (Accessed: 11.09.2019; eng).
- [14] Maidanyk, R. A. 2012. Civil'ne pravo: Zagal'na chastyna. *Alerta*, Kyiv: 472 p. (ukr).
- [15] Peerenboom, R.P. 1995. Law and morality in ancient China: the silk manuscripts of Huang-Lao. *Sri Satguru Publications*, Delhi: 380 p. (eng).
- [16] Perelomov, L.S. 1993. Kniga pravatelya oblasti Shan [Perelomov L.S. 1993. Book of the Ruler of Shang Region (商鞅); translation from Chinese]. *Ladomir*, Moscow: 390 p. (rus).
- [17] *REUTERS*. October 8, 2017. Chinese watchdog says 1.34 million officials punished for graft since 2013. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-china-corruption/chinese-watchdog-says-1-34-million-officials-punished-for-graft-since-2013-idUSKBN1CD04B> (Accessed: 13.09.2019; eng).
- [18] Senger, H. 2004. Stratagemy. O kitayskom iskusstve zhyt' i vyzhyvat'. [Senger H. 2004. Stratagems. On Chinese art of living and surviving. The famous 36 stratagems over three millennia]. Book 1. *EKSMO*, Moscow: 510 p. (rus).
- [19] Sevalnev, V. V. 2014. Protivodeistviye korruptsii: opyt KNR [Sevalnev V. V. 2014. Counteracting the corruption: an experience of the PRC]. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*. 1: 89–96 (rus).
- [20] Tao Yang, D. 2008. China's Agricultural Crisis and Famine of 1959–1961: A Survey and Comparison to Soviet Famines. *Comparative Economic Studies*. 50: 1–29 (eng).
- [21] Troshchinskiy, P. V. 2015. Bor'ba s prestupnost'yu v Kitaye: normativno-pravovoy aspekt. [Troshchinskiy P.V. 2015. Combating crime in China: legal-regulatory aspect]. *The Russian Law Journal*. 8: 47–58 (DOI: <https://doi.org/10.12737/12227>; rus).
- [22] *United Nations Framework Convention against Organized Crime*. Adopted on July 21, 1997. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786 (Accessed: 02.09.2019; ukr).
- [23] Wai-Ying Wong. 2019. Confucian ethics in Western discourse. *Bloomsbury Academic*, Sydney: 279 p. (eng).
- [24] Waley, A. 1985. Three ways of thought in ancient China. *Stanford University Press*, Stanford: 216 p. (eng).
- [25] Xiaoping, Deng. 2010. Building a Socialism with a Specifically Chinese Character. *Selected Works*, Vol. 3 (1982–1992); [ISBN 9781453744208]. Beijing: 306 p. (eng).
- [26] Ya Qin, J. 2011. Pushing the Limits of Global Governance: Trading Rights, Censorship and WTO Jurisprudence: A Commentary on the China-Publications Case. *Chinese Journal of International Law*. 10(1): 271–322 (DOI: <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmr017>; eng).

- [27] Yan Fu. 2014. FǎYì (法義). The Spirit of the Laws [Montesquieu, C.; translated from the original French into Chinese & English, commentaries by Yan Fu]. *Beijing Times Chinese Paper Bureau*, Beijing: 683 p. (chinese; eng).
- [28] Yi-Huah Jiang. 2018. Confucian Political Theory in Contemporary China. *Annual Review of Political Science*. 21: 155–173 (eng).
- [29] Zhang Qing. 1989. The Chinese theory of criminal punishment for economic crimes. *Chinese Legal Database*, available at: <http://www.lawinfochina.com> (Beijing; chinese; eng).
- [30] Zhen Han. 2018. Contemporary Value Systems in China. *China Social Sciences Press*, Beijing ; *Springer*, Singapore: 256 p. (eng).
- [31] Zhenfan Zhang. 1989. Economic crimes and counteracting measures. *Chinese Legal Database*, available at: <http://www.lawinfochina.com> (Hebei; chinese; eng).
- [32] Zhiwei Tong, Ping Xu. 2018. Right, power, and faquanism: a practical legal theory from contemporary China. [edited by Tong Zhiwei; translated by Xu Ping]. *Brill*, Leiden; Boston: 399 p. (eng).

PHILOSOPHICAL POETRY

ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА

The chapter «Philosophical Poetry» acquaints the readers with Nicholas Roerich's poems translated into German by Olena Bolotova and Rudyard Kipling's poem translated into Ukrainian by Anna Azarova-Antonova. These translations are published here for the first time ever.

The chapter also presents the new poems by Valentyna Davydenko and Anna Azarova-Antonova.

The synthesis of thoughts and feelings, philosophical poetry is Wisdom and revelation of Beauty of both the Universe and a human, which, if acknowledged and perceived, will help to save our world that keeps plunging into chaos.

У розділі «Філософська лірика» вперше публікується поезія Миколи Рериха у перекладі німецькою Олени Болотової¹ та Редьярда Кіплінга у перекладі українською Анни Азарової-Антонової².

Також читачі матимуть змогу ознайомитись з філософськими віршами Валентини Давиденко³ та Анни Азарової-Антонової.

Філософська лірика як синтез думок та почуттів — це та мудрість і розкриття краси Всесвіту та людини, усвідомлення яких допомагає рятувати наш світ, що занурюється у хаос.

Николай Рерих

В ТАНЦЕ

Бойтесь, когда спокойное придет
в движенье. Когда посеянные ветры
обратятся в бурю. Когда речь людей
наполнится бессмысленными словами.
Страшитесь, когда в земле кладами
захоронят люди свои богатства.

¹Магістр германістики, університет м. Білефельд, Німеччина

²Журналіст видання What's On, поет. anna.azaroff@gmail.com

³Член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України, Заслужений журналіст України, поет. pit-trice@ukr.net

Бойтесь, когда люди сочтут
сохранными сокровища только
на теле своем. Бойтесь, когда возле
соберутся толпы.

Когда забудут
о знании. И с радостью разрушат
узнанное раньше. И легко исполнят
угрозы. Когда не на чем будет
записать знание ваше.

Когда листы
писаний станут непрочными,
а слова злыми. Ах, соседи мои!
Вы устроились плохо. Вы все
отменили. Никакой тайны дальше
настоящего! И с сумой несчастья
вы пошли скитаться и завоевывать
мир. Ваше безумие назвало самую
безобразную женщину — желанная!
Маленькие танцующие хитрецы!
Вы готовы утопить себя
в танце.

IM TANZ

Fürchtet, wenn das Ruhige in Bewegung
kommt. Wenn verbreitete Winde
in den Sturm übergehen. Wenn die Sprache der
Menschen aus leeren Worten bestehen wird.

Fürchtet, wenn die Menschen
ihre Reichtümer in der Erde begraben werden.
Fürchtet, wenn die Menschen glauben,
Schätze nur am eigenen Körper
sicher zu verwahren. Fürchtet, wenn sich
die Menschenmengen daneben bilden.

Wenn man das
Wissen vergißt und mit Freude
das früher Erlernte zerstört. Und man
Drohungen leicht erfüllt. Wenn euer
Wissen nirgendwo niedergeschrieben werden
kann. Wenn die

Blätter der Schriften brüchig werden,
und die Worte böse. Oh, meine Nachbarn!
Ihr seid schlecht bedient. Ihr habt alles
abgeschafft. Kein Geheimnis weiter als
die Gegenwart! Und mit einem Bettelsack des
Unglücks treibt ihr herum und erobert

die Welt. Euer Wahnsinn nannte
 die häßlichste Frau die Begehrenswerteste!
 Kleine tanzende Schlauköpfe!
 Ihr seid bereit,
 im Tanz zu ertrinken.

Переклад німецькою Олени Болотової

Rudyard Kipling

WHEN EARTH'S LAST PICTURE IS PAINTED...

When Earth's last picture is painted and the tubes are twisted and dried,
 When the oldest colours have faded, and the youngest critic has died,
 We shall rest, and faith, we shall need it — lie down for an aeon or anew,
 Till the Master of All Good Workmen Shall put us to work anew.

And those that were good shall be happy: they shall sit in a golden chair;
 They shall splash at a ten-league canvas with brushes of comet's hair.
 They shall find real saints to draw from — Magdalene, Peter, Paul;
 They shall work for an age at a sitting and never be tired at all!

And only the Master shall praise us, and only the Master shall blame;
 And no one will work for the money, and no one will work for the fame,
 But each for the joy of the working, and each, in his separate star,
 Shall draw the Thing as he sees It for the God of Things as They are!

WHEN EARTH'S LAST PICTURE IS PAINTED...

Когда будет дописан последний холст и засохнет последний
 тюбик белил,
 И последний художник закроет глаза, ибо отдых он заслужил,
 Нам всем, усталым мастеровым, Вечность дадут поспать,
 И Хозяин Честных Работников призовет нас к труду опять.

И каждому даст золотой табурет, и кисть из хвостов комет,
 И туго натянутый холст шириной в сто световых лет,
 И Магдалина, Павел и Петр позировать станут для нас,
 И никогда, никогда, никогда не устанут рука и глаз!

Ни денег, ни славы не будет вовек, а будут работа и честь,
 И каждый напишет каждую вещь, как видит, и как она есть,
 На каждой звезде, которыми полн ликующий Млечный Путь,
 Для Прекрасного Бога Сущих Вещей, Таких, как Они Суть!

Переклад російською Юрія Маніна

WHEN EARTH'S LAST PICTURE IS PAINTED

Коли намалюють останню картину
і фарби засохлі вкриє сміття,
І барви земні помарніють безсило,
а суетний критик піде з життя,
Ми ляжемо відпочивати-чекати
на сотні століть, без зайвих розмов,
Коли щедрий Майстер трудящих завзятих
до діла нас гучно покличе знов.

Щасливо всміхнуться митці добродесні,
і кожен посяде свій трон золотий,
Полотна їм будуть простори небесні,
волосся комет — мов пензель простий.
Вони оберуть, щоб писати з натури,
святих — Магдалину, Петра, Павла,
Вони працюватимуть вічно. Тортури
виснаги ніколи душ не здола.

Лише один Майстер похвалить зусилля,
або пожурить мале бджоленя,
Не задля грошей наше творче розкрилля,
не вабить ніяк мирське визнання.
І кожен — окрема планета в роботі,
і кожен — осяйної праці співець,
Відтворює речі в божественній цноті
такими, як їх замислив Творець.

Переклад українською Анни Азарової-Антонової

WHEN EARTH'S LAST PICTURE IS PAINTED...

Коли на останній картині Землі
Вицвіте пензля слід,
Засохнуть всі тюбики і піде
Останній знавець мистецтв,
Ми відпочинемо сотні століть
І ось в призначений час
Великий Владика усіх майстрів
До праці покличе нас.
Тоді буде кожен, хто майстром був,
Сидіт на стільці золотом, —
По полотнині в сотні миль
Писати кометним хвостом. ...
І тільки Вчитель похвалить нас,
І дорікне тільки Він,
І не спокусить тоді навек

Ні слави, ні злата дзвін:
 Бо радість роботи на нових зірках
 Дана буде кожному там
 В ім'я Творця створити свій світ
 Таким, як бачить Він Сам!

*Переклад українською
 з посиланням на переклад В. Бетакі*

Валентина Давиденко

АРТЕМІДА. 15 ЛИСТОПАДА

РАФАЕЛІ — ЕЛЕНІ З АТЕН

Перикл у шоломі. Пасок підборіддя стискає
 хлопчині, що каску на свій протигаз одягає.
 Різдяні гірлянди ряхтять зусібч і близько до свят.
 По білим шляху чорні мотоциклісти летять
 в цю лагідну мить, як нічний оксамит
 від узгір'я Атени вгортає.
 Ще зранку цвіло над Акрополем тло лазурове
 і грілись коти у підніжжі колон мармурових.
 Їх спокій античний і лад
 у периметрі ловів близьких.
 Сторожа кошача мишкує на брилах важких.
 Лише гвинтокрил із чужих сновидінь кольорових.
 Біжи, Артемідо! В оливах легкі павутинки,
 з них зіткано шлях мій без клею павучої слинки.
 Незнаний орнамент, не кожному доля сплете.
 Я пізно збагну, що насправді — це мапа Атен
 і ночі близької усі небезпечні зупинки.
 Там тиша околиць пустельна і повна тривоги,
 опущені жалюзі, бо не впускає нікого
 це місто у серце своє, а в моєму прискорює ритм
 лиш здогад, що це вже було в моїй долі: десь площа горить,
 і дріб барабанів в петлю гвинтокрила летить,
 й осколки гірлянд вже за мить вистеляють дорогу.
 І ти, Артемідо, в фіналі цієї новели
 мені, беспорядній, пошлеш, як стрілу, Рафаелу,
 що мапу Атен на дисплеї розгорне в п'тьмі,
 і в тому хаосі кивне мені «Go with me!»
 І це уже міт, як перстом перехрестить услід
 нас місто, що в серце своє не впускає нікого,
 ...Периклу наставник його Анаксагор пише:
 «Я вівці свої і угіддя без смутку залишив.
 Ти можеш, Володарю, статки так само надбать,
 як бідний вівчар. Бо скарби в добрім серці лежать».
 Перикл у шоломі, над ним павутинка лігає.
 І дівка уважна у далеч стрілу посилає...

Анна Азарова-Антонова

ВИНСЕНТ

(После посещения музея Ван Гога в Амстердаме)

Подарите мне подсолнух,
Мастер,
Его нет в природе? Придумайте, создайте, изобразите,
Вам всего только сорок неполных,
В этом коротком, земном одиноком транзите
Среди разномастных
И полых ...
И еще целый год до выстрела на пленэре,
Чтобы прославить средненький городишко,
Северо-западнее Парижа...
Используйте себя в полной мере,
Бездонно, бескомпромиссно рыжий,
Сполох,
Наверное, рано — слишком,
Сошедший с небес к людям,
Не опознан и, стало быть, неподсуден...
Найдите для меня подсолнух
Странник,
Вытащите его с корнем из тьмы, осветите,
Руки изранив,
Возвысьте его над скопищем трав сорных,
Холст изранив,
Дайте бутону голос — из сильных, сольных,
Ваше солнце будет скоро в зените...
Подберите любые краски — лишь бы желтые
По крови,
И наготове —
Принимающие удар Вашей кисти.
Не разменивайтесь, не разминайтесь, не эскизьте,
Дайте моей свободе пятьсот оттенков,
Дайте взгляду в застенках
Старозаветности
Вашей горчичной горечи,
Полднечной полночи,
Медово — медленной медности,
Оливковой липкой нетленности,
Янтарной лени, лимонной яри,
Охранной, хрестоматийной охры
И крамольной, растопленной карамели,
Чтоб утонуть — на пределе...
Пока мы — в паре...
Пока краски и слезы мокры...
Пока опасна
Ваша техника жить — импасто.

А после пусть вырастут клоны —
 Ворсистый ворох
 В оранжевой вазе
 Перед ней еще будут бить поклоны
 Модные пилигримы в экстазе
 Священно — пляшущем.
 Из толпы которых
 Отделится однажды мое тело-олух,
 Останется один-на-один с чудом невянущем,
 Отбросит веру — растерзанную птицами грушу
 И обретет наконец-то душу —
 Подсолнух...

2019

«Настоящие художники не рисуют вещи такими как они есть
 Они рисуют их, поскольку сами чувствуют себя ими».

Винсент ван Гог

Люди розмовляють різними мовами, як вони можуть зрозуміти один одного, що для цього потрібно? — Любов.

Николай Рерих

ЛЮБОВЬ

Вот уж был день! Пришло
 К нам сразу столько людей.
 Они привели с собой каких-то
 Совсем незнакомых. Ранее я
 Не мог ничего о них расспросить.
 Хуже всего, что они говорили
 на языках, совсем не понятных.
 И я улыбался, слушая их
 Странные речи. Говор одних
 походил на клекот горных
 орлов. Другие шипели, как змеи.
 Речи сверкали металлом. Слова
 становились грозны. В них грохотали горные камни.
 В них град проливался.
 В них шумел водопад.
 А я улыбался. Как мог я
 знать смысл их речи? Они,
 может быть, на своем языке повторяли милое нам слово
 любовь?

1920

DIE LIEBE

Es war ein Tag! Zu uns
kamen viele Menschen.
Am schlimmsten war es, dass sie
Sprachen sprachen,
die unverständlich waren.
Und ich lächelte beim Anhören
ihrer seltsamen Worte.
Die Sprache erster
ähnelte dem Schrei eines Adlers.
Die anderen zischten wie
Schlangen.
Worte glänzten metallisch.
In ihnen hagelte es.
In ihnen rauschte ein Wasserfall.
Aber ich lächelte. Wie konnte ich
den Sinn ihrer Worte verstehen?
Nannten sie vielleicht
das uns teure Wort Liebe?

Переклад німецькою Олени Болотової

Упорядник Н. Кондратьєва

Питання вищої школи

Problems of the higher education

HIGHER EDUCATION INNOVATICS AS THE NEWEST INTERDISCIPLINARY DIRECTION OF HIGHER SCHOOL AND HIGHER EDUCATION SCIENCE

Oleksandr Romanovskyi¹, Yuliia Romanovska²

Abstract. For real European integration of Ukraine and increasing the scientific level of the Ukrainian higher education, the introduction of innovative methods and techniques is necessary. For a correct understanding of the innovative directions of reforming higher education, it is necessary to create a scientific apparatus that combines the theory and practice of innovative development of higher education and the entire system of higher education. Authors propose to introduce a new scientific direction in the sphere of higher education with a new scientific term — “Innovatics of higher education” or “higher education innovatics”.

The theoretical foundations and practical provisions of the new scientific direction in the sphere of higher education — the innovatics in higher education includes a complex of innovative changes in such inherent in higher education types of activities as: teaching, training, study; scientific and R & D activities, new technic and technologies development, construction and design creativity; cultural and moral development, upbringing of human values; education of honesty and justice, patriotism and peacefulness; instilling love and tolerance for one’s neighbor, mercy and charity, compassion; engineering, technical, informational activities; financial and economic support of the educational process and R & D, operating and business expenses, development and expansion of activities; inventive and patent-licensing activities, technology transfer; academic or university entrepreneurship; sports, recreational, festive and extracurricular activities; and other types of activities of universities, colleges and other institutions related / involved / associated with higher education.

Thus, innovatics in higher education (as the complex of innovations in the whole sphere of higher education) includes innovative changes in almost all areas of higher education to enhance and/or improve the quality training of professionally prepared and responsible citizens of the modern community and for development of university R & D. These can be useful for reforming the national higher education system of Ukraine and for the development of a new scientific direction in the field of higher education.

Keywords: higher education; innovation in university education, higher education innovatics, higher education reforming, academic or university entrepreneurship

¹ Ukrainian-American Concordia University (UACU), Kyiv, Ukraine
oleksandr.romanovskyi@uacu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3618-2999>

² National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine
yuliia.romanovska@uacu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0207-3348>

Actuality of theme. The prospect of building a knowledge society with an innovation-oriented type of economy in Ukraine requires a profound reform of the humanitarian sphere of the national economy, innovative development of the higher education system, science and scientific-technology activity. This should be done on the basis of a reasonable combination of best foreign experience with national traditions. Considering the priority of the state policy of innovative development of the higher education sector, introduction of innovative entrepreneurship of different types and legal forms, the basis for economic reform and the main lever in the new model of the domestic economy is the activation of all types of entrepreneurship, including innovative academic (or university) entrepreneurship, as an integrated socio-economic process. The accelerated development of national higher education, science, innovative technologies and innovative entrepreneurship is especially relevant in the period of search for new economic models and strategies that will facilitate the accelerated development of the domestic economic system. It is important to further improve the institutional environment for innovation in Ukraine, as well as to unlock and realize the entrepreneurial potential of the nation as a major institutional resource for developing a market economy, achieving higher competitiveness and raising social standards.

Statement of the problem. In the context of the spread of market mechanisms in all spheres of humanitarian activity of mankind, the emergence of the phenomenon of academic or university entrepreneurship, commercialization of knowledge and results of universities and scientific institutions R&D, it is advisable to create and develop an innovative direction of interdisciplinary science in the field of higher school and the higher education system as a whole — the “Innovatics in higher education” (or the “Higher education innovatics”).

Innovatics in higher education is called upon to develop and scientifically substantiate the theory and practice of innovative development in the field of higher education, to promote the practical implementation of a complex of innovative changes in the higher education system, to determine the necessary directions and mechanisms for the innovative transformation of both the higher education industry and its subjects — higher educational institutions, institutions and bodies related to higher education.

Analysis of recent studies and publications. A significant number of publications are devoted to the problems of introducing innovations in the higher education system. For example, the book [1] examines the influences of governmental regulation on the behavior of higher education institutions in the Netherlands, West Germany and France with respect to designing and implementing innovations in curricula. It describes two basic general governmental strategies (rational planning and control versus self-regulation) and an inventory of the various instruments a government may use to influence society and addresses the subject of innovations in higher education through an analysis of the literature on the subject.

The paper [2] reviews trends in higher education, characterizing both the current learning environments in pharmacy education as well as a vision for future learning environments, and outlines a strategy for successful implemen-

tation of innovations in educational delivery. The following 3 areas of focus are addressed: a) rejecting the use of the majority of classroom time for the simple transmission of factual information to students; b) challenging students to think critically, communicate lucidly, and synthesize broadly in order to solve problems; and c) adopting a philosophy of “evidence-based education” as a core construct of instructional innovation and reform.

In the work [3] the authors emphasize that higher education is currently confronted by global forces that necessitate innovative research, innovative pedagogies, and innovative organizational structures. For these reasons, authors suggest that a theoretical understanding of innovation is imperative for higher education’s continued development in the twenty-first century. Grounded in the innovation interdisciplinary literature from a variety of academic disciplines, this publication outlines a conceptual framework in five sections. First, there are delineated four imminent trends in higher education that may compel innovative responses. Afterwards, working definitions of creativity, innovation, and entrepreneurship are generated through the clarification of several terms that are related to innovation. Next, there are discussed the concepts of sustainable and disruptive innovation by demonstrating how change and innovation has been a consistent fixture of higher education since its inception. Then, there are considered three dimensions of innovation — diversity, intrinsic motivation, and autonomy — that positively impact the ability of individuals working within higher education to be innovative. Finally, there are addressed three additional concepts — time, efficiency, and trust — that are important for a thorough consideration of innovation within an institutional setting.

This background report to the second Global Education Industry Summit, held in Jerusalem on 26–27 September 2016, [4] covers the available evidence on innovation in education, the impact of digital technologies on teaching and learning, and the role of digital skills and the education industries in the process of innovation, using data from OECD surveys. Innovation will be essential to bring about qualitative changes in education, as opposed to the quantitative expansion seen so far. These changes are needed to increase efficiency and improve the quality and equity of learning opportunities. Education can also foster innovation in society at large by developing the right skills to nurture it. These skills, including critical thinking, creativity and imagination, can be fostered through appropriate teaching, and practices such as entrepreneurship education. Governments should develop smart innovation strategies for education with the right policy mix to give meaning and purpose to innovation, including creating an innovation-friendly culture. Understanding the education industries better, including their market structures and innovation processes, would help to create a more mature relationship with the education sector. Innovation in the industry — which develops the products and services that could drive innovation in schools — does not happen in isolation from what is happening in the education sector. Only when there is an innovation-friendly culture in education systems, supported by an innovation-friendly business environment and policies, will industries start to engage in risk-intensive research and development. Governments can support this by fostering a climate of entrepreneurship and innovation in education.

Also, many publications are devoted to innovative transformations in higher education institutions under the influence of the spread of market re-

lations in humanitarian spheres of society, and the emergence in the second half of the twentieth century a new type of capitalist relations in the scientific, intellectual, technological and educational spheres — academic capitalism [5]. A real opportunity to commercialize R&D results emerged, leading to rapid development of university and academic science and technology [6].

Theoretical research and practical recommendations in the field of creating innovative entrepreneurial universities, pioneer in this field, Burton R. Clark and the theoretician and practice of innovative development of society according to the “triple helix model” Henry Etzkowitz [10–15] became the impetus for the development of innovative university entrepreneurship and a significant increase in the role of higher educational institutions in the innovative development of society. In article [16] is shown how HEIs driven to digital transformation today.

Against the background of the existence of different approaches, methods, types and types of innovations that exist in the system of higher (university) education, there is still no unified scientific theoretical base, generalization and description of the tasks of complex innovative changes in this field, leading to dramatic improvements and reforms in higher education. Such a lacking scientific theoretical and practical basis for the systematization, classification, justification and further development of innovative activities in the field of higher education can become an applied scientific direction in the science of higher education — the “innovatics in higher education” or “higher education innovatics”.

The purpose of article. The main goal of the article is to introduce the concept of higher education innovatics into scientific circulation, to define its tasks as an applied scientific direction in the field of higher education of Ukraine, to identify features and directions of application.

In this study will be used such **research methods**, as: *dialectical* approach for analyzing and comprehending the content and special characteristics of the innovative development of higher education on the basis of new phenomena of academic capitalism, university (academic) entrepreneurship, as economic categories in the system of socio-economic relations and relations of the holistic economic system of the modern knowledge society; *abstraction methods*, *system-structural* and *theoretical-informational approaches* will be used to investigate the conditions of formation of new innovative forms of university (academic) entrepreneurship, peculiarities and essence of university business activity and its influence on the financial stability of higher education institutions; the *methods of analysis* and *synthesis* will be used to investigate individual innovative approaches and technologies in higher education and to form a holistic picture of the complex innovation activity of the subjects, objects and system of higher education as a whole. The **research methodology** included a *critical study* and *awareness* of the concept of innovation in higher education; *analysis* of literary sources, including electronic and computer aids; *comparing* and *checking* the feasibility or necessity of introducing different types of innovations, analyzing their effectiveness and the possibility of dissemination and implementation to objects and subjects of the higher education system; *forecasting* ways of formation of new innovative approaches, methods and technologies; *integration* of research results and *formation* of scientific theoretical,

methodological and practical provisions of the new direction — the higher education innovatics.

Presentation of the main research material. Because of the conducted research, identification and analysis of economic mechanisms of innovative development of higher education, which are the effective factor in improving the efficiency and management of the national, in our case — Ukrainian economy — the authors would like to make the following theoretical conclusions.

1. Innovative development of higher education is a state-oriented restructuring and implementation of qualitatively new transformational changes in higher education and science in the humanitarian system of a single national economic complex — the Joint national economy complexes of Ukraine (JNECU) based on effective activation and stimulation of innovative activity in this sphere.

2. The essence of innovative development of higher education is a social systemic technical and economic process, characterized by the following features:

- Purpose — innovative reform of higher education;
- Object — educational and scientific branch of the humanitarian sphere of the national economy, which includes innovative universities, oriented towards university (academic) entrepreneurship;
- Implementation of:
 - establishing innovative business-type universities; enhancing the role of intellectual entrepreneurship in higher education as a driver of economic growth on the basis of the spread of academic (university) entrepreneurship;
 - innovative economic mechanisms development;
 - the necessary conditions of public support and favorable legislative framework for innovative academic (university) entrepreneurship;
 - availability of scientific and pedagogical, engineering and technical staff and students ready for business.

At the same time, innovations in higher education are complex and have the characteristics of product, technologies, market and organization.

3. The theoretical foundations of state-oriented innovation development of higher education are:

- economic science;
- theory of entrepreneurship and economic development;
- theory of innovative development;
- theory of market economy;
- theory of public administration;
- theory of state management of economy;
- international economics;
- theories of humanitarian development and humanitarian policy of the state;
- theory and practice of higher education;
- economics of higher education;

- the theory of “academic capitalism”;
- the theory of “academic (university) entrepreneurship” and theoretical substantiation of the role of innovative research-oriented entrepreneurial universities as accelerators of economic growth.

The organizational and methodological foundations of innovative development of higher education based on widespread introduction of university entrepreneurship, as the main moderator of innovative transformations in the humanitarian policy and non-industrial—nonmaterial sphere are:

- state policy in the field of innovation development of the branches of the JNECU;
- state, regional and local legislative regulations and rules for higher education and entrepreneurship systems (as a component of all four sectors of the country’s economy);
- development and implementation of innovative models of entrepreneurship, including university (academic) entrepreneurship and granting the rights of universities and research institutes to commercialize the results of R & D performed at the expense of budget financing;
- financial and tax incentives for the development of university (academic) entrepreneurship;
- definition of directions of development of universities and their tasks in the socio-economic development of countries, regions and local communities;
- organizational and methodological decisions of university owners and staff regarding participation in academic business activity;
- social factors influence.

A very important step is uniting activities of universities and research institutions of the National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine, sectoral research institutes and scientific laboratories on the basis of merging into educational and scientific-industrial complexes (techno-parks) with the formation of scientific-industrial techno-polis. The JNECU has a certain structure, which presupposes the presence of components and connections between them. Its main components are two spheres: the *productive sphere* in which material goods are produced, and the *service sector* (non-productive sphere), which mostly provides services to the population.

The conceptual foundations of innovative development of higher education comprise on:

- H. Etzkowitz’s concept of innovative development of society by the “triple helix” model [10–13], which is successfully used in many developed countries (USA, UK, Canada, Australia, Japan, Germany, Sweden and many other countries of the EU) and in the developing world (China, Russia, Brazil, some other South American countries, etc.);
- B. Clark’s concept of transformational changes of conventional universities into innovative universities focused on in-house entrepreneurial activities (“business universities”) [7–9], which has been validated in higher education systems in many countries of different continents (North and South America, the United States of America, Western Europe, Japan, Africa).

- practical principles (and necessary conditions) of innovative development of higher education, which means effective university entrepreneurship, as the main factor of innovative transformations in educational and scientific activity of society is connected with public entrepreneurial mentality and national recognition of the role of universities in economic, scientific and technological development of countries. A favorable legislation to support academic entrepreneurship and commercialization of R & D results is also necessary and very important.
 - the willingness and readiness of the teams of research and other types of universities to academic entrepreneurship; the presence of entrepreneurship leaders and employees of the university, the necessary entrepreneurial traits of character, knowledge and skills in the field of entrepreneurship;
 - the existence of supply and demand markets in the field of academic (educational, scientific and engineering);
 - the awareness of the necessary transformational conditions by the university communities (according to B. Clark), innovation policy and innovation relations, as well as corporate entrepreneurial culture;
 - the cooperation of universities with industry and business with the effective support of governments; economic efficiency of university (academic) entrepreneurship;
 - the availability of diversified sources of financial revenues to the HEI budget;
 - the endowment institute;
 - the commercialization of R & D results, transfer of new and introduction of new technologies, creation of spin-offs and start-ups of companies (small enterprises) with the direct participation of employees, students and graduates of universities.
4. The prerequisites for innovative changes in higher education are the formation and development of university entrepreneurship under the influence on:
- the globalization processes of society transformation;
 - the new societal challenges to raise the level of education of the labor resources and the quality of their professional qualifications due to the sharp increase in knowledge and significant complication of production and technological processes;
 - the reforming higher education systems and changing the paradigm of training specialists in accordance with current socio-economic needs of society and market requirements;
 - the reduction of budget funding for universities, colleges and other types of universities;
 - the need for competitive financial support for highly qualified university staff, statutory activities of universities, the implementation of fundamental and applied research and development of the material and technical base and necessary infrastructure of universities;
 - the extending the mechanisms and foundations of a market economy to humanitarian spheres.

The preconditions for such changes are:

- the new expanded role of universities and other types of universities and the need for their financial independence;
- enhancing the socially beneficial role of entrepreneurship and its extension to all spheres of human activity;
- the improving and disseminating business education and more.

5. The main task of innovative development of higher education in any country is creation of the necessary conditions for a direct purposeful organizational-economic, scientific-educational and engineering-technological activity aimed at the formation of a knowledge society with an innovation-oriented type of economy of the state.

The main tasks of innovative academic (university) entrepreneurship are:

- production and capitalization of new knowledge;
- quality implementation of R&D with further effective commercialization of the results;
- widespread dissemination (transfer) of new knowledge, R&D results and advanced technologies;
- development of innovation activities of universities;
- development, implementation of concepts and implementation of methods, technologies and techniques of innovative economic and social development of local communities, regions, country;
- contribution to national economic growth, national GDP and the competitiveness of countries' economies; development and dissemination of a new type of entrepreneurial activity in the intellectual sphere—academic entrepreneurship in universities;
- promoting effective entrepreneurship education and entrepreneurship education development;
- promotion of financial self-sufficiency and independence of higher education institutions, raising the level of material support of teaching staff and other employees of higher education institutions.

6. It is advisable to consider the ways to further innovative development of the higher education:

- introduction of the institute of innovative academic (university) entrepreneurship;
- development of a sector focused on academic entrepreneurship of non-profit and for-profit universities with the participation of private capital;
- development of an endowment institute for the financial support of leading research universities in entrepreneurship;
- granting at the legislative level full autonomy of universities for independent choice of development strategies, directions of statutory activity and achievement of financial independence;
- introduction of the institute of state (budgetary) and private (independent) project financing in the field of higher education, organization of state support for cooperation between universities and industry (according to the model of “Triple helix” by H.Etzkowitz).

7. “Academic capitalism” [5–6] and “university entrepreneurship” [7–13] can be defined as economic categories that have their own characteristic, related to the capitalization and commercialization of intellectual products — new knowledge, technologies, teaching methods. “Academic capitalism” is a new economic and social environment in which scientific institutions and systems of higher education and all universities of the world in the late XX — early XXI centuries exist, and which includes “university entrepreneurship” as an intellectual type of entrepreneurial activity of researchers, professors — teaching staff, engineers, technologists, designers and university students.

It is necessary to study, summarize experience and describe the theoretical foundations and practical provisions of innovation activity in the field of higher education (we mean — the university education) from the already known innovative activity in the field of higher education. The theoretical foundations and practical provisions of innovation activity in the field of higher (university) education it is advisable to distinguish as a separate scientific direction in the sphere or field (sector) of higher education. Authors propose to introduce a new scientific direction in the sphere or field (sector) of higher education with a new scientific term — “Innovatics of higher education” or “higher education innovatics”. The use of the term “higher education innovatics” may be appropriate to designate a separate scientific direction in the field (or system, or field, or sector) of higher education by analogy with the scientific areas “Fundamentals of Higher Education”, “Theory and Practice of Higher Education”, “Economics of higher education” etc. However, at the same time — differ from other scientific areas in the field of innovation (innovative activity).

By definition, the theoretical foundations and practical provisions of the new scientific direction in the sphere of higher education — the *innovatics in higher education* has to include a complex of innovative changes in such inherent in higher education types of activities as:

- teaching, training, study;
- scientific and R & D activities, new technic and technologies development, construction and design creativity;
- cultural and moral development, upbringing of human values;
- education of honesty and justice, patriotism and peacefulness;
- instilling love and tolerance for one’s neighbor, mercy and charity, compassion;
- engineering, technical, informational activities;
- financial and economic support of the educational process and R&D, operating and business expenses, development and expansion of activities;
- inventive and patent-licensing activities, technology transfer;
- academic or university entrepreneurship;
- sports, recreational, festive and extracurricular activities;
- and other types of activities of universities, colleges and other institutions related / involved / associated with higher education.

Thus, innovatics in higher education (as the complex of innovations in the whole sphere of higher education) includes innovative changes in almost

all areas of higher education to enhance and/or improve the quality training of professionally prepared and responsible citizens of the modern community and for development of university R & D. These can be useful for reforming the national higher education system of Ukraine and for the development of a new scientific direction in the field of higher education.

We have researched and developed the foundations and concepts the “innovatics” in higher education based on general theories of innovation activity of other spheres and fields of human activity. Innovatics in higher education should comprehensively promote the following activities:

- to study the laws of the processes of development and formation of innovations, introducing new solutions to existing problems;
- to research change management mechanisms;
- to study and propose ways to overcome resistance to innovations in the field of higher education, pedagogical, scientific and engineering activities,
- to develop mechanisms for human adaptation to innovative changes,
- to study the use and dissemination of innovative flows,
- to promote and prove the benefits of innovation, the impact of innovation on the development of competition in higher education and science, as well as on accelerating and improving the development of higher education and science in the state as a whole.

Authors think that the subject of higher education innovatics has to be the principles, laws and consistent pattern of innovation processes in higher education and science as a socio-economic system of humanitarian policy of the JNECU. Including models and methods of description, research, organization and management of innovative activities (educational, pedagogical, scientific, technical, organizational and economic) at the macro level (national innovation system of higher education and science), meso level (industry and regional innovation systems and innovation clusters of education and science), and micro levels (strategies for innovative development of individual HEIs, scientific institutions, enterprises and organizations of higher education and science). In higher education, innovatics, as a scientific field, can be distinguished two complementary components: *theoretical innovatics* and *applied*.

Theoretical innovations of higher education should solve problems of creation and development of scientific methodology of innovation in higher education and science, theoretical problems of synthesis of innovatively complex organizational and technical systems (new knowledge, ideas, pedagogical methods, techniques, technologies, inventions, discoveries, etc.). *Applied* higher education innovatics refers to the direction of innovation in solving problems of planning, organizing and implementing innovations in the higher education system. The task of *applied* innovations of higher education should be to solve the organizational and legal issues of innovation, the creation and implementation of innovative projects, etc.

The expected best result of innovative research and its implementation in the field of higher education is the achievement of practical effect for the welfare of the state, humanity as a whole.

The main areas or sections of higher education innovatics in the field of humanitarian policy of the JNECU including intangible production, which is

a sphere of social production in which are produced intangible services: retail, public catering, passenger transport and communication (serving the public), household services, health care, etc., and spiritual values: education, upbringing, culture, art, etc. should be:

- theoretical foundations of pedagogical (pedagogical innovations), scientific and technical (innovations of scientific and technological revolution) and organizational and economic innovation activity in the higher education system;
- theoretical foundations for the formation of innovative corporate entrepreneurial culture in the higher education system;
- models and modeling (including economic) of innovation processes;
- organization and management of innovation development and innovation activity;
- state regulation of innovation activity;
- management of innovative business, incl. — university or academic entrepreneurship, spin-offs and start-ups;
- management of innovative projects;
- management of investments in innovative projects;
- commercialization of the results of scientific, technical and creative activities;
- human resources management in the process of innovative development of socio-economic system;
- managing risks in innovation;
- Technical marketing (early-stage marketing of a product or technology);
- logistics of innovation processes;
- management of intellectual property.

The innovative development of higher education can be understood as state-directed structural restructuring and the implementation of qualitatively new transformational transformations in the field of higher education and science in the humanitarian policy system of the JNECU based on the effective activation and stimulation of innovative activity in this area.

Transformations can be carried out based on the latest scientific achievements and theoretical and methodological foundations, under the clear legislative and executive control of state and economic bodies, in an effective system of organization and management. The strategy of structural adjustment of the economy of higher education can be based on the principles of self-organization and the application of theoretical and practical achievements of economic science.

Innovative activity in the field of higher education and science is the process of creating, implementing and disseminating in the practice of higher education, scientific and engineering activities of new ideas, means, scientific, engineering, pedagogical, organizational and managerial and economic methods and technologies. Because of which, the achievement indicators of the structural components of the higher education system, scientific and technical activities and scientific services are increased and its transition to a qualitatively higher level takes place.

This activity:

- is based on theoretical and methodological principles of pedagogical, scientific, technical and economic innovation of higher education;
- is aimed at transformational transformations of the higher education system;
- aims at the innovative development of higher education and science;
- is carried out to solve the strategic task of the humanitarian sphere of the JNECU — further building the information society of knowledge with an innovation-oriented type of economy.

Innovations in higher education and science are related to:

- the formation and accumulation of new knowledge;
- the use and commercialization of research and development results;
- the transformation of R & D, other scientific and technological developments into new or improved products, technologies, services introduced on the market, into a new or improved technological process used in practice, or a new approach to social services;
- the formation and accumulation of intellectual capital and the formation of human capital;
- the formation of entrepreneurial mentality and corporate entrepreneurial culture in subjects of innovation activity in the higher education system;
- the using new tools, methods and technologies to accelerate the economic growth of society.

The objects of innovation activity in the field of higher education and science are obviously:

- the innovative programs and projects;
- the new knowledge and intellectual products, educational and scientific services;
- the infrastructure of higher education and science in the humanitarian system of JNECU, university (academic) and intellectual entrepreneurship;
- the organizational and technical decisions of an economic, administrative, commercial or other (non-productive) nature that substantially improve the structure and quality of the humanitarian policy of the JNECU (non-production and social sphere);
- the new experimental designs and innovative solutions of engineering and technical character, innovative technologies for production of new products (services);
- the mechanisms of formation:
- the markets for educational and scientific services;
- the manpower required qualifications,
- the education of employees of the entrepreneurial mentality and integrated corporate entrepreneurial culture;
- the cooperation of the triad “University — Industry (Business) — Government (State)”.

The subjects of innovation activity in the field of higher education and science are individuals or legal entities (HEIs, scientific institutions, structural units of the educational and scientific system), which carry out innovative activity or attract property and intellectual values, invest their own or borrowed funds in the implementation of innovative JNECU humanitarian policy projects.

Innovation in higher education and science is designed to produce an innovative product, new service, innovative technology, methodology or new solution. An innovative product is a research or experimental design development of a new technology (including information technology) or products with the production of experimental designs or experimental batches.

Innovative activities in higher education directly affect the intellectual and socio-economic development of states. The main task of innovative development of the higher education sphere of Ukraine should obviously be considered a direct purposeful organizational-economic, scientific-educational and engineering-technological activity aimed at the formation of a knowledge society with an innovation-oriented type of economy of the state.

This includes:

- Accelerated formation of new knowledge, progressive innovative technologies, innovative resource sources, materials, means of production, forms of consumption and distribution of manufactured products and services.
- Ability to produce innovative products and services using global advanced technologies and advanced techniques (advanced techniques), which is becoming a dominant source of competitive advantage. An innovation-oriented economy is characterized by distinctive (special and distinct) producers and a high share of services in the economy and is sufficiently resistant to external influences. A distinctive feature of countries with an innovation-oriented economy is the production and export of new global knowledge (technologies, methods and techniques) necessary for the development of innovation and further socio-economic growth of countries).

Recall that the innovation-oriented stage of economic development of the state is characterized by an increase in entrepreneurial activity, including — an increase in the role of intellectual entrepreneurship. For over a century, there has been a tendency to increase the intellectual level of economic activity, which has been manifested in almost all industrialized countries, ranging from small firms to large organizations.

- Advance of intellectual capital. The world economic system of the late XX — early XXI centuries is characterized by a new paradigm of economic development based on a significant reduction in the role of material and resource components of social production and an increased role of the intellectual component. Knowledge production, distribution and use now form the basis of a knowledge-based economy, characterized by the growing interconnection between capital markets and emerging technologies, and the global nature of knowledge creation and use. In new economic conditions, purposeful formation of innovative potential, in-

crease of intellectual capital and their competent use becomes the basis of economic growth.

- Formation of national human capital. The base of the knowledge society is a highly educated nation with specialists of the necessary level at all levels of functioning of the state system.

The main directions of innovative development of the sphere (system) of higher education include:

- Establishment of an “entrepreneurial mentality” in Ukrainian society through active promotion of entrepreneurial activity as a mechanism of self-realization of a person and creation of new jobs. The state support of all types of entrepreneurship as the main factor of economic growth of the state is necessary. Also it is needs a strengthening of economic and entrepreneurial education, teaching the basics of economic knowledge and entrepreneurship vocational training, courses of theoretic and practical training, practical life-long entrepreneurship training..
- Widespread introduction, with the state support of innovative “academic or university entrepreneurship”, intellectual entrepreneurship, creation of legislative and regulatory acts to stimulate invention, development of research and development, implementation and commercialization of the results of scientific and technical activities.
- Giving broad (full) autonomy to universities of all types and forms of ownership.
- Strengthening the role of “science” of research universities.
- Integration of university science with academic and sectoral science — for example, on the basis of amalgamation or merger of HEIs with academic and sectoral research institutes, laboratories, etc. with the aim of forming educational and scientific associations, scientific parks and techno parks with the prospect of further cooperation with industry (business) and creation of techno-policies and educational-scientific-industrial entities (associations, scientific-grads, regional innovative educational-scientific-industrial complexes). Creation and development of incubators, spin-offs and start-ups of venture capital companies.
- Strengthening of the role of the state in support of the triad of society “University — Business — Government”, where the core of innovation is the university, and each of the three institutions, in addition to its traditional functions, partially begins to fulfill the functions of others. Establishment of independent institutions for licensing and accreditation of HEIs activities. Creating new forms of budget financing for higher education and research, granting grants and public procurement solely on a competitive basis with the involvement of members of the public and the media.

The main stages in the implementation of innovative development of higher education include:

- Formulation and concretization of scientifically grounded innovative changes and directions of their implementation.
- Formation and concretization of scientifically grounded innovative changes and organizational principles of their implementation.

- Science-based calculation of material costs for the introduction of innovative changes.
- Creating the necessary economic and organizational conditions for effective implementation of innovative changes.
- Realization of innovative changes, their constant updating and improvement.

Based on our studies as to world experience, it can be argued that major innovative changes in the higher education system can occur in objectively defined main areas. Next, let's look at the main directions in which innovative changes in higher education are taking place and the main (desired) results (see Fig. 1):

- New content of education: formation of a new content of education aimed at preparing a person for self-realization and independent living in society.
- New learning technologies: development, creation and implementation of innovative learning technologies; general and inclusive entrepreneurial and environmental education; training in life protection, IT and cyber security methods in all spheres of human activity.
- New curricula: use of methods, techniques, tools implementation of new curricula and plans.
- Comfortable conditions: creating comfortable conditions for self-determination in the learning process.
- Changes in the way they work and the way they think: Encouraging changes in the way they act and the way they think about teachers, students and students, changes in the relationship between them, creating and developing innovative teams in educational institutions at all levels.
- Educating interest in R&D: educating young people with an interest in research and development by engaging in scientific and design work, striving for search, inventions and discoveries.
- Diversification of sources of financing, attraction of private capital: diversification of ways and sources of financing, search for new sources of financial support, creation of innovative funds of financial and economic and logistical support for education, wide involvement and use of private capital.
- Education (upbringing) of interest in academic (university) entrepreneurship, creation of conditions for entrepreneurship in HEI: education and stimulation of interest in academic (university) entrepreneurship by all members of the HEI team, commercialization of the results of educational, research and engineering activities, creation of the necessary conditions (logistical, legal, incentive and reward systems) for the motivation and practical implementation of educational, scientific, technical and technological entrepreneurship in HEI.
- Creation of organizational and legal conditions for commercialization of educational and scientific services and R&D results: creation of the necessary legal framework, support at the state level of measures for

commercialization of the results of educational and scientific activities in the field of higher education, support of academic entrepreneurship.

- Dissemination of academic (university) entrepreneurship, innovative entrepreneurship-type HEIs, enhancement of the role of intellectual entrepreneurship in higher education as a factor of serious economic growth.

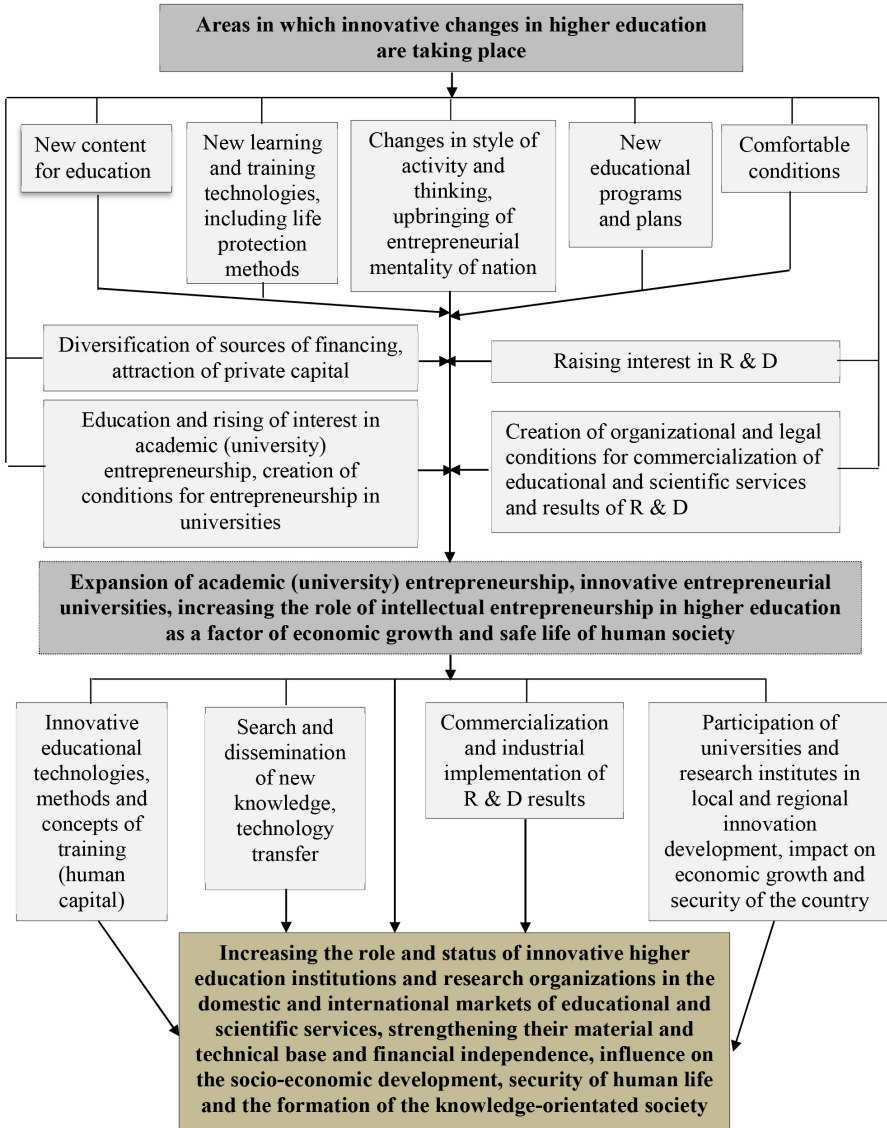

Fig. 1. Areas in which innovative changes in higher education are taking place and the main (desired) results

The implementation of such innovative changes and transformational transformations in the higher education system should lead to:

- dissemination and promoting of innovative academic (university) entrepreneurship in the field of higher education;
- creation of innovative HEIs and business-type scientific institutions;
- enhancing the role of innovative intellectual entrepreneurship, linked to the production of innovative products, technologies and services through the use of new knowledge and based on high-level intellectual activity;
- accelerating the economic growth of the country and increase its competitiveness on the world stage.

The result of the active expansion of academic (university) entrepreneurship, the activities of innovative universities of entrepreneurial type, the enhancement of the role and importance of intellectual entrepreneurship in higher education should be:

- Innovative educational technologies, training methods and techniques.
- Search, acquisition and dissemination of new knowledge, technology transfer.
- Commercialization and industrial implementation of R & D results.
- Participation of universities and research institutes in local and regional innovation development influence on the economic growth and security of the state/country.

The most important results of such innovations are the enhancement of the role and status of innovative HEIs and research organizations in the domestic and international markets of educational and scientific services, strengthening their material and technical base and financial independence, influence on the socio-economic development, security of human life and the formation of the knowledge-orientated society.

Conclusion. Summarizing the results of a comprehensive study of the innovation in university education as a factor of sustainable development of Ukraine it is necessary to note the very slow reform of Ukrainian higher education and the lack of effective innovation. Ukraine needs the development and state legislative support of academic entrepreneurship. It is necessary to strengthen the cooperation of universities with the institutes of the NAS, as well as with business and the manufacturing sector. It is necessary to introduction of the institute of state (budgetary) and private (independent) project financing in the field of higher education, organization of state support for cooperation between universities and industry — according to the model of “Triple helix” by H.Etzkowitz [10–15].

As to the need for implementation and state support in academic or university entrepreneurship in Ukraine [5–13], it should be noted that entrepreneurial universities operate in the higher education system under the current market laws of the economic system, interact with the internal forces of the surrounding society (responding to its challenges and requests), are influenced by the globalization pressure of the world community.

One of the most important functions of higher education in Ukraine is the development and providing of training programs on environmental management methods and protecting the lives of its citizens. Due to the weak development of IT and the insufficient use of modern cyber protection measures, the economy, banking, financial and other spheres of the country's life are under constant threat. In article [17] posits that the first approach to develop a culture of Cyber and Information Technology for Ukraine's overall economic and strategic security should begin with the development and implementation of Cyber Financial Crimes Mitigation training not only for students but also for the senior managers and executives of Ukrainian enterprises. Because Cyber Financial Crimes have the most direct impact to that group and they have the means to address it, they are the group who can impart a culture of IT and Cyber Security to Ukrainian society and leadership.

The theoretical foundations and practical provisions of innovation activity in the field of higher (university) education in Ukraine it is advisable to distinguish as a separate scientific direction in the sphere or system of higher education. Authors propose to introduce a new scientific direction in the sphere or system of higher education with a new scientific term — “Innovatics of higher education” or “higher education innovatics”. By definition, the theoretical foundations and practical provisions of the new scientific direction in the sphere of higher education — the innovatics in higher education must include a complex of innovative changes in the inherent to higher education types of novate activities. The further development and improvement of the innovative scientific direction of higher education — the “innovatics in higher education” is also of interest and scientific sense.

References

- [1] *Governmental Strategies and Innovation in Higher Education*. 1989 / Ed. Frans A. Van Vught, Michigan University, Jessica Kingsley Pub., 232 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Governmental_Strategies_and_Innovation_i.html?id=BYqdAAAAMAAJ&redir_esc=y [accessed Jan 14 2020].
- [2] Blouin, R. A., et al. 2009. Roles of Innovation in Education Delivery / R. A. Blouin, W. H. Riffée, E. T. Robinson, D. E. Beck, C. Green, P. U. Joyner, A. M. Persky, G. M. Pollack. *Am. J. Pharm. Educ.* Dec 17, 73(8), 154 URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2828315> [accessed Jan 29 2020].
- [3] Tierney, W. G., Lanford, M. 2016. *Conceptualizing Innovation in Higher Education* / W. G. Tierney, M. Lanford, M. B. Paulsen (ed.), Higher Education: Handbook of Theory and Research — Springer International Publishing Switzerland, 40 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/303208037_Conceptualizing_Innovation_in_Higher_Education [accessed Jan 10 2020].
- [4] OECD. 2016. *Innovating Education and Educating for Innovation: The Power of Digital Technologies and Skills*, OECD Publishing, Paris, 150 p. URL: <http://www.oecd.org/education/cei/GEIS2016-Background-document.pdf> [accessed Jan 22 2020].

-
- [5] Slaughter, S., Leslie, L. 1997. Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University / S. Slaughter, L. Leslie. — Baltimore, MA, U.S.A.: The John Hopkins University Press, 276 p.
- [6] Slaughter, S., Rhoades, G. 2009. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education / S. Slaughter, G. Rhoades. — U.S.A.: The Johns Hopkins University Press, 384 p.
- [7] Clark, B. R. 1998. *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations* / B. R. Clark, Oxford: Pergamon-Elsevier Science, 180 p.
- [8] Clark, B. R. 2000. Collegial Entrepreneurialism in Proactive Universities: Lessons from Europe / B. R. Clark // *Change: The Magazine of Higher Learning*, Vol. 32, Is. 1 (Jan/Feb), P. 10–19. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00091380009602704> [accessed Feb 9 2019].
- [9] Clark, B. R. 2004. *Sustaining Change in Universities. Continuities in Case Studies and Concepts*. The Society for Research into Higher Education & Open University Press / B. R. Clark, SL6 2QL, England: McGraw-Hill, 232 p.
- [10] Etzkowitz H. 2003. Innovation in Innovation: The Triple Helix of University — Industry — Government Relations. *Social Science Information*, Vol. 42, Is. 3, P. 293–337. URL: https://www.researchgate.net/publication/249733214-Innovation_in_Innovation_The_Triple_Helix_of_University-Industry-Government_Relations [accessed Jul 16 2019].
- [11] Etzkowitz H. 2008. *The Triple Helix: University — Industry — Government Innovation in Action* / H. Etzkowitz. — New York & London: Routledge, Taylor & Francis Group, 164 p.
- [12] *The Age of Knowledge: The Dynamics of Universities, Science and Societies*. 2012. Ed. H. Etzkowitz with Dzisah. Leiden: Brill, 360 p.
- [13] The Capitalization of Knowledge: A Triple Helix of University — Industry — Government. 2011. / Ed. H. Etzkowitz with Viale, *Studies in Higher Education*, Vol. 36, Is. 6, P. 746–747. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03075079.2011.594602> [accessed May 12 2019].
- [14] Etzkowitz, H. 2019. Is Silicon Valley a global model or unique anomaly? / H. Etzkowitz, *Industry and Higher Education*, Vol. 33, Is. 2, P. 83–95 URL: [urlhttps://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0950422218817734](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0950422218817734) [accessed Jan 06 2020].
- [15] Cadorin, E., Klofsten, M., Albahari, A., Etzkowitz, H. 2019. Science Parks and the Attraction of Talents: Activities and Challenges / E. Cadorin, M. Klofsten, A. Albahari, H. Etzkowitz // *Triple Helix Journal*, September 2019, P. 1–33. URL: https://www.researchgate.net/publication/336278817-Science_Parks_and_the_Attraction_of_Talents_Activities_and_Challenges [accessed Jan 29 2020].
- [16] Grajek, S. 2020. How Colleges and Universities Are Driving to Digital Transformation Today / by S. Grajek, *EDUCAUSE Review* Special Report (January 27, 2020) URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/1/how-colleges-and-universities-are-driving-to-digital-transformation-today> [accessed Apr 20 2020].
- [17] Debbins, P. 2019. Securing Ukraine through Cyber Financial Crimes Mitigation / P. Debbins // *BESLI*, Vol. 2019, Is. 3, P. 25–30. URL: <https://www.concordia.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/besli-volume-2019-issue-003.pdf> [accessed Jan 31 2020].

PROFESSIONAL TEACHER'S COMPETENCE IN THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

*Svitlana Ryabchenko*¹

Abstract. This article is devoted to the problem of professional competence formation of future teachers in today's dynamic educational environment that actively develops. In the article the multifaceted definition of "competence" is emphasized, the algorithm of personality formation of competent professionals is outlined, basic types of training are selected, that lay the foundation of professionalism, pedagogical conditions of readiness of teachers to work with gifted students are generalized.

Keywords: education, teacher, competence, training, personality and professionalism

At the present stage of development of society and the formation of educational environment there is necessity of qualitatively new teacher training which would allow to combine fundamental professional base knowledge with innovation thinking and practice-oriented researching approach to solving of educational problems. Social and economic changes taking place in the social development of Ukraine make new demands on education to ensure the establishment of a democratic society, and adapting the educational system to the standards of European educational environment.

Professional competence as a quality of a personality has been forming throughout life. Initial professional knowledge, skills, values are founded in school age. Entering a higher education institution, applicants have different levels of knowledge, life experience, values. The task of the university is to prepare highly qualified specialists in the chosen field of profession.

The essence of professional competence is to build on the basis of general education of professionally important for the individual and society qualities that will more fully realize themselves in certain types of work.

The essence of the concept of "competence" integrates a number of definitions of various researchers. For example, N. Bahramova [4] believes that the ability, based on knowledge, education and life experiences, values and aptitudes that can effectively solve problems and tasks arising in real situations of everyday life. According to John Ravenna the competence is a specific capability that is necessary for effective implementation of specific actions in a particular subject area and includes highly specialized knowledge, specific subject skills, and ways of thinking and understanding of responsibility for their actions. [17]. A. Slastenin considers the competence as an integrated de-

¹ National University "Chernihiv Kolehium T. H. Shevchenko"
svetlanaryabchenko04@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5376-5443>

scription of business and personal qualities of specialist, reflecting not only the knowledge, skills and experience, but social and moral position of the individual [19].

Recently, widespread in terms of scientific debate is the issue of renewal of training future teachers. The school is responsible to society for the quality of graduate education because the level of general education is the basis of common human culture, style of thinking, worldview and spiritual development. In this context, the researchers raise the problem, what is the need-based updates, and take as a basis the contradiction between the increasing demands of society for the individual and the professional competence of teachers and insufficient level of his practical training, personal and technological focus of its activities. Teacher's competence depends largely on practical training. In addition, the teacher's activities in practice should not be directed to a simple transfer of knowledge and the personal development of the child and focus on the needs of the modern school.

Becoming of competent education during the high school training is carried out in accordance with the trajectory of professional and methodological development: information (formation basic knowledge), → training (working out of activities ways at practical lessons in methods) → practice (pedagogical and educational practice, training course and qualification work) → professional self-development based on innovation and information skills. The outlined trajectory points out movement from knowledge to skills and then to scope and competence. Among the knowledge and experience that are formed in achieving individual competence, skills of self-education, critical thinking, self-study, self-organization and self-control, work in a team, the ability to predict the results and consequences of different solutions, find, formulate and solve the problem. Basic knowledge and skills at each level are complemented by meaningful variable component, with each student the individual content of this component.

M. Zyazyun notes that important heritage education of the twentieth century is the triumph of individuality. This means the rise of individual responsibility, that the rise of the cultural level of the individual and the professional [23]. On these grounds the attention is focused on pedagogical knowledge in the training of future teachers.

The essence of the changes taking place today in modern higher education is due to the transfer of science and higher education institutions on the path of market development. High School is to offer the market a model of teacher, it waits, not one that was constantly trained for decades. Therefore, the efforts of lecturers should be directed at upgrading of teacher's training, conversion training on cognitive principle-centered basis, the formation of a competent teacher.

The emphasis should be directed to the substantial components of the training: personal and humanitarian organization; systemic vision of the results of educational activities; psycho-pedagogical diagnosis; formation of reflective and communicative culture; mastering the technique of creative work and innovation; development of organizational capabilities and management of the educational process. In the learning process priority should be independent and individual work of students. [18].

There currently is an abundant knowledge-base to inform us that in schools teachers play the critical role in student learning and achievement. Research reveals that how teachers instruct and these interactions with students is the cornerstone around which to build effective schools. A summary of the available studies accumulated over the past 40 years on a key education driver, teacher competencies offers practical strategies, practices, and rules to guide teachers in ways to improve instruction that improves student performance and the quality of the work experience. Four groupings of these competencies can help organize and simplify for teachers what they need to master to maximize their performance: classroom management, instructional delivery, formative assessment, and personal competencies. These four categories also provide the essential core around which decision makers can construct teacher preparation, teacher hiring, teacher development, and teacher and school evaluations.

According to the Law of Ukraine “On Education”, the Law of Ukraine “On General Secondary Education” the National Doctrine of Education, the State Program “Teacher”, the leading position is that the teachers should engage in self-improvement and self-educational activities to improve their level of professional skill. However, the transition to a new educational paradigm should not be limited to a simple increasing in the length of training courses or education. It is essentially about achieving other goals of education, which is to achieve a new level of education of the individual and society as a whole. It should be noted that the new paradigm does not cancel the previous one, it seemed to absorb the usual priorities and declares a higher quality of education.

To base on studying of local researchers, teachers and trainers we outline algorithm of personality formation of competent professionals in the pedagogical university:

- *the first step* is awareness of career choices, learning pedagogical axioms and acquisition of basic professional skills, consolidating of key competencies that are necessary for further learning and self-improvement;
- *the second stage* is gaining a wide range of pedagogical knowledge, forming worldview, acquiring professional skills and the basics of pedagogical skills;
- *the third stage* is the development of analytical skills system, the choice of methodological guidelines, the implementation of pedagogical skills;
- *the fourth stage* is the development of pedagogical creativity on the basis of self-identity, which is based on acquired knowledge and experience, and professional skills develop to intuitive and empathive level [16].

An important factor throughout each stage is the organization of continuity and relationship between all curriculum disciplines for teacher’s training. In addition, the study of each discipline should be focused on the area of maximum personal professional development.

According to the requirements of modern education are distinguished basic types of training that should lay the foundation of professionalism:

- methodological (implementation of general approaches to the process of professional development, development of methods and technologies);
- psychological (the creation of a system to preserve the mental health of the educational process, the development of communication skills, relationships correction);

- pedagogical (mastering of technology, built on the idea of social responsibility, identifying interests and inclusion in relevant activities);
- didactical (knowledge of the theoretical foundations of modern lessons; the ability to select a set of teaching methods, using of innovative educational technologies, the ability to organize their activities and to adequately evaluate the results of these activities);
- methodical (mastering of content planning, using of ICT, innovative activities);
- managerial (mastering of lessons planning, organizing of own activities and training subjects, monitoring and diagnostics of educational achievements, analysis of results);
- valeological (organization of personal-centered learning based on individual characteristics of students, diagnosis of individual health, implementation of remedial and rehabilitation measures for the preservation and strengthening of health, creating comfortable conditions for the participants of the educational process).

A separate important part of the educational program for professional training of pedagogical universities students is a teaching practice. Organization of students practice at all stages of education should be directed on ensuring of the continuity and succession for mastering the elements of professional activity.

Among the qualitative indicators in the training of future teachers much attention should be paid to the development of this criteria professionalism of the teacher as the abnotivity level, which is a comprehensive ability of the teacher to adequate perception, comprehension and understanding of the creative student or the student's ability to notice a child's talent and ability to provide it with the necessary psychological and pedagogical support [25]. So important pedagogical conditions of teachers training to work with gifted students should be:

- creativity, pedagogical skills of teachers who determine the effectiveness of their interaction with the students in developing their creative abilities;
- personal-centered approach to students training, which involves the formation of the whole person of the future teacher, taking into account the characteristics of individual development;
- availability in the content of educational subjects the material for training of creative teachers (creative tasks, work in the Internet, methods of field studies and experiments in the laboratory, training to take part in various competitions, Olympiads, methods of application of new technologies, etc.);
- didactic support the learning process (author manuals, video lessons, test authoring program);
- creating an atmosphere of partnership between students and teachers, provided by using of interactive learning technologies;
- introduction to the educational process researching problem and searching experimental teaching methods, which involve raising the creative activity of students;

- using of modern e-learning (electronic textbooks, reference books, encyclopedias, educational software, tests and books of problems) that increase interest in gaining knowledge [13].

Taking into consideration theoretical aspects of the teachers training to work with gifted children methodological principles of training, consisting in directing the educational process of high school the development of creative activity of students and use in the classroom methods of active learning (interactive, information, research) are determined [8].

The teacher always acts in specific situations, so important in the days of training in higher educational establishments to teach students to see the situation, analyze it, provide key ideas underlying the search for its solution, and develop design schemes and options for practical solutions. In such an approach activities such as teaching of pieces lesson, modeling elements of educational projects, solving educational problems, business games, auctions pedagogical ideas and teaching talent contests, contests of improvisation that are part of the total educational technology of formation of professional competence of future teachers are oriented [7].

Research confirms this common perception of a link and reveals that of all factors under the control of a school, teachers are the most powerful influence on student success [3,15]. What separates effective teachers from ineffective ones, and how can this information be used to support better teaching? We can now begin to build a profile of exemplary classroom instruction derived from effectiveness research [21,9].

Which competencies make the biggest difference? An examination of the research on education practices that make a difference shows that four classes of competencies yield the greatest results.

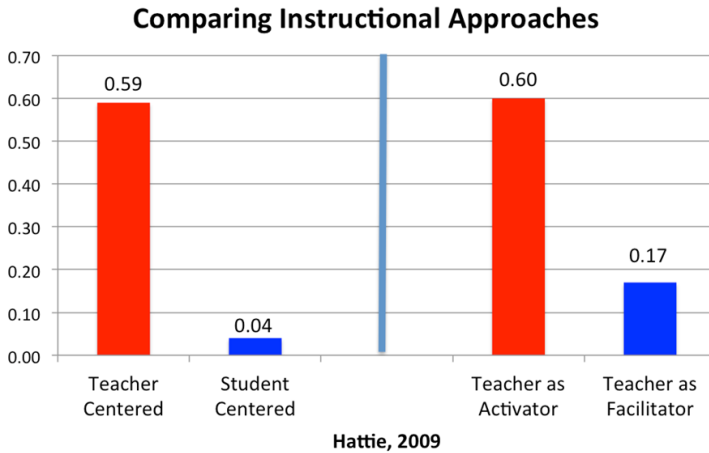
- 1) Instructional delivery
- 2) Classroom management
- 3) Formative assessment
- 4) Personal competencies (soft skills)

Further, the research indicates that these competencies can be used to organize the numerous specific skills and knowledge available for building effective teacher development.

Instructional delivery: Research tells us what can be expected from a teacher employing instructional strategies and practices that are proven to lead to increased mastery of lessons. Better learning happens in a dynamic setting in which teachers offer explicit active instruction than in situations in which teachers do not actively guide instruction and instead turn control over content and pace of instruction to students [9].

Is there a diverse set of practices that teachers can efficiently and effectively use to increase mastery of content for a variety of curricula? The structured and systematic approach of explicit instruction emphasizes mastery of the lesson to ensure that students understand what has been taught, become fluent in new material, and can generalize what they learn to novel situations they encounter in the future.

The following are hallmarks of an explicit approach for teachers [1, 11].

- 1) Teacher selects the learning area to be taught.
- 2) Teacher sets criteria for success.
- 3) Teacher informs students of criteria ahead of the lesson.
- 4) Teacher demonstrates to the students successful use of the knowledge/skills through modeling.
- 5) Teacher evaluates student acquisition.
- 6) Teacher provides remedial opportunities for acquiring the knowledge/skills, if necessary.
- 7) Teacher provides closure at the end of the lesson.

A common complaint of an explicit instruction approach is that it does not offer sufficient opportunities for students to build on acquired knowledge/skills in creative and novel ways that help them to assimilate the material. The reality is that all effective instruction, regardless of philosophy, must aid students in generalizing newly taught knowledge/skills in a context that is greater than a single lesson. An explicit model accomplishes the goal of building toward “big ideas” by first emphasizing mastery of foundation skills such as reading and mathematics, and then systematically introducing opportunities to integrate these critical skills in discovery-based lessons to maximize students’ experience of success.

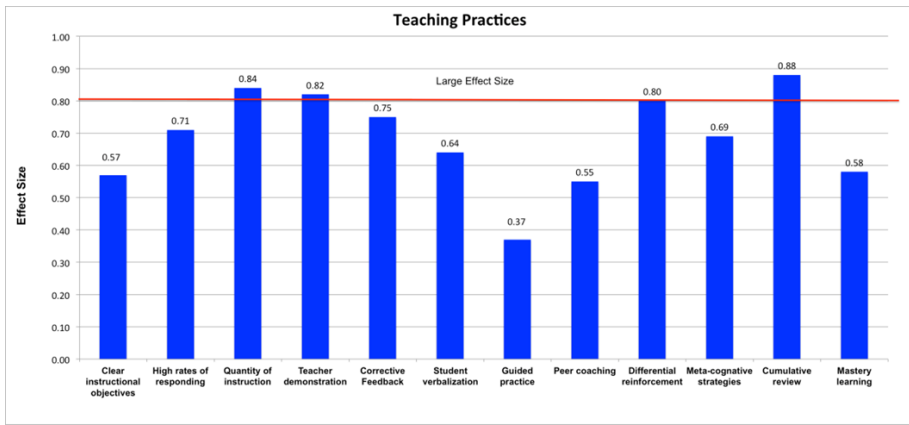
Effective explicit instruction practices include these features.

Well-designed and planned instruction: Instruction that is well planned moves students from their current level of competency toward explicit criteria for success.

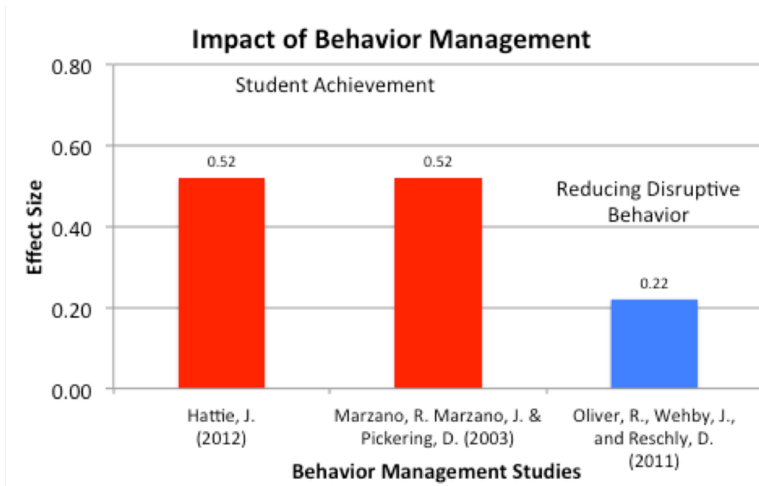
- Instructional design with clear instructional objectives: The teacher should present these objectives to students for each lesson.
- Scope and sequencing: The teacher should teach the range of related skills and the order in which they should be learned.

- Instruction that offers sufficient opportunities for successful acquisition:
 - High rates of responding for each student to practice the skill: The teacher should provide sufficient opportunities for unpunished errors and ample reinforcement for success.
 - Sufficient quantity of instruction: The teacher should allocate enough time to teach a topic.

Teaching to mastery: Students need to learn the knowledge/skills to criteria that are verified by teachers or students’ peers. Teaching foundation knowledge/skills that become the basis for teaching big ideas: Current lessons should be built on past knowledge to increase fluency and maintain mastery of material. The teacher should relate lessons to complex issues and big ideas that provide deeper meaning and give students better understanding of the content.

Classroom management: Classroom management is one of the most persistent areas of concern voiced by school administrators, the public, and teachers [24]. Research consistently places classroom management among the top five issues that affect student achievement.

To put it in perspective, classroom management was associated with an increase of 20% in student achievement when classroom rules and procedures were applied systematically [9].

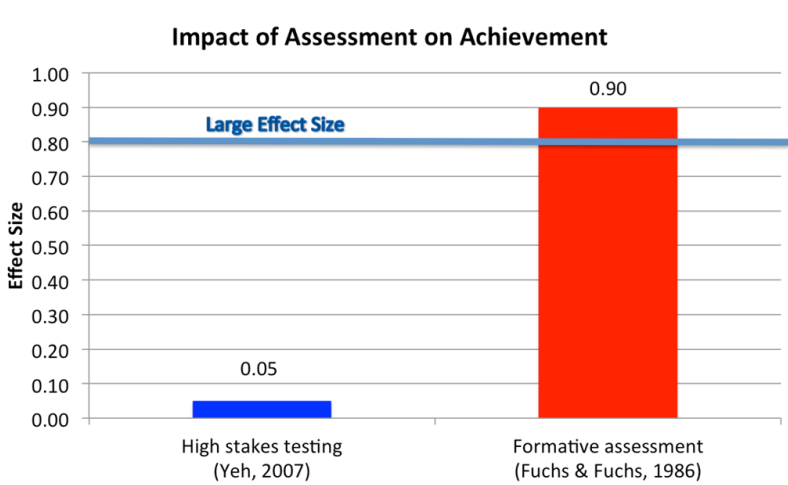
A good body of research highlights four important areas that classroom teachers should be proficient in to create a climate that maximizes learning and induces a positive mood and tone.

- 1) Rules and procedures: Effective rules and procedures identify expectations and appropriate behavior for students. To be effective, these practices must be observable and measurable.
 - Schoolwide rules and procedures: Clearly stated rules identify, define, and operationalize acceptable behavior specific to a school. These rules, applicable to all students, are designed to build pro-social behavior and reduce problem behavior in a school. They distinguish appropriate from problem behavior as well as specify consequences for infractions.
 - Classroom rules and procedures: Another set of clearly stated rules establishes acceptable behavior specific in a classroom. These rules need to be consistent with schoolwide rules, but may be unique to meet the needs of an individual classroom.
- 2) Proactive classroom management: These are the practices that teachers and administrators can employ to teach and build acceptable behavior that is positive and helpful, promotes social acceptance, and leads to greater success in school. The key to proactive classroom management is active teacher supervision. The practice elements that constitute active supervision require staff to observe and interact with students regularly. The goal is to build a positive teacher-student relationship by providing timely and frequent positive feedback for appropriate behavior, and to swiftly and consistently respond to inappropriate behaviors.
- 3) Effective classroom instruction: The key to maintaining a desirable classroom climate is to provide students with quality instructional delivery aligned to the skill level of each student. This enables students to experience success and keeps them attentive.
- 4) Behavior reduction: These practices, designed to reduce problem and unacceptable behavior, are employed in the event the first three strategies fail. Behavior reduction strategies include giving students corrective feedback at the time of an infraction, minimizing reinforcement of a student's unacceptable behavior, and guiding students in how to behave appropriately.

Formative assessment: Effective ongoing assessment, referred to in education literature as formative assessment and progress monitoring, is indispensable in promoting teacher and student success. It is frequently listed at the top of interventions for school improvement [20].

Feedback, a core component of formative assessment, is recognized as an essential tool for improving performance in sports, business, and education. [9]. identified feedback as the single most powerful educational tool available for improving student performance, with a medium to large effect size ranging from 0.66 to 0.94.

Formative assessment consists of a range of formal and informal diagnostic testing procedures, conducted by teachers throughout the learning process, for modifying teaching and adapting activities to improve student attainment. Systemic interventions such as Response to Intervention (RtI) and Data-Based Decision Making depend heavily on the use of formative assessment [9,14].

The following are the practice elements of formative assessment [6]. Assessment: (Effect size 0.26) Assessing a student's performance throughout a lesson offers a teacher insight into who is succeeding and who is falling behind. It is important that teachers collect and maintain data gained through both informal and formal assessments.

- 1) Data display: (Effect size 0.70) Displaying the data in the form of a graphic has a surprisingly powerful effect on formative assessment's usefulness as a tool.
- 2) Data analysis following defined rules: (Effect size 0.90) Formative assessment is most valuable when teachers use evidence-based research and their own professional judgment to develop specific remedial interventions, before it is too late, for those falling behind.

Personable competencies (soft skills): An inspiring teacher can affect students profoundly by stimulating their interest in learning. It is equally true that most students have encountered teachers who were uninspiring and for whom they performed poorly. Unfortunately, effective and ineffective teachers have no readily discernable personality differences. Some of the very best teachers are affable, but many ineffective instructors can be personable and caring. Conversely, some of the best teachers appear as stern taskmasters, but whose influence is enormous in motivating students to accomplish things they never thought possible.

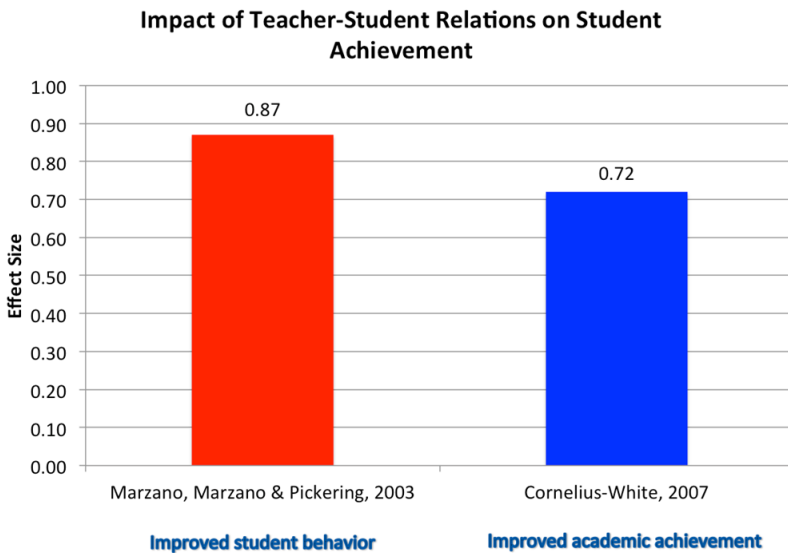
What soft skills do successful teachers have in common? Typically, the finest teachers display enthusiasm and excitement for the subjects they teach. More than just generating excitement, they provide a road map for students to reach the goals set before them. The best teachers are proficient in the technical competencies of teaching: instructional delivery, formative assessment, and

classroom management. Equally significant, they are fluent in a multilayered set of social skills that students recognize and respond to, which leads to greater learning [2]. These skills must be defined as clear behaviors that teachers can master for use in classrooms.

Indispensable soft skills include:

- 1) Establishing high but achievable expectations
- 2) Encouraging a love for learning
- 3) Listening to others
- 4) Being flexible and capable of adjusting to novel situations
- 5) Showing empathy
- 6) Being culturally sensitive
- 7) Embedding and encouraging higher order thinking along with teaching foundation skills
- 8) Having a positive regard for students

What does research tell us about personal competencies? Quantitative studies provide an overall range of effect sizes from 0.72 to 0.87 for effective teacher-student relations. Better teacher-student relations promote increased student academic performance and improve classroom climate by reducing disruptive student behavior [22,20].

Thus, we can state that the formation of teacher's professional competence in the pedagogical universities becomes more innovative direction. This is shown by researchers focusing on personality-oriented and systematic approach to training (which is the main characteristic features of general competence approach in education), on the basis of scientific, sequence integrity, independence and activity in teaching. It should be noted the presence of researchers' creation for the improvement of organizational and pedagogical conditions of future teachers training, including: using of new forms, meth-

ods, tools, educational technology, and new semantic filling material. However, many components are considered separately, independently of each other, which can not guarantee efficient as a result of formation of modern teacher's professional competence. So there is a need for a coherent, logical, structural and functional system that would integrate all components into a single process for gaining by students, professional competence of teachers.

References

- [1] Archer, A. L., & Hughes, C. A. 2011. *Explicit instruction: Efficient and effective teaching*. New York, NY : Guilford Publications.
- [2] Attakorn, K., Tayut, T., Pisitthawat, K., & Kanokorn, S. 2014. Soft skills of new teachers in the secondary schools of Khon Kaen Secondary Educational Service Area 25, Thailand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 112:1010–1013.
- [3] Babu, S., & Mendro, R. 2003. Teacher accountability: HLM-based teacher effectiveness indices in the investigation of teacher effects on student achievement in a state assessment program. Presented at the annual meeting of the American Educational Research Association (AERA), Chicago, IL, April.
- [4] Bahramova, N. V., Kolkova, M. K., Shishkin, J. P. 1999. Using of results for SRW for dimensioned development of professional competence for students of foreign languages faculties in pedagogical high schools. *Training of specialists in the sphere of education*. SPb, 7:187–197.
- [5] Cornelius-White, J. 2007. Learner-centered teacher-student relationships are effective: A meta-analysis. *Review of educational research*, 77(1):113–143.
- [6] Fuchs, L. S., & Fuchs, D. 1986. Effects of systematic formative evaluation: A meta-analysis. *Exceptional Children*, 53(3):199–208.
- [7] Klovak, G. 2003. Content and form of teacher and researcher training in the conditions of pedagogical university, *Mother School*, 12:46–49.
- [8] Knyazeva, O. V. 2009. Using of creative tasks in biology [introduction of personal-centered learning] *Biology and Chemistry at school*. 1:30–32.
- [9] Hattie, J. 2009. *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses related to achievement*. New York, NY: Routledge.
- [10] Jackson, P. W. 1990. *Life in classrooms*. New York, NY: Teachers College Press.
- [11] Knight, J. 2012. *High-impact instruction: A framework for great teaching*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- [12] Marzano, R. J., Marzano, J. S., & Pickering, D. 2003. *Classroom management that works: Research-based strategies for every teacher*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).
- [13] Mishnyova O. A. 2011. Organization of work with gifted pupils. *Biology*. 4(February):5–6.
- [14] Marzano, R. J., Pickering, D., & Pollock, J. E. 2001. *Classroom instruction that works: Research-based strategies for increasing student achievement*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).

-
- [15] Sanders, W. L., & Rivers, J. C. 1996. Cumulative and residual effects of teachers on future student academic achievement. Knoxville, TN: University of Tennessee Value-Added Research and Assessment Center. Retrieved from <http://heartland.org/policy-documents/cumulative-and-residual-effects-teachers-future-student-academic-achievement>.
- [16] Sysoyeva, S. O. 2005. Modern aspects of teachers training. *Pedagogy and Psychology*. 4:60–66.
- [17] Raven, J. 1981. The Competencies Needed at Work and in Society. Collected Original Resources in Education, 298 p.
- [18] Problems of university education in the light of the decisions of the 11th All-Ukrainian Congress of Educators: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Part 1. 2002. / Ed. P. V. Dimitrenko and others. Kyiv : NPU after M. P. Dragomanov, 257 p.
- [19] Slastenyn, V. A. 2009. Quality of education as social and pedagogical phenomenon *Pedagogical Education and Science*. 1:4–11.
- [20] Walberg, H. 1999. Productive teaching. In H. C. Waxman & H. J. Walberg (Eds.), *New directions for teaching practice and research*. Berkeley, CA: McCutchen Publishing. 75–104
- [21] Wenglinsky, H. 2002. How schools matter: The link between teacher classroom practices and student academic performance. *Education Policy Analysis Archives*, 10(12).
- [22] White, W. A. T. 1988. A meta-analysis of the effects of direct instruction in special education. *Education and Treatment of Children*, 11(4):364–374.
- [23] Zyazyun, I. A. 2014. The system of consolidated competences and competencies in the structure of educational activities and actions of teachers. *Pedagogy and Psychology*. 3:18–27.
- [24] Evertson, C. M., & Weinstein, C. S. (Eds.). 2013. *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues*. New York, NY:Routledge.
- [25] Pedagogy of Higher School: training appliance 2011. Kyiv : Condor, 628 p.
- [26] Yeh, S. S. 2007. The cost-effectiveness of five policies for improving student achievement. *American Journal of Evaluation*, 28(4):416–436.

ЗМІСТ

ОСВІТА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	3
<i>В. Андрущенко. Освіта після пандемії</i>	5
<i>V. Kremen. Distance education in the context of visuality: pro and contra</i>	14
ФІЛОСОФІЯ. ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТТЯ У НАУЦІ ТА МИСТЕЦТВІ . .	21
<i>L. Hubersky, L. Shashkova. Philosophical education: the turn to the applied philosophy</i>	23
<i>Yu. Kondratiev. Philosophy of Natural Numbers</i>	34
<i>В. Андрущенко, Л. Кияновська, В. Федоришин. Філософсько-естетичні виміри вітаїзму у творчості Мирослава Скорика</i>	43
<i>О. Стовпець. Філософсько-світоглядні особливості синітської цивілі- зації та їхня системоутворююча роль у комплексі суспільних від- носин сучасного Китаю</i>	59
Філософська лірика	73
ПИТАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ	81
<i>О. Romanovskyi, Yu. Romanovska. Higher education innovatics as the newest interdisciplinary direction of higher school and higher educati- on science</i>	83
<i>S. Ryabchenko. Professional teacher's competence in the modern educati- onal environment</i>	102

CONTENTS

EDUCATION IN TIMES OF PANDEMIC	3
<i>V. Andrushchenko</i> . Post-pandemic education (Ukrainian)	5
<i>V. Kremen</i> . Distance education in the context of visibility: pro and contra	14
PHILOSOPHY. PHILOSOPHICAL BACKGROUND IN SCIENCE AND ART . .	21
<i>L. Hubersky, L. Shashkova</i> . Philosophical education: the turn to the applied philosophy	23
<i>Yu. Kondratiev</i> . Philosophy of Natural Numbers	34
<i>V. Andrushchenko, L. Kyyanovska, V. Fedoryshyn</i> . Philosophical and aesthetic dimensions of vitalism in the work of Miroslav Skoryk (Ukrainian)	43
<i>O. Stovpets</i> . Sinitic civilization's worldview features and their system-forming role in the complex of social relations in modern China (Ukrainian)	59
Philosophical poetry (Ukrainian)	73
PROBLEMS OF THE HIGHER EDUCATION	81
<i>O. Romanovskyy, Yu. Romanovska</i> . Higher education innovatics as the newest interdisciplinary direction of higher school and higher education science	83
<i>S. Ryabchenko</i> . Professional teacher's competence in the modern educational environment	102

ТЕМАТИКА ТА МЕТА ЖУРНАЛУ

«Міждисциплінарні дослідження складних систем» — це рецензований журнал із вільним доступом, що публікує дослідницькі статті, огляди, повідомлення, дискусійні листи, історичні та філософські студії в усіх областях теорії складних систем для впровадження взаємодії між науковцями з різних галузей математики, фізики, біології, хімії, інформатики, соціології, економіки та ін. Ми бажаємо запропонувати істотне джерело актуальної інформації про світ складних систем. Журнал має стати частиною наукового форуму, відкритого та цікавого як для експертів з різних областей, так і для широкої аудиторії читачів: від студентів до досвідчених дослідників. Журнал надає можливість для науковців з різних галузей презентувати нові ідеї, гіпотези, піонерські дослідження. Особливо запрошуються до публікації автори наукових статей та (але не тільки) наукових оглядів, проте статті з історії та філософії науки, інформації про наукові події, дискусійні повідомлення також вітаються.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал друкує оригінальні статті, огляди, повідомлення українською, російською, англійською та німецькою мовами. Статті українською та російською мовами мають містити переклад англійською назви статті, анотації та прізвищ авторів.

Статті приймаються виключно в електронному вигляді, файли мають бути підготовлені в L^AT_EX чи в текстовому процесорі (Microsoft Word, Open Office Writer і т. д.). Інші формати файлів мають бути попередньо узгоджені з редакцією. Ілюстрації мають бути високої якості, графіки та діаграми, що підготовлені в інших програмах, мають подаватися окремо, у висхідному форматі. Журнал друкується чорно-білим, проте у електронній версії матеріали будуть відображені у кольорі.

Статті, запитання, поради мають подаватися до редакції через електронну пошту на сайті журналу <http://iscs-journal.npu.edu.ua>

AIMS AND SCOPE

“Interdisciplinary Studies of Complex Systems” is a peer-reviewed open-access journal, which publishes research articles, reviews, letters, discussions, historical and philosophical studies in all areas of the complex systems theory in order to provide the interaction between scientists working in different areas of Mathematics, Physics, Biology, Chemistry, Computer Science, Sociology, Economics etc. We would like to promote the significant source of up-to-date information on complex systems worldwide. The journal shall be a part of the scientific forum, open and interesting for experts from several areas and for a broad audience from students to senior researchers. The journal shall give a possibility for scientists from different disciplines to present new ideas, conjectures and pioneering developments. The research papers and (but not only) reviews are especially encouraged. At the same time, papers in the history and philosophy of science, information about scientific events, discussion papers will welcome.

TO AUTHORS

The journal publishes original articles, reviews, information on English, Ukrainian, Russian, and German. Russian and Ukrainian articles should contain English translations of a title, an abstract and authors' names.

The submitted articles should be in an electronic form only. Files should be prepared in L^AT_EX or in a text-processor program like Microsoft Word, Open Office Writer etc.). Other formats of files might be accepted by the previous agreements with editors only. Pictures should have the high quality, graphs and diagrams which are prepared in external programs must be submitted separately in the original format. The journal is published ‘black-and-white’ however the electronic version will represent the full color of all materials.

Articles, questions, and advice should be submitted to the editorial office through the registration at the web-site <http://ics-journal.npu.edu.ua>

Наукове видання

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ СИСТЕМ

Номер 17

<http://iscs-journal.npu.edu.ua>

Головний редактор — **В. П. Андрущенко**
Виконавчий редактор — **Ю. Г. Кондратьєв**
Секретар — Л. В. Савенкова
Редагування, коректура — Л. Л. Макаренко
Підготовка оригінал-макету — О. Л. Шаповалова

Підписано до друку 18 листопада 2020 р. Формат 70 × 108/16. Папір офсетний. Гарнітура ComputerModern. Друк офсетний. Умовн. друк. аркушів 10,325. Облік. видав. арк. 9,1.

ВИДАВНИЦТВО

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29. 10. 2002

(044) тел. 239-30-85